

საქართველო

1883

იველი

1883

წელიწადი მესამე

№ I იანვარი.

თბილისი

მ. როდინიანის და კომპ. სტუდია.

1883

იანვრის წიგნის შინაარსი:

- I. თამარ ლაზნელი (პოემა) . . . ანტ. ფურცელაძისა.
- II. ბეუტა ეპოსელოვი (მოთხ) . . . ვეტირინე ასათიანისა.
- III. ამოძრვები (ამაზონი) კავ-
კასიაში ი. ხ. ლოსა.
- IV. შინაური საქმეების მაგიერად
(ძმური მასლათი) Z-სა.
- V. განცხადება (უდასკედ)

P. S. თქვენი წიგნიდან მიმდებარე დაწესება ბეჭდვა
კრებული სტატისა - შემთხვევითი სახის საქართველოში ეს სტატია
მნიშვნელობას არ არის შეუძლებელი, რადგანაც ქვეყნობით
ჩვენს მწერლობაში შესახებ შუა სახისა თითქმის არაფერი
არ არის ნათქვამი.

რედ.

ი შ ე ღ ი

სალიტერატურო და საკოლიტიო

ჟურნალი

წელიწადი მესამე

№ I, იანვარი

თბილისი

მ. როჭინიანის და კომპ. სტამბა.

1883

6096

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 2 Февраля 1883 г.

თ ა მ ა რ ლ ა ზ ნ ე ლ ი .

უძღვნი მათე კერესელიძეს)

1

ფილოსოფოსნი, მეცნიერნი, სწავლულნი, ბრძენნი,
რაცა რომ კაცსა თავი ასსოვს, აქვს კაცის გონი,
იუვნენ ნიადაგ ამ კითხვისა მეძიებულნი:
რა არს სიცოცხლე და რა არის მისი საგანი.

საუკუნენი საუკუნეთ უგან გასდევდენ,
ელვასავითა ჭჭრებოდნენ და იკარგებოდნენ;
ვით ხის ფურცელნი, ვით იოტნი კაცნი სწედებოდნენ
და საუკუნეთ საიულავებში იმარსებოდნენ;

მეცნიერება, ხელოვნება, ბუნების სწავლა
შორს ვარსკვლავებსა, ცის სამყაროს ხელებს აწვდიდნენ;
კაცის გონებამ გაარკვია თვითონ ის ძალა,
ვის მანამდისინ გონებსაც ვერ უმართავდნენ; —

მაგრამ ეს კითხვა კითხვად დარჩა, და ისევ დღესა
შეუცქერით ცასა, ვეკითხებით თავსა და სხვებსა:
რა არს სიცოცხლე და რა არის მისი საგანი,
და დღესაც კითხვა ესე რჩება გაუგებად.

რას არს სიტყვებზე, რის მაქნისი, რათ გვიგვითავს გულს?
მკვლავად ამ ფიქრს ჩვენი გულიც უღელავებია,
მეტად, რას სოფლის ბრუნვისაგან ჩვენი, გატაცებულს,
სიტყვებზე და მთლად ცოცხლებიც მოგვკამებია.

სიტყვებზე და ჭიქვებზე, გაღვივებულს, ჭიქვით და აწივით,
არ გასკენებენ, არ ასკენებ, სდებენი, გღვინიან;

რადისც იღვინი, რადისაც სდებენი, რადისაც ეძებ,

და გული იქმანი ჩვენი ზღვათებზე აღელვებია;

და ვერვინ გვაძლევს ამის შესუხს: რათ? რისათვის?

გატი უკეთეს სიტყვებზე რად ვერ შესწევია?...
რე თუ სიტყვებზე მოგვიწიჭა ტანჯვისათვის?...
მაშ ეს საუნჯე საწამლავად რად გვიქცევია?...
მეტაფიზიკნი დაეძებნენ უკვლას სათავეს;
უკვლას სათავეს წმანდა გონით ჭიქვითობდნენ ზოგნას,
და ამ ძებნაში მათ სულიდან ისიც გაუშვეს,
რისაც მიწოდება ეძლეო კიდევ ერთა გონებას.

ამგვარ, სიტყვებზე ვერვინ მიხვდა, ვერც მას სჯანსა ..

გატი იტანჯა, გატი მოკვდა, გაჭჭრა ვით კომლი!...

და სუკვლა კი რადათაც ჭრატხავდა თავსა

და თავის-თავთან არ მანინდა არავინ ტოლი.

გაჭჭრა, წავიდა! და ჩვენ დღესა, წინაშართ ძეთა

გულს არ გვიღვივებს წასრული და კაცთ სატანჯველი:

ჩვენცა სიტყვებზე ისევ ისე მიგვიყავს მწარეთა,

როგორცაღც წინაღ იყო გატი გამტარებელი.

დაიხ! იტანჯა გატი მუდამ, იტანჯა მწარედ,

გაგთა ცრემლებსა მიწის გულიც კი დაუღებია;

გაგთსა გულა მუდამ ჭკენესდა მწარედ მდულაკედ,

და აქამდისინ სიტყვებზე არ გაჭლიბებია...

წმინდა მამათა ჩვენ გვასწავლეს, რომ სიტოცხლე გვით
ძონიჭარა შეცთერო მამისაგანა,

რომ სასოებით და ღაღადით შეუწყვიტულათ
მუდამ შეამკონ მის დიდება და მისი ძაღა;

რომ იგი აწსი, რომელიცა იგრძნობს დიდებას
თავის გამჩინის და სიტოცხლის მომნიჭებლისას,
საუგუნოსა ცხოვრებისას და ხელაძრებას
მისხდება მაშინ... როს დაჭკარგავს გზას ცხოვრებისას!...

და ბრძენთა ბრძანეს, მეტათფიზიკით — აწსთ-აწსთ მიკბნელთა,
რომ ზენაესი გონიერება ყველას განაგებს,

რომ ყველა მისგნით დაწყობილა გონიერულათ
და გონიერულათ გაცთ სიტოცხლეს იგი გზას აძლევს;

რომ ყველა მისგნით დაწყობითვე წყობილ-გებულა,
რომ უნდა მოხდეს ყველა იგი, რაცა გი ხდება,
და ჩვენ არ ძაღგვიძს არ რის მოძლა, რაც განგებულა,
მხოლოდა გკმაროქს მოწინილეს და თაყვანება.

ამ გვარ გვიღსნიდნენ ჩვენ სიტოცხლეს გაცთ წინამძღოლნი,
ჩვენც ვიწამევით მათ სიტყვანი, და მათ წინაშე
მოკიდრიკვით ქედები და გუღნი ობოლნი:

ამა სიტყვათა, ვით ქვის ბურჯისა კაცნი დაეყრდნენ.

დაახ, ასრეს! მას გვიმტვიცებს წასრულნა დღისი;
ამას გვიმტვიცებს დღევანდელი ბედნიერება...

ღვთისკენ ჰყოლობილა მუდამ იყო გონება ჩვენი,

და ღმერთმა მოგვცა ჭიღდლოთ ჩვენთა დღეთა ცხოვრება!...

II

მე წაღვით მხუდა ხვერდი მწარე ძნელად საამო:
ჩვენს იარებ'ა და წელულებში ხელების რეკა,
მით წელულს ვამტკივნებ მე სხეულთა, და ამის გამო
შუკიბინევი მოძქეთაგან ღანბღვა და წუევა.

მაგრამ არ კული დაფნის გვირგვინს, არც მინდა იგი —
დაფნით ღორის თავს გვიშობებო, ჭეინემ ბრძანა —
დეე სხვათ მისცენ ეს დიდება, ბუერსა აქვს დინგი —
ღორის თაყობით სავსე არის ჩვენი ქვეყანა.

და დაესტინი მე დამწვევლონ, — მე ვრჩეობ წუეელას:
ზოგჯერ დამწვევლა დალოცვაზედ სანატრელია!...

არ მოვაშორებ ჩვენსა წელულსა გაღესილ დანას,
მინამ ეს წელულად ჩვენი გზისა გამგლეველია...

ჭება-მემობის ბუერი ძუნა არ დაგპჭირდება,
თაყვანის მცემთაც გრავა ადვილ შესაძინია:

აქვი ჩვენი უმეცრება და უშკერება.

ეს მას თაყვანი, რაც რომ უფრო შესარცხენია;

აქე ამასთან ჩვენთა მწერალთ 'ხადი და კილი,

იმათს სიწამსდრეს მიუკმეე სიტყვები ტკბილი,

სთქვი: უამათათ ქვეყნის ჩარხი არ დაბრუნდება,

იმათს ღრმა აზრთა და გონებას კერვინ მისწვდება —

და გაიჩარხა შენი საქმე! დასტემენ საუვირის:

შენს ბედელს კაცსა ღუნიაზედ კვლარ ქმოკებენ,

და რაც სიზმრათაც არ უნახავს შენს კალამს და პირს,

კვლად იმასა გიპოვნინან და მოგაწერენ...

... .. უკვართ ოხკრა წრიპინი,
დედაბერივით უადგილათ ცრემლებს დაღვრა,
და რამა ჭკითხათ: რისთვის მოსთქმენ ასრე ისინი,
იმათ უგულათ აღმოხდებათ გულიდგან ოხკრა,
და მით ჰასუსსასა თავისა გაგითაუებენ.

ხალსსა სტირინან, ხალხის სევდას თითქო მოსთქვამენ,
მაგრამ თუ ხალხის იარები უჩვენე მათა,
მეისვე ჩატუფიან ძმის მკვლელად და მუხანათათა ..

ამ გვარ შეიძენ ჩვენში დღესა სრავათ ქებასა:
სუყოველ მხრიდგამ დაგიწებენ ღაღადებასა...
მაგრამ მე მაინც არ უმტუნებ არჩეულ გზასა,
ვით ვერ უმტუნებ ჩემსა გულსა და ჩემსა თავსა.

მხლელად შენ შეეხარ სახეშია, ჩემო მკითხველო,
და მუდამ გეტყვი სწორე სიტუვას, რაც გინდა მწიგვლო-
მე ამ ნაწერში შენ მოგიხსნობ ბერ რამ იმასა,
რაც ეხლაცა გმწელავს და გვიწელავდა მამა-ჰაჰასა.

შენს გასართობსაც ბერს დაგიწერ, ნუ დაღონდები:
შენ გიყვარს შოფოთა, გიყვარს სისხლი, გიყვარს ცრემლები, —
თუ რამ შენ თითონ არ გადგია ესე დღეები, —
და სიუხვითა ეველა ამის ნახვას შესვლები.

ნახავ ტრფეხბასაც უნუგემოს — ესეც ხომ გიყვარს! —
ნახავ წამხდარსა იმედებსა და სიცოცხლეს მკვდარს,
ნახავ სამართლეს, ფეხ-ქვეშ ნათელს და გაბასრულსა
ნახავ ჩვენს ბედსა ჩვენთ მძლავრთაგან ძირს დამარხულსა.

(მათი სისხლი და მათი სული დღესაც სტოცხლობენ:
მათი შეილები მათი სენით მოწვეულ არიან,
ცხადათ რამ მაღლად მაღალთ აზრთა დაჭადაგობენ,
ჩუმათ ამ აზრთა შეწყვლათ ფეხ-ქვეშ ჭმუსრინან.)

უკვლას გიჩვენებ, შენ აღონდ კი დამიგდე უური:
ჩვენი მწერლების ივეხის ხმასა შენც ნუ აჭყვები —
ტვინის ჩარსები უკუღმა აქვთ მათ მომართული —
უკვლას უკუღმა იგონებენ მათი უურები;

და ღმერთმა ნუ ჭინას — შენც უკუღმა გაუურებოდეს,
მაშინ ის მხჯობს, რომ კალაში ჩემი დაღუმდეს,
თორემ ქაფური ლაშარაკი მეც დამჭირდება
და სიბურის დროს უკან გუდი დამკვიდება.

III

„ჩვენი ივერი, მშვენიერი არს სისხლის კალა,
გმირთა აკლდამი, გულთ საკლავი და საკადალა!...
ბრძანა ჰოეტმა და ჰოეტი იგი არ იცნეს,
და მის სიტყვებსა ცეცხლით საესეს თაყვანა არ სცეს!

გულ-მოსაკლავი სიტყვით მოსთქვამს შინი „იმუდი“,
მის მძლავრი სიტყვით გულს ცეცხლს გიჩენს ქართველთა ბედით
გლავის ზარი მწუნარკა მისი ლექსები
და მას შეადგენს ჯოჯობეთის მწველი სიტყვები.

იმის მღუღარე და მღელვარე გულის სიღრმიითა
აღმოსდებოდა საშინელი კენესა ოხვრითა:

„მაშინ, მოყვასნო, მზა ვარ გკითხოთ, მითხარით ერთი:
ნუ თუ მართლა გწავთ, რომ არსებდეს და იუკეს ღმერთი!...“

„მაშ საქართველო ასრე მწარეთ რისთვის დაემსო?!...“

შენ არ მოგსვლია გულს ეს გმობა ჰატარა კახო?...

რა ვქნა ცოდვილმა, გულსა და სულს ცეცხლი შედებს;

რას საქართველო დანგრეული მომელანდება;

„რა ფიქრს მომივა, თვით ნანგრევნიც იქნეს განჭქრნენ და მათ სახელნი, მათ სსენებაც აღარად დარჩნენ!...“
ქართველთ ეს სიტყვა უნდა გულში გკებუჭდებოდეს, ვიდრემდის კიდევ ქართველთ სისხლი სადმე ჭლივოდეს.

მე ესე ლექსსა წაგიკითხე ცრემლების ღვრიითა და აკატორე ბეკრნი სხვანიც მის წაგითხვიითა.
ეს მოკლე სიტყვა ჩვენს ცხოვრებას დრმათა ჭსახვდა და ჩვენს მწარე სკეს ჩვენსა თვალსა წინ უსახავდა.

რა იყო მართლა ჩვენი ბუდი, ჩვენი ცხოვრება, თუ არა ოდენ სისხლი, ცრემლი, კენესა, ვაება! მთა ველს გასტირდა, ველი მთას ბანს ცრემლით გასძახდა და ყოველს ნაბიჯს ქართველთ სისხლი მდინარებრ წწყავდა.

სისხლი და ცრემლი! ცრემლი სისხლში შეერეოდა, ამ სისხლ-ცრემლით ზღვაში საქართველო შეგ სტურაობდა! „ცალს ხელში ჯგარი“, ღვთის დიდებას ჩვენ ვდაჯადებდით, ცალს ხელში ხმალი, მტრისა ამით ზასუხს ვაგებდით!

და მაინც კიდევ საქართველოს ბუდა აღსრულდა: უმანკოთ სისხლმაც ვერ დაიცვა ქართველთა ბუდი! გმირებრ მტრის დანას ის ყელიდგან აირიდებდა, იუდის ამბოხს მან შესწირა თავის იმედი...

მე დიდათა მძაგს ცრემლები და შემდრკალი ხმები: ნიადე მხნე სმას ჩემს ვალამსა ვათქმევინებდი; მაგრამ ზოგჯერ უნებლიეთ გიგუნესის გული, როდეს უღელი, სასო მხდელი, ქედს გაქვს დადგმული.

მაგრამ მე აქაც არა ვკარგავ სასოებასა, აქაც იმედებს ვათქმევინებ ჩემსა ვალამსა: მიჯობს სიკვდილი უიმედო დაცემულს ყოფას და მომავალი ჩვენი ბუდის ნღობის დაკარგვას.

ღიან, მწარეა წასრული და აწი ჩვენი დღეები;
მოსაგონათაც მწარე არის, რაც გაგვივლია!
მაგრამ, თუ გვინდა ავირიდოთ ის დღე მწარეანი,
გვიჯობს გვასსოვდეს, რაც ძარმწარე დაგვივლია.

IV

გიაშობთ ამბავს ლეგინდარულს, მაგრამ მართლაც,
ნამდვილს მართლაც, იმა დღეთა სამდვილსა კვალსა, —
რომელს დროსაც ეს ამბავი მიეწერება, —
და ეს ამბავი, დამეწმუნეთ, დამეჯერება.

ჩვენთ მატიასეთ დამწერელნი უურს არ უგდებდნენ
არცა ხაღსსა და არცა ხაღსის ყოფა ცსოვრებას:
ისინი მარტო მეფეთა და სარდალთ იცნობდნენ
და აგვიწერდნენ მათს რმებს და მათს ამხედრებას.

დაჯდა ბაკური ქართლის მეფედ, მოკვდა ბაკური,
ბაკურის შემდგომ დაჯდა ფარსმან, კაცი უძღური;
სუმბატის შემდგომ მეფედ დაჯდა ბაკრატი რეგვანი;
მოკვდა რეგვანი, სუმბატი, დავით და სხვა მეფენი;

საქართველოსა თავს დაესხნენ ჯარნი სპარსელნი
უცალობისთვის ვერ მოვიდნენ შველად ბერძენნი;
შემოესია საქართველოს ყრუი მურვანი,
ქართველთ თავთაგან აგო ციხე და გაღაუნნი.

ამ გვარ გვიწერდნენ ცსოვრებას და ისტორიასა.
სად იყო ხაღსი, ან რა ერქვა აქ ქართველ კაცსა?
რისთვის დაესხა სპარსთა ჯარი ქართველთა თავსა?
ან რათ ჭმუსრაკდა ყრუ მურვანი ქართველსა ხაღსსა?

ჩვენს მატთანეთ ამ ამბავსა ამაოდ ჰკითხვენ:
ისინი ამას არ ჰხედავდნენ, არც უურს უგდებდნენ;
სწიწად ისინი ნადირობას მეფეთ გვიწოდდნენ,
და ვისი იყო იგი მეფე არ დაგვიწოდდნენ.

ამ გვარ ვიცით, რომ ოცამდისინ მეფე ოცს წელსა,
თითქმის ოც-ოც-ჯერ იუვნენ ტახტით ვადაუწილები;
რომ ქართველთ მეფე სწიწად ეპურათ ხელთ რასკვიპებსა
და ბატონობდნენ მეძაენი და სხე კარგენი ლეიბი;

ვიცით: ეს-და-ეს სამესისხლოთ შემოგვესია,
მოაოხრდა და სულ აივლო მთლათ საქართველო;
ვიცით: მტრის თავსედ ქართველთ ხმალი გაუფრისა
ისე დაუტავს თვის სამეოფი და სამლოცველო;

მაგრამ არ ვიცით, რასა ჰტრძნობდა მაშინ ქართველი;
არ ვიცით რაგორ ისჯებოდა ხალხთა დამცველი;
არ ვიცით, ერის ვით იცავდა თავსა და სხვასა,
რით ჰხუტებოდა ან რით სრემდა ის თავს ძალასა;

არ ვიცით, მტერი რათ გვეკვნიდა შუენიანლათა;
რისთვის სწუჟროდა ჩვენი სისხლი გაუმაძღრათა,
ან რათ იკლავდა გამეტებით ქართველი თავისა
და რას იცავდა მის სანაცვლოდ ღირს დასაცავსა?!

მათ არ გაგვანტეს ჩვენ წასრული ხალხის ცხოვრება.
ამისთვის მინდა მცირეც არის იგი გაჩვენათ,
რომ ხალხის გულისი მით შეიძლოთ თქვენ ჩახედება,
იცნათ იგი და თქვენცა თქვენი თავი გაიცნათ.

V

ეს იყო იგი შედგანი დრო, რომ საქართველოს
განჩისხებულე შაჰი აბაზ ემუქრებოდა;
შირში მოეკასი, შირს უკანა ხაღხსა და სამეოფს
საქართველოსას გამტკეერებს ენიერესადა.

დღესაც არ ვიცით, შაჰი ესე ქველი და მძლავრი,
საქართველოზედ წინთვის იყო განჩისხებულე!
ჩვენ მიიყნათა მიგვანნია დიდ-მოურავი,
რადგანაც იგი სამშობლოდგან იყო დეგრული.

მაგრამ შემდგარა, ვინც ენდობა ამ ცრუ აზრებსა:
მათ ვერ უფრნათ ვერც შაჰი და ვერც მოურავი!
ჩვენზედ განჩისხდა აბაზ მისთვის, რომ ჩვენ რუსებსა
სპანსეთის სამტროდ გადავსვიეთ მოეგრულად მკლავი.

დამეზობლებსა ამა მძლავრთა კრიდებოდა,
მაგრამ რუსეთი მეზობლობას არ ეშვებოდა.
შაჰი ჭდუმობდა, გული გესლით გაეგსებოდა;
და საქართველო ამათ შუა ატულიტებოდა.

აი ამ დროსა, სწორეთ ამ დროს, სხვილთს ციხესა,
იდგა სჯულისგან გადაიდგანი ამილასვარი.
მუნით შედგარკობ უკსაკნიდა მტერთა რისხვებსა
და ზანს დასცემდა მთლათ მთელს ქართლსა ანდუჟაფარი.

ანდუჟაფარი! ასრე ერქვა ამ მძლავრს თავადსა, —
და ეს სახელი დღესაც დასცემს ხაღხს შიშის ზანსა! —
მან ქრისტეს სწავლა ანაცვალა მუსლიმთ სწავლასა,
და შაჰმადისთვის მოუდღულად იქნეკდა ხმაღსა.

მას, ქართველთ მტერსა, მათი სღობა სრულად ან ჭქონდა,
და ქართველთაგან უოკელ წუთას სჯკდილს ელოდა;
ახისა გამო მან მიჭმართა სხვილას ტყე მთასა,

ვით მიუდგომეჯს, ძნელს შესამართს და მკვიდრს აღაგსა

აქ დაბურულს ტყეს აგო ცისე მთისა წკროსა,
ამ მადლიდგანა მესს ესეროდა საქართველასა.

მაგარი იყო, ვით თვით რეანა, მისი კედელი,

მტრისგან უშიში, მიუდგომი და უდრეკელი . .

ამა ცისეში ანდუყათარ მკვიდრათ მაგრობდა,

და ამ ცხილდგან მტერს უეცრივ თავს დაესხმოდა.

მეტროკუნნი ჭყვანდა თვისებრ სისხლში გაწროვილი

და თავისავით რჯულს და ხაფსხედ ხელ აღებული . .

მეიეზედ უფრო ანდუყათარს ხაფსი იცნობდა,

შიშით და წარით თათონ მეუე მას უცქეროდა.

მან გარეშემო თავადებსა დასცა თავს წარო

და თვის ბატონად ჭრაცხდა უკელა ამილახვარი .

მის მწვანე თვალნი ბნელსა ღამეს ცეცხლურ ჭნათეზდნენ,

აზურტისავით შავი სასე აერთობდა კომლას;

წღარბის ეგლისებრ უღვამები განს გაჭბურდლოდნენ

და შედებილი ინით წვერი დაჩტოდა ებებსა.

გულის სიღრმიდგან ხრინწიანი ბოლი ხმა სხვილი,

მთის გრგვინგასავით ვით ქვესკნეთით აღმოხდებოდა;

ბერკეტისავით მსხვილი მკლავნი და მოტლანქილი

ამას შიშიეთა ტლანქის მხრებზე სამოჭვიდოდა;

ჯმუხი მხარ-ბეჭი; ჯირკებრ სხვილი მოკლე ვისერი

დედა-ბოძივით ბეჭებშუა ჭქონდა ჩამკლარნი;

ქარახსასავით გადრენილი ჭქონდა მას ცხვირი

და ღოქოსავით შესაწარი უსომო პირი: —

სუუკელა ესა საზარელსა მისცემდა სასეს,
და ზარს დასცემდა ყველა თვის მტერს და თვისსა მხახველს,
თვით მახლობელთა მისი ჭქონდათ შიში და ელდა
და მის ხსენება ყველა იმათ თავს ზარს დასცემდა.

ხალხში თქმა იყო, რომ ის იყო კაცის მჭამელი,
რომ მას დამხმარეთ ჭყვანდა მანე ეშმაკული;
კუდიანობის ყოველ ღამეს სხვილად ციხესა
ანდრუჟაჟარი მოიწვივდა იმ წყუეულებსა;

პურის მაგიერ მათ აჭმევდა ქრისტიანთ ხორცსა,
ღვინათ ჭმამარობდა იმათ სისხლსა, სახთლათ მათს ქონსა;
მათთნ ისიცა ქრისტიანთა სისხლით თვრებოდა
და დამთვრალთ შავსეთ ფერხისასა ამბუეინებდა;

რომ ამ ფერხულის საზარელი გრგვინჯა გუგუნი
მრთელს არე-მარეს ჭექის სმითა მოედებოდა,
და ამ საზარელს ზარ-დამცემს ხმას მთა უდაბურნი
გულ-გასაგმირი გრიალითა ბანსა აძლედა.

თვით ტარტაროსი ამ ფერხულში ჩაებებოდა,
და დამხილსა ანდრუჟარს ეუბნებოდა,
კუდიანები გაჭკიდნენ კისკას-ხათხათით,
და ღედა-მიწა ირუკდა მათ ფერხთა დავლით.

გატყდა მთლათ ცა და ქვეყანა,
არ გატყდა ხალხი ქართველი!
არ ებუება ამდენს სისხლს,
ამდენი ჭირის მხახველი.

მოუღალავად ხმაღს იქნეს,
იბრძვის, აყენებს სისხლის ღვარს:
არ ებუება მძლავრს მტერსა,
არ ებუება ღვთის რისხვას.

მაგრამ რა გაუმაგრდება
კუშპაკის მანქანებსა:

ანდრეაფარის ხელთა

ჩვენ შევისრულებთ ნებსა.

ჩვენ შეუშალოთ ქართველებს

თავისი ბედის დაუთარა:

იმათში ათასობითა

ჩაკეთსლეთ ანდრეაფარი.

ანდრეაფარისგან ელოდეს

ქართველი ხალხი დანთქმას:

დიდება ქვეყნის ორგულისა:

დიდება ანდრეაფარის!

ქრისტესგან უნდათ ქართველებს

ძალის და ღონის მიცემა:

ჩვენ ანდრეაფარს მიუხეგო,

იმათ უშველოთ ქრისტემ!

ანდრეაფარი გაუხდის

მოსიხსლეთ თვითონ მოყვარეს.

დიდება ანდრეაფარსა და —

სიკვდილი სულ მთლათ ქართველებს!

ვითომც ამ გვარსა სიმღერასა გაიძახოდნენ
და საქართველოს მთლათ შემუსრვას ემუქრებოდნენ.
და ვითომც თვითონ ტარტაროში ანდრეაფარსა
იალბუზზედა აღუოქვამდა პირველს ალაგს.

ამ გვარი იყო ამ თავადზედ ხალხში თქმულება.
ძრწოლას აღძრავდა ხალხის გულში მის ურჯულობა.
რისზედა მიაჩნდა იგი ხალხსა, უამივით სძაგდა,
და იგი ხალხსა გასამუსრათ არა ზოგავდა.

მან სხვილად ცინეს ტაძრის წილათ აგო მეჩეთა,
და მის მინარით იგმობოდა ქართველთა ღმერთი.
ამ მინარადგან სუფოველ დღე ქრისტიანს ხალხსა
მოლლა მამჭადის დიდებსა დასძახდა თავსა.

არ აჯერებდა იგი ამას ქართველთ ნამუსსა:
ავსებდა ქართველთ ქალ-ვაჟთაგან თავის ჭარამსა,
თავის სიბილწის საქვეყნოთა შლიდა და ჭებენდა
და სიმურტლესა თავისასა ხალხს აჩვენებდა.

მამჭადის ყოჩასს ჭქადაგებდა ის საქვეყნოთა
და თვით თავადებს იგი ხდიდა თვის საბოგროთა.
უცქერდა ამას ქართველობა და მწუხარებდა,
მაგრამ ამ მძლავრის ხმის გაცემას ვერა ჭებდავდა.

ამ სიკეთესთან მას ბისმარკის ზნეობიც სჭირდა:
მას ჭმეგობრობდა, ვისიც თავი ჯერედ უჭირდა —
მათი ძალითა მტერსა სძლეოდა; და შეიღობ მსხვერპსა
თავისვე მოყვრის შესამუსრად აწვდიდა ხელსა.

როდეს შინაურს მტერზედ გულისა დაიმშვიდებდა,
ის თვის გაწვრთნილი მხედრობითა გარს ჭთანკეშობდა.
მეზობელ ხალხებს მისგან ჭქონდათ ძალი გამონახადი
და სიზმრათაც ვი ელანდოდით ანდუეაფარო

იალათებდა, დასტევევნიდა, დასწავდა სოფლებს,
ულუტავდა დიდთა, ზატარათა, ქვრივებს და ობლებს,
შემდეგ ნადავლით გავსებულნი შინ ბრუნდებოდა
და თვის ჭარამში ამ ნადავლით შექცეოდა.

VI

„დიდა ხანია გარეშე მტერს ჩვენი მახვილი
აღარ უნახავს და მიეცნენ ამაულობას;
დიდი ხანია ვაჟ-ვატური ხმა, შეძახილი
აღარ სმენიათ ჩვენთა მამულთ მეზობლობას.

„გავინადიროთ, გაკიმსედრნეთ, ვუჩვენოთ მათა
რომ ჩვენი ხმალი სჭრის და ჯერ არ დაუანგებულა;
მათი ქანება წამოვიღოთ მთლათ აღათათა;
გავმუსროთ, დავწვათ, გავბეგრეთ და უძღურ ვყოთ სულა.

„გამიგონია ძველადგანვე, რომ ქსნის კრისთავს
უფის წულამდეს და უფანამდეს აძლეოდნენ სარჯსა.
დღეს დაივიწყეს ვეველაფერი, არ გიდევენ თავს,
გალადდნენ სრულად და ჩადიან თავის ნებასა.

„გალადდნენ იქ, სად უწინ გუჟანდნენ გაბეგრილები.
ძურობუცი, ნოღა, ყაბართო და დიგორკლები
ამ აღაგებში გზოულობენ ურიცხვს სარჩოსა,
და ქვეყანაზედ არა სცნობენ არ ვის ბატონსა.

„მათ ჯოგოთ, ნახიჭო და თხა-ცხვრის იარაღს კაცისა თვალნი,
წელზედ საძოვარს გაშეებულთ. ვერ გადასწვდებიან;
მეტი სისუქნით ბურთობივით გამხდარან მგრგვალნი,
ვერცხლივით ბზინვენ და ტყავშა ძლივს ეტევიან;

„გუღ-აბზევილნი, ტლინკების ურით დანაკარდობენ,
ბაღახს აზინათ ტუჩს აგლებენ და შორდებიან,
და ვით პატრონნი, ნაღაღებნი, ამაყად დაჟღერენ,
მადლა უჭინავთ თავები და იბღვირებიან.

„მათ ბატონები შეუპოვრად მისდევნ ბეგრდსა —
ზოგან უმწუვსოთ ნახიკები იარებიან, —
ისე დადანი და ჭმარობენ ამ ადგილებსა,
თითქო მათ მეტი ბატონები ანად არიან.

„და რას უყვრები, არ აიღებ მათგან შესხ ხარჯსა?
რათ არ აგონებ შესას იმათ ბატონობასა?
შეკვრიბოთ ჯარო, დაუძანოთ ყველა ვაჟ-კაცსა
და მოულოდნოთ მათ, თავსეღთა, დავესხნათ თავსა.

„დიდი ხანია მე და შესა ვართ მეგობარნი,
და მეგობრობა უნდა მტერთა სვენთა უწყნოთ,
დავაძახუნოთ ყველა უჩნნი, ყველა მტრობანი
და ყველას იმათ სვენ წინ ქედნი მოვადრკინოთ!“

ასე უთვლიდა ანდუჟათარ ქსნის ერისთავსა,
დიდსა იასეს, თვის მოკეთეს და მეგობარსა.
საიდუმლოთა ამ აზრებსა გაკნდობოდა,
და დაკალებს იასესი ეშურებოდა.

დიდი ხანია თვით იასეს ეს აზრი ჭქონდა,
დიდი ხანია ეს სიმდიდრე იმას ესმოდა,
ამ სიმდიდრესეღ იმას თვალი სშირად რჩებოდა,
მაგრამ აქამდის მას მარჯვე დრო არ ეძლეოდა.

ეს სისარულით ანდუჟათარს დაედსტურა,
და დიდი მადლით მოციქული შინ გაისტუმრა,
აქ საჩქაროსეღ სათარემოთ იწყეს მზადება,
საემოს ვაჟ-კაცთა მათ დაუწყეს მსწრაფელ დამახება.

უძახდნენ სხვათაც, თარემობა ვისაც უყვარდა;
საშვილი-შვილოთ ჭმარდებოდნენ გაკეთებსა.

ეს დამახილი სასწრაფოსეღ ყველგან გავარდა,
და სისარულით ბევრი მოჭყვა მომზადებასა.

რა გაგა, ხმა რომ წათარეძოთ, ემზადებიან
მესობელთ თავადთ თავს ბაღანნი აუშლებიან.
უკელა ელოდა ამათაგან თავზედ დასხმასა,
უკელა ელოდა ამოწევეტას და გადაწყვასა.

ხდაკელთ სსმობრად, ვითა სკავნი მძოვრის სუნზედა,
უკველ კუთხიდეგან ნაგეშები იკრიბებიან.
ვით დამშეული მგლისა ხროვა დამზადს ლეშზედა,
კბილის კაწყაწით აღაფობას ელოდებიან.

კუდა აწნაურთ, ვინ შინ შრომას გადასეუთას,
თარეშობითა და სისხლითა ირჩენენ თავსა,
ვით ტურათ ხროვა გუნდ-გუნდათა შუგროკებუდან
და ესწრაფიან კრისთავს იასეს კარსა;

მთლათ მონახეტი და ნაგავი ქართველთ ტომისა,
თვით შორის კუთხით იასესკენ ეშეკრებოდა.
მათ შორიდგანგე ცხვირში იცათ სუნი მძოვრისა;
მათი უაყინა სიხარულის ზეცას იმეოდა.

იკრიბებიან საგუარითა და ნაღარითა,
მოუთმეხელათ გამგზავრებას ეშეკრებიან.
ამ ორს მძლავრს თავადს შეჭეურებენ თაყვანებითა,
მათ წინ ვიყ მონა, ცხრავან წელში იდრიკებიან.

შეიკრიბნენ და არ იციან, რომელს მხარესა
წაიყვანებენ ასაკლებათ ამდენს ჯარებსა;
არც კითხულობდნენ ამას დიდათ, ეს კი იცოდნენ,
რომ უაღაფოთ, უსამოკროთ არ დაწებოდნენ.

მათთვის ერთია, რომელს ხალხზედ ააღაფებენ,
ქართველს, სპარსელზედ; მოკეთებულ თუ სისხლის მსმელზედ;
აღონდ ძაღლივით მთუტევე და... გაჭედეჭამენ!
ნადიმს იქმონენ თუნდა თავის მამისა ტყამზედ.

შეჭვრიბეს სარდალთ, გამტვიცეს სამგზავროდ ჟარი
და სასტიკათა ჟარზედ გასრეს ესე ბრძანება:

«მშოვნელს ნადავლი მიეცემა მთლათ ნახეკარი,
იმას იმათა კერავინ კერ შეეცილებს».

«მაგრამ, ვაი მას, ვინც საქმეში ჩვენს ბრძანებას
არ შეასრულებს და გადავა ჩვენსა ნებას:

«ეულში მოსაჭრელს, კრიჭას დაეჭრით იმათ თაგებსა
და ვადაურთო შესაჭმელათ სვავს და უვაგებსა!»

გასრეს ბრძანება და უმაღვე გაუდგნენ გზასა,
მოულოდნელათ მათ მიჭმართეს კავკასის მთასა.
ქართველებზედა გამხდრება არ მოინდომეს,
და ქართველებმა თავისუფლათ ამოისუნთქეს.

VII

დი-გორელთ, ძურძუკთ, ნოლათ სოფლებს სძინავთ ტყბილათა
და არ ელიან არ საიდგან მტრის მოსვენასა.

მათ ჯოგ-ნახიერი, თხა-ცხვართ ფარა ნებიერთა,
თვალ-უწდომ მინჯვრებს, დაჭრეკიან მუხლზედ ბალახსა.

დიდი ხანია ამ ადგილებს აღარ უნახავთ
ცუცხლის ალი და მტრის მახვილი, სისხლისა მღვრელი!

დიდი ხანია გარე მტერი თვითონვე ამათ
დააწიოკეს და გაჭსადეს ხარჯისა მხდელი.

გამოცდილები საალაფოთ დადიან გარე,
და ბინადრობა მიუნდვით უფრო სუსტათვის.

მათ არა სძინავთ არცა დღე და არც სძინავთ ღამე
და მოუსვენრად ქთარემობენ ნადავლისათვის.

ზოგი გასულა ასაღებად ძველი სისხლისა,
ზოგი შოკს ქვეყნებს წარუზიდავს შოკნის იმედსა,
ზოგი გასულა სახლიდგანა, სადმე გარეთა
ეძებს ამხანაგს სათარეშეთ და სადავლეთა.

განხეტილია უკეთესი ვაჟ ვატი გარსა:
მათ არ იციან, რა მოკლის ცოლ-შვილს და სახლსა
გადაჩვიებენ სახლში მტერსა, თავს უფლად ჰხედვენ
და უმატონოდ თავის ცოლ-შვილს სახლში უშვებენ.

მინდორში მწვეკსნი დამშვიდებით; გულ-ამაყათა,
უკან დასდევენ ჯოგს, ნახირებს, თხა-ცხვართ ივართა;
უხარით მათი გამწავლება და გაფრთხილება,
და მათი გული შით ამაყობს და მითი ტყუება.

ახალ-გაზდანი გულს ნეტარს იფიქრს მიეცემიან, —
აწ შექმდებით შესრულება თვის წადლისა:
ამ საქონელსა ზოგს მისცემენ, ზოგს დაჰყიდიან
გადასხანათ ურადისა და ყაღიშისა.

და ამაყდა, მხარ მშვილდ-ისარ გადაგდებულნი,
ღია ჰაერში, მწვანე მდელოს, შემეულს ყვავილით;
წყაროს ჩახახხუდ და ნებიერ მზე შოფენილნი,
უაღურსებენ თვის სატროკებს გახეზის თვალით.

იმით თვალთა წინ ესახებათ: მორცხვი ასული,
ცეცხლის მკრქვეკველი შავი თვალით, შავი წარბებით,
ყაყარასავით ნაზი იყრით, რან ალვას სრული, —
გულში ჩაჰკვრიან და ავსებენ მათ ნეტარებით...

სძინავთ სოფლებსა და მწვეკსებშიც იფიქრს არ წინა,
ძაღვთა ყაყუანნი აქა-იქა მხალოდ ისმინა.
სძინავთ და უცებ... აღიონი ცეცხლის ზვარდა
და ერთი სოფლით მერყეზედ გადადიოდა.

ავარდა ცეცხლი და ვით შავნი, შიშით ამოძვრნენ
მრისხანს, მტერსა და მცხოვრებლებს თავსუდ დაესხნენ.
გააქვთ ვიჟინა, სტეპენ ათაღსა, აქნეკენ ხმლებსა,
არ იბრადებენ არცა დიდსა და არც მცირესა.

ძუძუთ ბავშვებსუდა, დედათ თუღ-წინ, ახრადს სცდიდნენ
შეისროლიდნენ წყარბი და იუა გვაფუიდნენ,
დატევევნილო ქმართ ცოლო კალთაში აფუებსა სჭრიდნენ;
ცოლოთ ქმრებიც წინ, დებს ძმებში წინ ურცხვად გბილწვიდნენ.
ხეუელნი ბრძოლას და სისხლშაა გამოწვრთილები
სწვდნენ იანადსა კიდეც ცოტხდად დაწიქიილები
და ვითა გმინნი ვაჟი-გატყუად გაისვებოდნენ,
მაგრამ მტერს შავნი ველანაფრით უმაგრდებოდნენ.

ანდუეფარი და ისე ჯანს განაგებდნენ,
და თუღოთ სისწრაფით სოფელით სოფელად გაზდიოდნენ.
ვიდრემდი სადმე შოგიდოდა ვისმე რამ იუიქნა,
ისინი კიდეც დაიჭვრდნენ იმათ ზდვილსა.

გავარდა ეს ხმა, განს მცხოვრებნი, ხარ დატყმულნი,
სტოვებდნენ ბინას და ვარბოდნენ სადმე შოხს მხარსა.
თუ ვისმე კიდეც მხარი შეჩნათ და შეჩნათ გუელნი,
არ ეშვებოდნენ უზირებდნენ გამგლავებასა.

მწევესთა დასტოვეს საქონელი თხრად მინდევრათ,
და ცოლ-შვილისა მასსაველად ეშურებოდნენ.
მაგრამ მათ მტერი ესეოდა ისე შედგრათა,
რომ ხმლის მოქნიკას და შვიდდო სროლას არც კი აცდიდნენ.

ვით ქანიშნადი, მოკვირებენ მთელსა მხარესა,
ბუკით, ხალართ სარს დასტეზდნენ არე-მარესა.
მცხოვრებთ ღვთის რისხვად მოკლენადად ეჩვიებოდნენ,
და ღვთის რისხვასაც ესენი მათ დააყენებდნენ.

ჭმურეს და ჭხოტეს სუეველანი, ვინც მოხვდათ ხელსა,
მთლათ დაიჭირეს სოფლები და სიმაჯრეები;
ამანათები გამოართვეს ყოველს სოფელსა.

სულ თავი კაცნი, დიდთა გვართა მოთავკები.

მოჭრინეს ცუცხლი და მახვილი ყოველს მხარესა,
და დაწესეს ოვის მახარეთ უველა თემები.

აქაც, დახვეულს სილადესა და სითარხხესა,
იმათ იზოვნეს თავის ქვეყნის გამცემელები.

ეს მუხიანათნი დააყენეს მათ თავის კაცად:

ამათ მიანდვეს დარაჯობა თავის ქვეყნისა,

და გაუჩინეს სახუქარი ამისა ნაცვლად;

მათვე მიანდვეს აკრეთა და ცხაკნა ხაჯვისა.

ისრულეს გული და დაბრუნდნენ გამარჯვებულნი,

და უკან წვიველა ქვრივთა და ობოლთა. იმათ მოსდევდათ:

მაგრამ სხვის წელეული აღსინჯდ ქქონდათ მათ მიღებულნი;

ისინი სწევდნენ, ამათა სარხო ემატებოდათ.

დაბრუნდნენ უკან ისიც და ანდუეფარნი;

აღაფისაგან დატვირთულნი ძლივს მოდიოდნენ;

ყოფი ცხენისა, სახირი და ურიცხვი ცხვარი,

თვალ-გაუწდომელს მინდვრებსედა ძლივს ეტეოდნენ.

დაბრუნდნენ მინა და აჯაფი ყველას გაუვეეს:

ცთამდის ღებინი აღიოდა მოაჯაჟეთა.

დიდი ნადიმი დიდთა თავადთ მათ ცადუხადეს,

და ამ ნადიმზედ მოიწვეოდნენ თვითონ მეფეთა.

რუებრივ ღვინთა მადრევანად აღმოხდებოდა:

ვისაც რავდენი ჭსურდა, იმდენს შეეცეოდა.

საყვირისა და ნაღარის ხმა გამოხდებოდა.

და შედღუხის ხმა წამ-და-უწუმ ბანს იძლეოდა.

როს შეზარსოშდნენ ანდუყათარ და ერისთავი,
გუფით ერთმანეთს მუდამ ძმობას ეფიცებოდნენ
„შემომიკვეთე; რაც გინდოდეს, შეგწირო თავი!
შენთ მტერთა სისხლნი ჩემი ხელით რუებრ იღვროდნენ!“

გუფით შესძახა ისემა ანდუყათარსა.

„მითხარ: ვინ არის შენი მტერი, ვისი გჭირს ჯავრი,
ვინ არს—გობედავს ურჩებს და შეწუხებსას,
რომ შესამუსრად თავს დაჰსახს მთლათ ჩემი ჯარნი!“

აქ ანდუყათარ ისეესა მოჭხვიას ხელი
და შეზარებით გაუმართა მას საუბარი:

„გინ გამობედავს ცხადად მტრობას, რომელი გეფი,
როდეს შენებრივ გმირი მუავდეს ძმა, მეგობარნი?“

„ვით ანდუყათარ, ისეცა თავს არ დაჭზოგავს,
როს გასაჭირი მეგობარსა თავს დასდგომია...“

შაკრამ სად არის იგი მძლავრი, ვის მტერი არ ჭყავს
და ვისის შურით მტერს თჳალუბი არ დასდგომია?!

„ცხადათ მე მტრობას ვინ შემბედავს, თუ უუყარს თავი!
მაგრამ იდუმალ ბეერი მტერი მილესავს კბილსა.“

ვით ზეცით მეხი, უეცარი და შემზარავი,
მუავს ერთი მტერი, ვინ ღამეც კი მიკარგავს ძილსა.

„არს მძლავრი კატი, გუფმდრო, ახრთა მძლავრად მივარავი,
რაც უდეეს გუფსა, თვათონ ღმერთსაც მას არ გაანდობს,
და, რაკი ერთი გუფს შეუყა განსრახავა შავი,
არ შეიძლება ჭკეყანაზედ ვინმე დაინდოს.“

„ვით ჩემი მტერი, არის იგი შენიცა მტერი,
რადგან მმეგობრობ და ხარ მძლავრი, სალხში განთქმული.
ის არ გვაშოკებს ორთავეს თვალს, როგორცადაც მტერი.
თუ მე შემმუსრა, შეიქნები შენც შემმუსრვილი.“

„ამ ხითათს მარტო ვერც შენა და ვერც მე ავიცდებით,
თუ შეგობრულათ არ მიგეცნით ერთმანეთს სული.

და, მინამ იგი დაგკასწრებდეს, თუ არ შეგმუსრეთ,
ჩვენვე გავსდებით ჩვენთა ცოლ-შვილთ უელის დამჭრელი.

„შირველს ხმასედეუ უნდა შენი ჭარით მომხედო,
და, თუ შეგეძლოს მოიხმარე სხვისაც ჭარები:

ჩვენ განსაცდელი გააქვს დიდი და დიდათ საჩიღო —
მტრია მძლავრი და მძლავრი ჭყავს მასც დამხმარები!“

— მესმის, და კმარა! — მიაძახა იასემ მასა.

— მუდამ მზათა ვარ, მისი სისხლი იყვეს ჩემს თავსა!
მე დაგიმტკიცებ მშობასა და შეგობრობასა!

და რამწამს მეტყვი, ჩემი ჭარით მოგადგე კარსა! —

და აქ ნადიმი დაიშალა. ეველა სტუმრები
დაბრუნდნენ შინა მთვრალეები და მხიარულეები.

ანდუყათარსა გაეშალა შუბლი, შეკრული

და სისხლისათვის კვალად იყო აღელვებულნი.

VIII

გამძლავრებულნი ამ დროს იყო გივი დახსნული.

ეველგან ისმოდა მისი ხმა და მისი სახელი.

მთავარი მძლავრი, გამოცდილი, მტრისა მშვეკრელი

და, სადაც სჯობდა, სვეებრ იყო დაუნდობელი.

იმასა ჭყავდა შვიდი გაყი გმირი, ღომ-გული

მათ გაყკაცობა საქართველოს იყო განთქმული.

მტრს, ვითა ნადირს შედგარივით მიეტოდნენ,

და თვითონ მესს და თვით შედგარს არ გაქცეოდნენ.

მათ შუკადლობა, გუელუწკობა და მასშინძლობა
იყო მთელს ქართლში საქები და სახელ-განთქმული-
მოყვარესთანა მათ უყვარდით სამდვილ მოყვრობა
და შტროთან ქქინდით გამართული მასუნი შტროუდა.

თვისსა საყმოსა აღადუბდეს, ტალათა ჭყავდით,
სხვათა საყმონი უხებლიეთ მათ შეჭნატროდნენ.
თუ ვისმე ემათა ბატონთაგან ტანჯვანი ადგათ,
ისინი დახსნელთ, გაქვეულნი, კისზსებოდნენ.

მათ ემაწვილი და სწრაფი გულის ვერ ინელუბდნენ,
როს ანდუყაფრის სასიზღვრებას გაიგონებდნენ.
კბილთა ღრქიალით, გუელს სელს ტომით იმუქრობდნენ
და შეუწვევით ამ მძლავრს კაცსა ვიბრს უდგებოდნენ.

ანდუყაფრისგან მეზობელთა და ემათა დევნუჯთ
ეს გმარი ყრმანი მოყვრულათა უღებდნენ კაცებს
და თვის საყვარელს მათ აძლევდნენ; და კაცთაგებულთ
ხშირად აძლევდნენ შამულს, სახრდოს და საცხარებელს.

მზავალი საყმთ ანდუყაფრის კისხნოდა მათ
და მისი შტრობა დახსნელთ არეს იკრებოდა.
უკვლავურს ამას ანდუყაგარ ჭხედუდა კაცათ,
მაგრამ დროებით, გელით საყსე, გუელს იმარსავდა.

თემც გამოცდილს ტიკს არ მოსწონდა შვილების ქტეკას
მათი საქვენოდ ქადილი და თაყების ქსეკა, —
ანდუყაფრის ბოროტ გუელსა კამჯათ იცნობდა
და იცოდა, რომ ანდუყაგარ დროს მოელოდა;

მაგრამ შვილეთი დავით ეძებდნენ იმის შტრობასა,
თვით ეძებდნენ, რომ ანდუყაგარ იმათ აძლოდა;
მით ვერ უშლიდა ტივი შვილთა ამაყობასა,
თვითონ კი ცხადათ ქმეგობრობდა და მეზობლობდა.

მაგრამ გულის გი თვით გვიის ის ჭირვით სძაგდა:
ანდუჟაჟარის გამძლავრებას ის კერ იტუნდა.

მძლავრი ღანსელი მძლავრს მუწობულს კერ ინულებდა
და მისი შური გვიის გულის მწკელს ცუცხლს აჩენდა.

მაგრამ აშკარად კერ უწევდა იმას მტრობასა, —
აშკარა მტერთან მტერი არის განთხილებული, —
ზინად მოეყარა, გულის ისრახდა მის დამხობასა,
მაგრამ უვრცელად სელისა სწრაფი მის შვილთა გული.

და გივსად უფრო ანდუჟაჟარ იძიებდა შურს;
ის სიმძლავრესა ღანსელისას კერ ინულებდა.
როს ღანსელთ ქებას ვისმე ზირში ის მოჭკრავდა უერს,
მთელი თვეობით დამე ძილი ეპარებოდა.

და ახლა, დახე! მის შვილები რუახს უტახენ!
მის მოქიშვეთა მეგობრუფათ კარებს უღებენ,
ამის სამტროდ და საფარველს თვისსა აძლევენ,
და მას, შვიის დარს, ვაცადაც ვი აღარ ავღებენ.

ანდუჟაჟარსა ეს ამოები გულსა უწულავდა,
ზირდაზირობასა კერ ღანსელთ კერ უბედავდა.
ვით ღრი ღრი, გატურქნილი, ერთმანეთს ჭსკერდენ,
თან ღაციცობდენ, და თან შთანთქმას ეპირებოდნენ.

დიდი ხანია ერთმანეთის სისხლი სწყურაანთ,
დიდი ხანია დრეს ეძებენ — კერ უზღვნიათ!
და, აი, ძლივსა მოახლოვდა დრეს ეს ნეტარა:
აღუად არტყია, საქართველს უკმაღარ ჯარი!

IX

გაისმა წარი, ვით მედგარი ქართლს და კახეთსა
და ღახგარებრივ გულს განჭვინა ფოკელს ქართველსა :
ქვიშათ ურიცხვი მოჭევა წარი შატსა აბასსა
და სუფოკელმხრივ ქართლს და კახეთს მოარტყა გაქსა!
ამას წინამძღვრად წინ მოუძღვის ამშვინებული
თვით შატი, აბაზ, ქვეუნაზედ სახელ განთქმული;
და მას გვერდს ახლავს სააკაძე, ქვეყნით დეკნული,
თავადებსა და მეფეებსედა განრისხებული.

მედრეენ ზეფენი! წარ დატემით, უომართოა,
სტოკებენ თავის სამეფოებს უზატრონოთა!
თავის გამზრდელს და შემნახელს ხალხს აძლევენ სელთა
გასაყლეტათ და შესაჭმელათ მშვინვარე მტერთა.

მათ არ ინდომეს თავის ხალხთან შეკვდომა მტრისა,
და სამარცხვინოთ ჭკიდებდნენ თავს მტრისა მსკვილსა.
გულის ხეთქებით გადაბოდნენ ღინისა მთებისა,
ვით გნოლის ბარტენი, ენიზნოდნენ გიორგის ბრთებსა.

ამ დროს უეღვა თავში ფიქრმა გივი დაწნელსა —
მან შეიღნივ ვაყნი თან აახლა მეფეთ იმერეთს —
და თვით დაუწყო შესრულება თვის სახრასველსა...
ახლის შებმას? ანუ შებმას სხვა ქვეყნის მტერებს?

დიდი ხანია ჩვენსა დიდსა და მძლავრს თავადებს
ქვეუნად მხოლოდ თვით მანხნდათ თავის თავები:
ჯუშემოთ ქვასედა ქვაც ნუ დაჩხეს! — დასწამეს ბოდბელს,
მბერამ ეგუთვნით უგრო იმათ ესე სიტყვები!...

არა! სხვა იყო გივის ფიქრი და სადარდელო!...
მან სხვა დასწავლთა სულ მოსწვევითა სადასკენებელი...
რას თავს მოესწრო, სხვა დასწავლნი ამას მძლავრობდნენ
და დასწავლობის თაობასა ეცილებოდნენ;

ამის გულისთვის მექიშპობა არ ელგოდათ
და ერთმანერთში მუდამ შური და სისხლი ჭჭონდათ.
შეუწვევითელი დიდს ხანს ჭჭონდათ ომი და მტრობა:
ჩაუშრეტელათ ორთავ სწყურდათ დასწავლთ თაობა.

და ბოლოს გივიმ გამოართვა ჯარი შეიქცა
და მოულოდნათ თავს დაესას იმათ ერთს დღეს.
მამინ იგინი მთლათ აღმოჭოტუნა ძირიანათა
და მარტო დარჩა სადასწავლთ თავ ბატონათა.

მაგრამა ჭყავდა მას ძმა ერთი, მომცრო თავისედ, —
რომელიც მოკვდა ვაჟვანტურად დასწავლთ ბძძალაში, —
და ამ ძმას დარჩა უმაწვილ ცოლთან. თითქმას ძუძუხედ,
რონი ზაწია მშვენიერი ქალი და ვაჟი.

მე ისტორიას აქ არა ვწერ, ვწერ ლეგენდასა, —
მინდა ამ ამბით დავანახო სალხს თვის წამება, —
და უფროს არ უგდებ მატინის წინ-უგან თქმასა,
მისთვის ვკვდრებ, რომ კრიტიკოსი ნუ გამოიწერება,

რომ ამ ამბავსა მატინსედ ცოტა წინა ვწერ.
ჩვენი კრიტიკის მჯღაბნაკები არ არსებენ ჯერ
ისტორიას და ზოეზიას ერთმანერთშია,
და ქადაგებით ქაქანებენ ყველაფერშია.

მე ზოეტი ვარ, — ვგონებ ზოგთა ასრე მიწოდეს, —
და ზოგიერთჟერ ისტორიკებს არ უღებ თავსა:
ზოეტის საქმე ის არის, რომ მას აგვიწოდეს,
რაც რომ გვისახავს ცსკვრებისა მოვლინებასა;

რაც რომ ნამდვილათ მოსდევს სწორედ იმ ცხოვრებასა,
რომელიც აწვევს, ამომსაკებს აღწერიდს ხალხსა;

რომელიც მოსდევს ხალხის წასრულს და მის აწმყოას
და უოვლის ძარღვით შეადგენდეს სრულს მის ნაყოფსა;

რომ გვიხვევებდეს ხალხის სენს და ხალხის სევდასა,
ხალხის ჯანისა და მის ღონის შთამთქმელს ძალასა;
გვიხვევებდეს მას, რაც რომ ხალხსა თვალებს აუღსნის,
სულს გაუმხევებს, მისცემს ძალას და გულს გაუძღის.

თუ აქ ვიტყვო, მაშინ ვარ გასაკვიცხავი.

ზოგჯერ ჰოეტი ისტორიკულ გვიწერს მართალსა;

თუ შეითხავთ, მისი სიტყვა უფროც არს საკითხავი,

მეტადრე მაშინ, როს დაიწყებს საქმეზედ სჯასა:

თავისებურათ ერთს და მასვე ჩვენ ერთი გვიღსნის,

მეორე ჭყიტავს ამ პირველის უმეტრებასა,

მესამე ჭლანძღავს ორთავებსა და სხვას იმხის

და ჩვენ არ ვიცით ამათშია, ჭინ სწევს მართალსა.

მაშ მიუბრუნდეთ ჩვენ ისეა ამ ჩვენს ამბავსა,

და შენ, შეითხველო, ნუ მარწვენ გმელათ სიტყვის თქმასა.

შენ გეჩქარება ამბის ცნობა, და სხვა ვითხვები

ისე მიგანანს ვით უქმნი და უვარვისები.

მაგრამ იცოდეთ, რომ ამ ამბავს იმიტომ გიწერ,

რომ ამ ამბავში შიგ ჩართული ცნობა-ვითხვები

საგრაღუნელია ამ ამბავზედ თუნდა ათასჯერ,

და ამისგამო გთხოვ მიახურო იმათ თქმებსა.

გვის შემკვიდრენი თავის ძმისა გულსა უწელავდნენ

და მათზედ თქმულად და და მე ძილს უვარგავდნენ.

მათი სიმართლე ვარამს ჭმლიდნენ გავას გულშია;

მის შეიღებულთვის საშინო იუვენს მრამაკალმა.

საემოს და მამულს შეასწავა მას გაუყოფდნენ
და დასწვლობას იმის შეილთა დაუმტირებდნენ;
კინ იცის, რაჟი ბატონობაც ხაივდონ ხელთა
და უფლის წულად მიიღებდნენ ამისთა ძეთა.*)

ეს სეუდასაკით გვიის გულის ნიადაგ სწულაჲდა.
მაგრამ ამ ფიქრთა გულის სიდრმეს დამიძახებდა
ცხადთ შემუსრვას განიგრუწად ანა ჭრაცხავდა.
დრო სხვათერეც იმას ჭკობით ხელს ან უმართავდა.

საქვეყნოდ კია უხვევებდ ერთ უღებსას,
არ ამხნევიებს იგი იმათ დარბაჯისას,
გით საკუთართ შეილთ, სიყვანტუთათ უაღვრესება
და ყრმას ქვრივს რძალსა დიდს მატრისა მიაუქებდა.

მის რძალი იყო იმერლისა დიდ-გაცის ქალი:
დადიანის თუ თავდგირიძის — მუ ეს არვიცი, —
ან კი რათ გვინდა მისი მადგმა და მისი გუარი! —
ვიცი — საცნობათ ძნელი იყო ეს დედა-გაცი.

იმერულთ ქალთა მშვენიება და მედიდურობა,
მალსაზი ცნობა, სიტყვსლე და გამბედაობა
მას დახადებით დაჭყოლოდა, და იმაჲ ქალთა
დაუდეგარი ცბიულება უკვლევდა კვალთა.

*) ძველად დიდ გვარებში ერთი იყო თავი გვარისა, რომელსაც
წოლა ბაცონი (გვარის ბაცონი), და სხვათ, გვარის შეილთა ეძინდ-
ნენ უფლის წულებს. ბაცონი იყო გამგე სრულთად საემოსი და
საგვარეულოსი. უფლის წულეები უნდა ყოფილიყვნენ ამათს მორჩილ-
ბაში.

თუმცა ჭხედავდა მოალერსეთ თავის მძლავრს მანქანა,
ჭხედავდა, რომ ის არ არჩევდა მისთ შეიღოთ თავისში,
მაგრამ ცბიერად აკვირებდა თვის გონებას
ღმერთ სამარხსულთა მის განზრახვათ და იუქროთ გულში.

ისიც თავის მანქანს დიან დიდათ პატრისა სტეშდა,
და, კითხა უფროსს, მოჩინებებს მუდამ უწევდა
მაგრამ იდუმად ყუყნ უცდებდა მის გულის ცემას,
მის შეჭმუხვინილს შებლს, შკერულთ წარბთა და მისსა გვეჯს.

თვითონ ამ ემაწვილს მძვენიერსა და ნაზსა ქალსა,
რომლის სიმშვიდე, ალერსი და მოყვანა გული
ქვეყანაშია განთქმულ იყო, და ბუკის გაყვაცსა
მისი სინაზით ჭქონდა გული დატყვევებული, —

გულს ალექროდა სასარელი განზრახვება, —
და ამ განზრახვას თითქმის თავსაც კი უმაღავდა: —
თავის მანქანისა და მანქანისწულთ განადგურება,
რისამე ღონით, მას თავიდგახ არ შორდებოდა.

დიდების წყურვილს ქალებისას ბუკნი გვიწერენ,
ჩვენც თვითონ ხშირად ამას ვსჯდავთ ყოველს ალგსა:
ქალნი დიდებსა და პატრისა სუნით ეძებენ
და ამისათვის განწირავენ თუნდა თვით თავსა.

მათ ჭსურთ დიდება, ჭსურთ პატრეი, ჭსურთ თავანება,
ჭსურთ ფუფუნება, ხებივრობა, განცხრომილება,
არ მიწიერი ნეტარებით რითაც დატყობობა,
არ მიწიერთა სულდგმულთაგან ალერსი, ტრფობა.

მე კი რომ მგითხონ, ვეკლას ქალებს მეფედ ღაცსხამდი,
არ მიწიერი მშვენიების ყრმათ გვერდს მოუხსამდი,
მაშინ ქვეყანა ანგელროზით მოშენდებოდა
და ვეკლას სახლი მეფეებით გაიხსებოდა...

როგორადღე კაცი ვერ იწინარებს ქალსა ჭკვიანსა,
ექებს კეკელსა, გორება ბრმას, ჯაჯარინასა,
ემონვის ქალსა თვის მუქებას და თვის ტრფიალსა,
ქალს, ვინც ვერ ჭხედავს ჩვენს გონებას, ვაგლანანსა,
ვის შეუძლიან, რომ საწუთროს დაგვაიწიებდეს,
რომ შრომას, ზრუნვას ჩვენ გულისგან გადაგვიღებდეს,
ვის უღარდელი სახე ზუტას მოგვაგონებდეს
და ვინ ამითი ჩვენ ჩვენს თავაღმივ აღტყამაღლებდეს, —

ეგრედ ქალს მოსწონს კაცებისა უღარდულობა,
გიუმაჟი გტყვა, სიტყულქე და დაუდევრობა,
რომ ანაფერსა მიწიერსა ან აგონებდეს,
მოჭკლიჯოს მიწას და ზუტაში დააფრინებდეს.

ვეელა ჩვენგანი ეტანება ზირველ ალაგსა,
ვეელა მას ცდილობს, რომ უთუოთ სხვას აჯდეს თავსა.
ეს სნეულება ჩვენში ჭბადებს იმ სასიათისა,
რომ ჩვენ სევეელა გერიდებით კაცსა ჭკვიანსა!

ჭკუასა ხშირად სდევნიან და ზამზულად ხდიან,
სწამებენ ცილსა და საქვეყნოდ საზიზღრად ჭრეუნიან.
ჩვენ მხოლოდ მაშინ ვაკებთ ჭკუას და ვცემთ თავყანსა,
როს უშვერება ჩვენი ჩაგვერდს გასაჭირს გზასა . . .

თვითონ ტრფობაც კი სწორეთ აჩის დიდების გვალი:
ჩვენს გულს ახარებს, როს უძღურთა ღმერთად გვსადიან,
და თუ როგორმე სატრფომი მოჭკრა ჩვენ ვილსა თავალი,
მაშინ სატრფონი ჩვენ სატრფოთა ან მიგვანინან . . .

და ივლიტყვა ქალი იყო, ქალის ბუნებით,
ბუნებით მძღავრით, შენახვეით სისხლ-მღელვარებით,
მას დიდებისთვის მოუხვენრად გული უძგერდა
და სიზმარშიაც კი სულ დიდება ელანდებოდა.

დახ! დიდებით სავე იყო ივლიტეს გული.
მას მოუსვენრად გულის უწევდა, ვით ცეცხლის ლული,
რამ საღაზნელთ იმის შვილეს მთლად დარჩენდა;
მაშინ ივლიტე მთელს საუმრავლად იდელოფლებდა.

მოუვარკობს: დიდებისა და უფლებისა,
ანის საყოფი მონობის და მოასლობისა,
სადაც რამ კაცი უფრო ელტვის ბატონობასა,
იქ უფრო ღრმათა თერსვი უდგას მონაობასა.

ამ გვარ, ივლიტე უფლობასა ეტანებოდა —
ივლიტე ერქვა გვიის ქვივის რძალს, გასსოკდეთ ესა —
ამ თქვირისგან ის მოსკენებს ვერ ეძლეოდა,
და ზოგჯერ კიდევ გულის ჭიფიჭრობდა დედუფლობასა.

რა საღაზნელთ მე გავხდები ბატონი სრული,
ხშირად შემხვდება მეთვის ჩახვა: ხშირად ვისტუმრო
დედუფალსა — მეთვის დედას და თვით მევესა. —
მევეს მოვწონვარ დარწმუნებით ვიცი მე ესა...

როდესაც მხახავს, შუბლ-ქვეშ ხშირად ჩუმიდ მიუთრებს,
და დიდს ხანს, დიდს ხანს ვერ მამორებს თავის შავს თვალებს,
ათას ქალშაჲ ის მე მარხევს, მუსაიფს მიწევს
და სიტყვა მასუხს ჩემსას მუდამ და ვეკლგან აქებს.

რაკი დიდებით დამინახავს მევეე მასილსა,
ხშირად მიხილავს და გაიცნობს ჩემს გულს და ზნესა,
მაშინ უთუოთ თავს დამადგავს მეთვის გვირგვინსა
და საქართველოს დედუფალად მომისვამს კვერდსა!

ამ გვარ მოძაკალს ხშირად ჭმსერდა ივლიტეს თვალი,
და ეს ნეტარი დრო ჭმინლად ესწრაფებოდა
თვითონ ამკ დროს იყო ისრედ ცუბილად მზინაღი,
თითქო მის გულში ანგელოზი წმინდა ჭსუფეკდა.

ყოველს ნაბიჯზედ ყველანა ვართ ამის მნახველი,
რომ ქალის ნახსა სვევნასა და ტკბილსა აღერსში,
ეელს მოგვხვევია გესლით სავსე მომწველელი გველი,
და შესვით ვიწველით, მყოფნი სრულსა ნეტარებაში.
აბა, რომელი იფიქრებდა, რომ ამ ჩხვილს ქაღში,
იმის ანგელოზს ქრეკასა და იმის ნახს თვალში.
ათასი გესლი ტრიალებდა, და მისი გულა
იყო ათასი ბორცოტითა მთლად გავსებული!

X

ივლიტეც და გვიც ჩუმად ეძებნენ უამსა.
მაგრამ ვერ არც ერთს ხელი არსით ემართებოდა,
მანამ ივლიტე ვერს უღებდა ქალსა და ვაჟსა,
მათს დასაცველად ყოველს ღონეს ეტანებოდა.

ცდილობდა რომა ვაჟი გმირა გამოსულიყო,
მას შეჩვევდა ცხენოსნობას და იარაღსა.

მინამდის ქალი სანში ვერცდ არ შესულიყო,
ყოველით ცდილობდა შესათერად იმის აღზდასა.

ძვირად ნახული მის ასულის ბადადი ქალი.
სწორედ დედოიქადს თამარს ჰგავსო, ყველა ამბობდა, —
და თვითონ მასაც სასკლათა ერქვა თამარი, —
მის მნახველს მასედ უნებლიეთ თვალი რჩებოდა.

ორთავ მშვენიერა ქართლისა და იმერეთისა
მაში საოცრად ერთად იყო შესამებული:
გუნაპუტით შენი თვალნი, მბრძვენი ცაცხლისა,
აღვის სესავით მოყვანილი ტანი შემეგული;

ტიშის კაკები, გველებს ხლაკნით მხარს დაშეკბუნნი,
ტუჩნი, მარწვივით, ზაწაწინად გამონასკუნნი;
სხეტაკ-თეთრ სახეს ვარდის ფერი გამოსჭვიოდან,
ყორნის ფრთასაკით წამწამები თვალთ დაჩრდილდა.

მისი ალექსით შეხედვას და ღიმილი თვალში,
თითქო სიტყვების ნეტარს კაცსა ასხამდნენ ტანში;
მორჩეს სიტყვას უღვიძებდნენ: ემაწვილის გული,
შეზღვეს მის ნახვის, იყო ტკბილად დატყუებული.

მისი ტვრციალით ტიტინი და მის სიტყვის წყალი
გულს გულით სევდას გადაჭყრიდა, ვით ფრუხელს ქარი.
ათ-ას უამს ხალხში მარტოკა რომ გარკულიყო,
მათ უბი შუბლი უმაღ უნდა გადაწლილიყო.

მან არ იცოდა სიმეღვილი, და მისი გული
სიყვარულით და ჯიქსით იყო შემეგული:
ყველას თანასწორ შეჭხარდა; სხეტაკი შუბლი
ჭქონდა ნიადგ გადსნილი და გადაჭიმული.

უსაქმო დროს მას სიტყვებე შეტად უყვარდა:
ჭეიჩანივით, ყრუ ჩრდილებში დანაკარდობდა;
და მოღალეული უჯდა ჩუმად მჩქეივარე წყალსა
და მშოგოთარ ტაღებს ადეკნებდა ფიქრებით თვალსა.

უყვარდა იმას კარსკვლავებით ცა მოჭედილი,
ზაფხულის დილა, რას მზის წვერი იღებუხს სტემდა;
დილის ნიავი, მისებრ ცელქი და მისებრ ტკბილი.
და ყველას ესე მას ნებივრად გულს უღელავებდა.

მთისა სიოთი გადაწმენდილს ხშირს კარსკვლავებსა
ის გაშტერებით შეჭყურებდა და თვის ფიქრებსა,
ვით რაღაც ნატნობთ, ანდობდა და ეუბნებოდა,
და იქ აფრენა იმას გულში უნატრებოდა.

როცა კი საქმეს ხელს ჰკიდებდა და მიჭყებოდა,
ეგელა მის ხელში, ვით მანქანით, გაიშლებოდა;
იქ, სადაც სხვათა ტოლთ გონება ვერ მისწდომოდა,
იმას ეს თითქო დახადებით თან დაჭყოლოდა.

სამღვთო საეროს ცოდუნასია ის ტოლებს ეგელას,
იმდენად სჯობდა, რომ ეგელა მას ეგითხებოდა,
ისე იტყოდა ჩუპირთა, რეკუხვის-ტყალსანსა,
რომ ჩვენ დღევანდელ ეგელა მწერლებს გაწითლებდა:

დაუფდომელი, იკლამუნი და ძილის-პირები,
ისე იცოდა, რომ ჰკვირობდნენ თითაჲს ბერები,
სამოციქულოს, სახარებას ისე აღსნიდა,
რომ თვით წილგნელსა და ბოდბელსა გააკვირებდა.

ღვთის მოყვარება მას ღვთით-დღე ემატებოდა
და ნეტართ შორის უღიანა გულით ენატრებოდა,
იმას ხშირათა, მარტო რჩენილს; თქვენა ჭნასავდით,
ღვთის-მშობლის ხატ-წინ ხელ-გაპყრობილს & ცრემლით ცხარით.

ის თავის შველას, ზეციერსა მამას შესთხოვდა;
უმანკო გულით, სასოებით სწირავდა მადლსა,
ხშირად მონაზონთ დასტამია ჩაერეოდა
ხმით მშვენიერით მოჭყებოდა ღაღადებასა.

მისი, ჭერცხლებრივ უსადო და ნაზი, ტკბილი ხმა
იქ მყოფთ მლოცველთა ტანთ უგლიდა, ვითა თილისმას;
და უნებლიეთ ის აღძრავდა თვით კერპთა გულსა
რადაცა თავიანთ, რადაც სასოს და უცნაურსა.

ამას ჩვენგანი სუეველანი გამოცდილი ვართ,
რომ შეუზერავართ უნებურად ამო ტკბილს ხმასა,
და ჩვენც არ ვიცით, რად და როგორ გაუტანხვართ
უცნაურსადმი აღტაცებულს ტკბილს ოცნებასა.

ამ გვარ, თანაირი იწოდებოდა ლკათის დიდებაში,
და, თუძე საწუთრო იმას დიდათ ეხანებოდა, —
დიდი ხანია იზრდისაჲდა აკის გუნებაში;
რამ უდაბნოში სულის საქმეს შეუდგებოდა.

შეღერდა საქრმაღ, დაეშინებოდა გაფურსქნილს ვარდას;
მაგრამ ვით ვარდი, შეისხაჲდა იგიც ვეფლისა,
ვით ვარდი წაშთარს, ის საქრმაგებს ერიდებოდა,
და ეველა მთხრავს, ვით თავის ძმას ევიდებოდა.

თვითც არ ეგონა თავის-თავი მას ხორციელი;
გულში მას სრულად არა ჰქონდა სურვილი ქმრისა.
უნაუკისთვის მას უცემდა გული ძეიერი...
უნდოდა წასკლა, უცხოება, ხასვა ქვეყნისა;

უნდა ენახა გოლგოთა და ერუსამეთი,
სადღე ეწამა და ჯვარს ეტყა გაცთვთვის ღმერთი;
უნდა ენახა ეგვიპტი და მთელი სპარსეთი,
სტამბოლს ხონოქანი, ენგინარნი და ასმაღეთი;

გემი, ზღვის ღელვა, ომი, ბრძოლა, წაგბანათ გრგვინვა,
ელვა ხმაღისა, ვაჟ-ვატური ბრძოლის ყიყინა,
ხმა დაფდაფისა, საყვირისა, ბუფ-ხალარისა,
ხმა დამახილი შეამართა სჯომარისა;

სარდაღი ბრძანება, მათი რახი, ჯარით რაზმთა წყობა,
ბაიროდთ გაძლვა, მოსატატად ჯარით ციფარება;
გულ-გადაღლილთ შეამართა ოფელში გაწურვა;
ზღვას განსადღელი და მრისხასე ზღვაშიგან ცურვა;

უნდა ენახა ჩვენი ქვეყნის შემმუსვრელები,
შეკრული წარბი და მრისხანე მათი თვალები.
ენახა, როგორ წარს დასცემენ თავის მჭვრეტელებსა
და უბრძანებენ ჯალათებსა და მტარვალებსა;

უნდა ენახა ჭაჩაშს ქალნი, დატყვევებულნი,
მათი თავს მდგომი ხოჯაები, დაუვითლებულნი;
ენახა, როგორ ღოცებოდნენ მაქას, ქაბასა,
მინარით როგორ მიუწოდებდნენ მოლა ლაჭას;

ენახა მთანის, ცათამდისინ აწოდებულნი,
მთის ჭექვა, ღვარი, მალღით იოკლნი მოხვებულნი;
ენახა ათონს განდევნილი წმინდა ბერები,

ესწავლა ღოცვა და საამო ღვთისთვის ცრემლები,

უნდა ეპოვნა რამ სიღასარი, რომლით ეველასა
ქვეყნად ეცხოვრათ უდაზღველათ, სრული გულისთა;
ის აზირობდა მიღებასა იმ გვარს ტანჯვასა;

რომ ღმერთს ის მისთვის შეემოსა სასწაულითა,

იმ სასწაულთა, რომ სუფევდა მას შესძლებოდა,
რომ ამისგნითა ეველა ტანჯულს კაცსა ჭშკელთა;
ფიქრობდა ბერსა, ბერისთვის გარდი უცემდა,
მაგრამ საქმომოდ მას კერავინ ხმას კერა სცემდა.

XI

მაჭ-აბაჯ იყო ქართველებსედ განრისხებული,
აღთქმით იფიცა მან წინაშე მაჭმადის ეოანის,
რომ სრულად მოსპოს საქართველოს სახსენებელი,
და მინამ ქარქაშს ხმალი მისი არ ჩაეკების!

საქართველოსა თავსა იღვა სასწარო რიასხვა!

ჟერ საქართველოს ამ გვარი დღე არ დასდგომია:
არც ლანგ-თემურა, არც ყრუ მურვან და არცა ვინ სხვა;
ქართველსა ხაღსსა ასრე რისხვით არ მოსდგომია.

სადაც კი ჯარი შაჰ-აბაზის შესულიყო,
 ყოველმხრივ იდგა ცოდვის ღუელი, იდგა სისხლის ზღვა:
 გარშემო ცეცხლის ალიონი ტას მიწოდამიყო
 და ცათამდისვე ასულიყო ხალხთ გუნესა-ახსრას.

„გაუღიბეთ ყველა და დასტყვევებთ!“ — იყო ბრძანება,
 განრისხებული აბაზისა, მძლავრი შაჰისა; —
 და კაი იმას, ვინც დანდობა და შებრალებს,
 გაჭბედოს ქართველთ და ქართველთა სასიყენებლისა!“

ესე ბრძანება ჯარიდგან ჯარს კარდევდოდა,
 მისი დამრღვევი თვითონ სიკვდილს მიეცემოდა —
 ამა ბრძანებას სხსტიკათა შესრულებდნენ:
 არცა დიდსა და არც მატარას არ იბრალებდნენ.

სდგა ცოდვის ღუელი, ხალხს მატარნი არსით უჩანდა,
 შეუეთა ცოდვას შაჰი ხალხსა ანდევინებდა...
 რა გავამტყუნოთ შაჰ-აბაზი, როდესაც დღესა,
 ახდევინებენ მეფეთ ცოდვას იმათს ხალხებსა!

ვინ გვეტყვის: ეს დრო რით სჯობიან მას წასრულს უამსა!
 რითი სჯობია ზოგი მეფე შაჰსა აბაზსა?

აბაზ უჯეტავდა ქართველებში თვის მტერთა რაზმსა,
 და ეს მეფეი... ქვეყნის მოძღვარს და წინამძღვარსა...

დიან! შაჰ-აბაზ არ ინდობდა ხალხსა ქართველსა,
 ქართველთ თავთაგან აყენებდა გორებს და მთებსა!

მახვილ ამოწვდილ ამძვინებულს თავის ჯარესა,
 ათეფინებდა ცხენთა იქს-ქვეშ მუძეთა ბავშვებსა.

თმა გაწეწილი, თვალებში ცეცხლ ანთებულყოფი,
 შირქვე განარბთულ, მუძე მწარედ გადმოყრილები,

ამ სანახავსა უუერებდნენ მათი დედები
 და სიმწარისგან უამტობდათ თვალებთა ცრემლებსა.

გამწარბებულნი მადლა ღმერთსა ხელს განუზურბოდნენ,
კრიჭა შეკრულნი შებრალებას ევედრებოდნენ;
მაგრამ, მათ ჟენესა, გულთ ვალადი იქვე ჭჭრებოდნენ
და იგინიცა თვის შვილებთან იყლიტებოდნენ...

ნუ თუ აჩს ხალხი ქვეყანაზედ, ვის ძალა ღვთისა
ქართველთა ხალხზედ უფრო მეტად ედადებინოს?
მაგრამა ღმერთმა არ უსმინა — ნუ თუ მისთვისა,
რომ, როცა მოკვდეს ხალხი იგი ქვეყნად იდიდოს?...

ვადიდებთ ხალხო, წამებულო, სასკელსა შენსა,
თუ ეს დიდებს ესმის ვიდევ თქვენგანს ვისმისა!
მაგრამ, რა ხელს ჭყოფთ ამ დიდებსა, როდესაც თქვენა
აღარათრისა აღარა გაქვით გრძნობა და სმენა!

თუ აღთქმისამებრ სასუფეველს თქვენ განისვენებთ,
მისთვის რომ ქვეყნად ეწამეთ და სისხლი დანთხიეთ?
მაშინ ვინლას სასუფეველს გარედ წმებოდეს?
სად აჩს თქვენი ქე, რომ მწარედ არ იტანჯებოდეს?...

XII

აი ესე დრო შეაჩის გვიმ საზღველად
და თვის დიდი ხნის განზრახვისა აღსასრულებლად
რა მეფეები და საზღვლები გაქმნენ ექნს
და ქართველები ეხიზნოდნენ მთებსა და ტყეებს,
გვიც საჩქაროდ გაემგზავრა გასახიზნათა.
თვის რძალს ივლიტეს უჩვენებდა ათას მიზეზთა,
რომ მას ერჩივნა ამერეთში მტრობას გასცდოდა,
რათგან ვერას გზით მტერი იქ ვერ გადავიდოდა.

გივიმ ცოლ-შვილი საჩქაროზედ წასხსა მთასა,
ივლიტეს სთხრავა, რომ ეს ჯერ შინ დაჩქინილიყო
და ჭვირდებოდა, რაკი ცოლ-შვილს მასცემს ბინასა,
ის მაშინათვე უნდა უკან ჩამოსულიყო,

და ივლიტეცა გადაეკანა იმერეთშია.
ჩვენ ვი გავასწრებთ, — ჭიფიქრობს გივი გუნებაშია, —
და ჩემი რძალი მე დაიწიებს სახლში ლადინსა —
იმერეთს წამყვანს ვერ იშოვნის უჩემოთ ისა.

„ამა ლადინში მას უთუოთ მტერი მოასწრებს:
რაც რომ გუფს მიდევს, ის მე მტრისგან შემისრულდება.
მაშინ ვერცა ვინ სისხლს დამწამებს. ვერც ბრალს დამადებს
და მტრის მახვილით მაგათ სისხლი ამერიდება.“

ოცნებდა ასრე ბერი გივი, ასრე თეიქრობდა.
მაგრამ ივლიტეს გივთან წასვლა თვითც არ უნდოდა,
როგორადც გივა, ამ დროს ისიც ელაოდებოდა,
მასზედ ივლიტეს ეს დრო უფრო ენატრებოდა.

„ახლა ვი დროა! — სიხარულით ისა ჭიფიქრობდა: —
დრო სელს მიმართავს. ამისება, რაც რომ მინდოდა:
გივი საჩქაროდ გასახანსათ მთას მიბრძანდება,
და ეს სიჩქარე მე იმისი გამოძადება.“

„დიდ-მოურავსა კარგათ ვიცნობ; იმისი ცოლი
იყო ჩემთანა მეგობარი და იყო ტოლი:
მის და მაკრინე იყო ჩემი დიდი დობილი,
ვითა მოძღვართან ჭქონდა ჩემსედ გუფი ნდობილი.“

„იმისა დედა შვილობილსა მე შეძახოდა,
და მასუკანა რა აიკლეს ჟავახანთა,
დიდს ხანს ჩემს სახლში, უზატრონო იმალებოდა;
და მით გიორგი ვადლებული მყავს მე დიდთა.“

„რაკი რომ გავა ზივი მთასა, მვის გავფრინდები,
დიდ-მოურავსა სვაკამს წინ ზიხლევი,
და მოვადსენებ, რომ იმასა თავისი მტრები
გივისგინით ჰქვანდუნ ასრე მწარედ ასეულები“

„ვეტევი, რომ გივი დღესაც არის მის სიხლის მსმელთ;
რომ დაუცხრომლად ის თავს უერის სამტროდ მის მტერთა,
რომ იმას უნდა შეიკრიბოს მთის ხალხი მთელი,
უძახის რუსთა და უძახის სულ მოლათ იმერთა.“

„უნდა რომ მთიდამ თავს დაესხას მას და უკენსა,
მასუგან უნდა თითონ მთავრად ქართველთა გახდეს,
და საქართველო მთელი მისცეს რუსთ ხელმწიფესა —
და ათას ბოროტს ვიდევ სხვასაც განიზრახავდეს.“

„და სვაკამ კარგათ იცნობს ბოროტსა გივისა:
ის მაშინათვე მის სახიზნავს ჯარებს მიუსევს —
ამ სახიზნავებს თვით ვუხვევებ მე გიორგისა,
და ის გივისაც და მის შვილებსაც ბოლოს მოუღებს.“

„ასრე იფიქრობდა ივლიტე და არესა მისსა,
თან-და-თან იმერტეფი მტრისა ჯარი ხსლოვდებოდა.
სოფლებში იდგა ურიამული მწარე ხალხისა
და მთელი ხალხი თავის პატრონს ვერა ჰხედავდა.“

თმა-გაწეწილი გლეხთა ქალნი თავ ღირს იბდევინდენ,
იცემდენ გულში და ძურუებს მწარედ ცუდეუდენ;
პაწია ბავშვთა ღრინაგელი გუფსა ჰკმირავდა;
და შეუწვეტლად ზარის რევა მათ ზანს აძლევდა.“

რეკავდნენ ზარებს ხუცესები, წმინდა ბერები
და ზარ-დაცემულს ხალხს ტამარში მოუწოდებდენ;
რომ მას ცრემლებით შეენანა თავის ცოდობი
და მით ღვთის მადლს და ქვეყნის შეკლას. მათ აღუთქვამდნენ“

მღვდელთა მთავარა, ნეკრესლი ამბროსი ბერი —
თუმცა ამ დროსა არც კი იყო ჯერ მოგონილი —
თუ არ გველოდა ვანაშელი, დიმიტრი მღვდელი,
დღესაც ეს ბერი დაგვრჩებოდა შეუმჩნეველი! —

მჩისხანე ხმითა ქრისტეს სიტყვებს ხაღსს შესძახდა
და მის ცოდვისთვის მას დამხობას ექადებოდა:

„თქვენი ცოდვისთვის მოგვეკლინათ ეს რისსკა მღვთისა:
თქვენ შეიქმენით დამრღვეველი ქრისტეს მცნებისა!

„ღიწს სასყიდელსა არ შიამურობთ სულის მამებსა —
თქვენი ცოდვისთვის ღუთის მისხურებს და მლოცვაებს!
სრულის გულისთა არ ჰმსახურებთ თქვენს უფროსებსა
და ფინდაზად არ ეგებით მათა ბრძანებებსა.

„ყოველ-წელიწადს არ მიიღებთ ზიარებასა,
მოძღვართ არ ეტყვიით გულის წმინდით აღსარებასა,
ციურთ ანგელაზო არ გაუწევთ თაყვანებასა
და არ აღსრულებთ ჩვენთა წმინდათ მამათ ნებასა!

„სტეხავთ კვირესა და დარდგენილს უქმე დღეებსა,
მარხვის დღეებში ხშირადა ხჭამთ ხორცსა და თევზსა,
ქრისტეანულათ ვერ ისახავთ გულზედ პირ-ჟვარსა,
და სასაუბით არ მოისმენთ ლოცვა წირვასა.

„ბატონს არ უწევთ ერთგულებას, სრულს მოხებასა;
არ მიუტყვებთ თქვენთა მხატვრელთ დამაინებასა;
არ მიაყენებთ თქვენსა ხორცსა მწარე სასჯელსა
და შეღავათსა არ მიაძლევეთ მით, სულსა თქვენსა!

„არა სჯერდებით მას, რაცა გაქვთ ღვთისაგან დღესა,
თვალი გაცდუნებთ, რას უყურებთ ქალთ სინაშესა,
სხვის დიდება გშურთ, — უწევთ ეშმაკთ მსახურებასა, —
გულს განიუჭებთ ათას კვარსა ურწმუნებასა!

«გერ დიტიკა თვით ზეტაშა ცოდვანი თქენნი,
ამისათვისა მოგვეკვლინა ეს რისხვა მღვთისა;
და, თუ რომ გინდათ მოინიჭოთ მოციქულებანი,
უნდა დაღუპოთ წინაშე მღვთის ცრემლნი სისხლისა».

«მოიდრეკინით მუხლნი თქვენნი, დაჭკვარეთ ცრემლნი,
სასო ღვთის მშობელს განუშვარით ხელები თქვენი!
სინანული და ლოცვა არის ჩვენი მხსნელნი».

ცოდვით სავსესა დაიკრბეთ გულზედ ხელები!»

და ხალხის გროვაც, უამებო, სასო მისდილი,
ტამრის კარისკენ მუხლ-მოდრეკით ეშურებოდა,
მწარედ, შიშისგან გამშრალი და მთლათ მიემუნდილი,
ღმერთს ცოდვების მიტევებას ეკედებოდა...

ცხვრის თვარსავით გაისმოდა სოფლად ბღავილი, —
როს ჩაერევა სროვა მგლისა უმწევესო ცხვარსა —
აღარსად იყო კაცი, ხალხისა ხელის მძვანელი:
ელდით დავთარი დაჭკვარგოდა სულ მთლათ ეგვესა.

— გაინიზნევით! — გაისმოდა ეგვეს ალაგსა: —
აკერა მტერი თავს დაგვესმის, — უშველეთ თავსა!
ეს არა ჭზოგავს არც მოხუცსა და არცა ერმასა,
წასაბილწავად არ დაინდობს არც ერმას არც ქალსა.

— გაინიზნევით! — შემცდარივით ხალხი იძახდა
და სიტყვა ესე დახვარებრივ გულსა ჭვმირავდა.

— გაინიზნევით! — მთელს ხალხშია ესლა ისმოდა,
სხვა რამე ღონე ქართველს კაცსა არ დარჩენილდა.

— გაინიზნევით! — ესლა ისმის, — უშველეთ თავსა!
და ეს სიტყვები, საზარელნი, ზარს სცემდნენ ხალხსა...
დღეს ეს სიტყვები ჩვენ არავის აღარ გვაშინებს, —
დღეს ეს ზარნი აქვს ლურჯს მუნდირსა და მათს ობისკებს!...

გუგუტა პარსკვლავი.

(მოთხრობა)

სოფელი ბ. გარდაშლილია ფართო მდღობა ადგილზედ: აღმოსავლეთისკენ ერთ პატარა ქედზედ სდგას გვირგვინის ეკლესია, დასავლეთისკენ მას ამკობს ზაფხულობით მშვენივრად ხუჭუჭებული და ზურმუხტისავით ამწვანებული ტყე, სადაც, დიდი უზარმაზარი ხეების გარდა, ვერ ნახავთ ვერც ერთ უბრალო ტყის დამასინჯესულ ჯაგს — ნაცვლად ამისა აქ ბუნებას დიდის ღრღობით გაუსრდია მწვანე ხავსივით ბაღანი. ან ტყეს ზაფხულობით მჩაგადი მნახავები ჰყავს; ერთის სიტყვით ეს ტყე არის ქიზაყის მასრის პატარა ქალაქის მცხოვრებლების საქაიფო, სალხინო და სათამაშო ადგილი; და არა მარტო ქიზაყელებისათვის არის იგი სასიამოვნო, არამედ თვით ევროპელებსაც არა ნაკლებ აქვთ სასიამოვნოთ ამ ტყის ნახვა. ჩრდილოეთისკენ აქვს ხეობა თავისი წანწივარა წყაროებით, რომელიც ზამთარ-ზაფხულ სავსეა ორ-იუხა თუ ოთხ-იუხა მუშტრებით. სამხრეთისკენ მას აქვს ფართო, თვალ-გადუწკანეული სახნავ-სათესი მიწაღრები.

ამ სოფლის მცხოვრებს შეადგენდნენ განსაკუთრებით გლეხნი, რომლებსაც იმ თავით ამ თავამდე უთქვამსთ სწავლა-განათლებაზედ უარი და არიან ერთ საცოდავ უმეტრებაში. თითონ ხომ, აბა, სწავლა რაში აგობდებათ და მთავრობაც მათთვის მაგდნათ თავს არ იტყვიებს. მცხოვრებთ შორის აზნაუ-

რისა და თავადს განხაგებაც არსად არის. ეს იმათი მოუთავსებელი და თავისუფალი ხასიათით აისხნება. ბ. დაღათ შეძლებული და დიდი სოფელია, თითქმის უდიდესი მრთელს ქიზიუში. ბეგ-რი მართლად კარგათ გაკეთებული ოჯახია, მაგრამ ღარიბების ოჯახებიც არ გახლავთ ნაკლები. ამ უგანასკნელთ რიცხვთ ეგუთვნის ჩვენი ჟურცია დარგოს მამა—ახანა.

I

ეს ახანა წინეთ ძრეულ შეძლებული ოჯახის წილი იყო, მაგრამ თუ მოთმინებას იქონიებთ, გაამოებთ თუ რამ ჩამოაკვება მას ფრთები.

სოფლის ბოლოს, ხევის პირას, ორი აკაკის გვერდზედ ხდგა დიდი ძველებური დარბაზი. შიგ სცხლავრებდნენ სამნი ძმანი ვაჟის ცალ-შვილით. ახანა უველანზედ უმცირესი ძმა იყო: შუათანა ტანის, ჯმუხი მოსულაობისა, შაკვეკემანი სხისა, მხნე გამრჯელი, ოჯახის ერთგული, ძმების გამგანე—მოსიყვარული, მართლის მოლაპარაკე,—ერთი ცხვარივით. პირ-ღია ვატი. მაგრამ, თავისდა საუბედურთ, დედისა და ძმების თანხმობით შეირთო გაღარიბებული და გაღატაკებული, ტან-წერწეტა—საროს ტანა აზნაურის ქალი. ესლა ცოტათი მაინც შეურიგდნენ ამ აზრს აზნაურები, რომ გლეხნიც აღმინის შვილნი ყრია-ნო, მაგრამ იმ დროს, რა დროსაც შე ვწერ, ძნელად წარმო-სადგენი იყო ამისთანა საქმე (გლეხისაგან აზნაურის ქალის შე-რთვა), და თუ მოხდებოდა—სიღარიბე ან ობლობა და უჭატ-რონობა შეიქმნებოდა ხოლმე ამისთანა იშვიათი შემთხვევის მიზეზით. ესლა აზნაურის ქალა გლეხის ოჯახში დიდ ბედ-

ნიერებას შეადგენს, რადგანაც გლეხის ოჯახში წყლის მოტანისა და ჰერის ცხობის გარდა სხვა მოთხოვნებიც არის, ე. ო. ჭრა, კერვა, სტუმრის ავან-ხაენი და წიგნის კითხვა. ამ უკანასკნელ მოთხოვნილებას რომ აჩაჩას ცოლის შერთვის დროს გადაუჭრებინა — იმისი დაგვირგვინება ოჯახის დარღვევის მიზეზათ არ გასდებოდა. ცოლის შერთვა იყო — და იმისი სახლის არეგ-დარევა. ახალ-ბედა არასფრის გაკეთებას არ კადრულობდა, უოკელის-ფერსედ ჩხვირს მალა იწევდა. ეფრსობოდა კომლი-საგან გაშავებული კედლები, ჭვარტლიანი საკიდელი და სხვანი, გაქონილი კერა, მარლისაგან გაუქვსთილი ყველის გუდები, თახჩები, ახურები, ჯამებით, სინებით, თუშგანსებებით, ბადებით, ავგარდოებით მოწიშპლიშპული თარა; მტკრანი მარლის ქები, ჭვარტლები, მამხალები, კარცლი და ამბარი, ე. ო. ეგელა ის, რაიცა კი საჭიროებას შეადგენს გლეხის ოჯახისათვის. ეთავილებოდა ქალმნიანი ქმარი და მამხალები. ნათესავი მის პერ მოეყვანა, ნაცხობი თავისი და ტომი. ესევებოდა თავის ქმარს, გამაცადე ამ გაუნათლებელ ხალხს, ხვეს ცალკე უფრო კარგათ ვიცხორებთო, მე ამათთან კერ გამოვდგები, შენი ძმები და რძლები დამასრჩობენო. არც რძლებმა და მამხალებმა უყურეს მისი ბატონივით ტასტსედ მოკეცილი ჯდომა და პირ-აბზრევილი თონსედ სიარული. თუშცა თავიანთი შვილივით გა-სრდილი მამხლი ძალიან უყვარდათ, მაგრამ რძალს კერ უთმობდნენ, ამიტომაც აუტყდათ დიდი ჩხუბი და ვაი-ვაგლანი. აჩაჩას ძალიან უყვარდა ძმები, იმათი მოშორებაც ძვირულა სწეინდა. მოილხაშარავა თავის ძმებთან, და როდესაც ნახა, რომ ისინი სრულ უარსედ თდგენ იმასთან ცხორებასედ, მშვიდობიანათ, უწყენრათ გაეყრა მათ. დარბარო უფროს ძმებს

ერკოთ, აჩანას სსახლე, საქონელი და ცოტადენი ფულიც მისცეს.

აჩანას თავის გამოხდაში არ გამოეცადა უსახ-ლეარსა. რა ექნა საწყალს ცოლ-შვილისათვის, მინამ სახლს ააშენებდა? ღონდებოდა და ძმადებოდა. ბოლოს იმის ცოლს გამოუჩნდა შორეული ნათესავი, რომელმაც მიიღო ფეფე (ასე ეძახდნენ აჩანას ცოლს) თავისი პატარა გოგოებით სახლში ერთი თვის ვადით. გაისტუმრა აჩანამ ცოლ-შვილი სხვისა კარს, მაგრამ მისი სახე უარესათ მოიქრეშა, უარეს ფიქრში და დარღში ჩავარდა. დადიოდა თავის სწორ - ახსანგში, რომლისაც არ გამოეპაჩათ მისი ნაფიქრანი სახის გამოხატულება. შეგობრები ცდილობდნენ მის გართობას შემდეგის მსახურებით:

— ბიჭო, შე ოჯახ-ქარო, რათ იჩთავდი ცოლსა? შე რხე-რო, ეს მაინც არ გაგეგო, ცოლსა დიდი ცოში უნდა, ასი ლიტრა სათიანელიო, ჰა! შე კარგო კაცო, რას აიკვირებ ი ახ-ნაურანთ ქალი? აბა, შეიფლასა, რისთვის აიტუშებოდი სოღ შე ი ღაბესთან? ახია შენთვის! რისთვის უცნოდი ი ლამაზ გოგოს? აბა ი გნიასურათ გაზდილი ქალი რა ხეირს დააქრდა შენს ოჯახს?! რამდენი გიშაღეთ, ძმავე, რამდენი გითხარით, «რა შეჯდა მწეერი ხესა, არა იყო გვარი მისიო» მაგრამ რომ შენ არ გაგვიგონე, რა უყოთ! მართალია, მოსტყუედი, მოგიტარა ახალ-გაზდა ქალის სილამაზეში, გაცდინა უსილამაზო, და მაშინ აღარ გიფიქრნა, თუ რა შედეგი ექნებოდა შენთვის აჩანა-რის ქალის შერთვას, მაგრამ ღმერთია მოწყალე!... ღმერთი მართალ კაცს არ დაჰკარგავს!... ესლა შენ სახლისთვის არა ხარ მაგრე დაღონებული, რა დანა ჰიჩს არ გიხსნის!? რა ღმერთი გაგვიწერება, რა ერთა პატარა ქონი კერ დაგიდგათ ან თუ გინდა ხეალ გავიდეთ აღაზან გაღმა, მოგჭრათ ხე-ტყე და გამო-

ვიტანოთ .. მე ხეივანულად მთავრდება, ხეივანულად განაყოფი კაცი გიშველის. ახლაც არ გამხიარულდება, კაცო?!

ხომ მოგესხებოდა ქართული ახლანა — კაცო კაცის წამალია. გამხიარულდა ვი არა, სიხარულით აუკისხედა ალარ იღება აჩხა. მაშინათვე დუქანში შეიქცა თავისი გულთხადი მეტობარი. გადაჭრა თითონ და იმასაც გადააკრეპინა კარდინახულა. რადესაც კარგათ შექვიფიანდნენ ორივენი, აჩხამ გაუქვლან თავისი ფიქრი სახლის აშენებასად, რომ იგივე ჭეიქრობდა, მაგრამ, დაღვნივს დემრთმა მარტა-ხელს კაცის ბედის წყარ! მიმსულდება კაცო, მაგრამ ესაა შენი ძმობის ჭირიძე... ესაა რაღა ვამისულდება, რაგა შენ და გიგონა მიშველით. ესაა ვაგო, ევენსაც საღამს არ მივცემ! ახა, თქვენი ჭირიძე, სვალეე გავემტავროთ ალანისკენ .. მომლოდნენ ამ უკანასკნელი სიტყვით ერთმანეთს.

ერთი თავის შედეგე გაუღანდრავი. მკრამ კოტა ჩის სახლი ააშენა აჩხამ. მოიქცა ცალ-შვილი, დაუძახა მღვდელს და თავის ძმა-კაცებს და ერთი გულანათ მოიღვინა.

ცოლმა კეკელვდა მოაწყო სახლი და დაიწყო ღასათიანი ცხოვრება. მიდის აჩხა სამუშაოდ, ეთხოვება თავის ცოლ-შვილს, მიდის მხიარულად.

— ფიფე, ახა შენ იცი და შენმა დედა კაცობამ, რეგორც აქაურობას მოუგლი, ხეივანულად მოღვაწეულხედ თვალ-უგრა გექნება. იცოდე, ფიფე, თუ შენ სახლის დედა-კაცობას არ გასწევ. მე სვლავ რომ შემოვიტანო, მინც უანაქა არ ექნება. დაკონს თავის ორთავე გოგონები და გაქანა მინდვრისკენ. ერთი-ორათ მიემატა ძალ-ღონე და მომატებულის ენერგიით მიეცა აჩხა მუშაობას.

ფიფეს ესმოდა თავისი ქმრის სიტყვები, მაგრამ რა ექნა,

საწყაღს, როდესაც თავის-დღეში პური არა თუ მას — იმის ბუბისაც არ გამოეცხა და წულის გზა სომ იმან არც კი იცოდა. წინეთ ამ გვარი საქმეებსაითვის გლეხის დედა-კაცები ემსახურებოდნენ აზნაურების ცოდეებს. აზნაურის სხსლახა შიშილით სიკვდილს იჩხეკდა და თავის გვარის დამამკრებელ საქმეს კი არ იკისრებდა. ამიტომ წულის ზიდილი და პურის ცხოვრება იყავს იასფად არ უფლებოდა და თავისი ქმრის კანკალით და ოფლით შექნაღს მუშა დედა-კაცებს აძლედა. ხომ მოგეხსენებათ, თუ გლეხის ოჯახს დღეს ამდენი დააკლდა, ხვალ-ხვდ უფრო მთავარი — გერაფერი იკეთებოდა; მომატებულათ მარტო ხედავს კაცის ოჯახს. იყავს თითონვე სედაკდა, რომ თავისი სხსლი დაღუპვის გზაზედ დააყენა, სულით და გულით უნდოდა ეშველნა თავისი ქმრისათვის, გაემსუბუქებინა მძიმე უღელი, მაგრამ რითა და როგორ? წყალზედ თითონ წასულიყო? სად შექნაღს იმის სუსტი წელს გოგის ზიდა? პურის ცხოვრება ესწავლა? კარგი, თუნდა კიდევ რომ ესწავლა, როგორ გამოიყენებდა უღონო ქალი? ამისთანა მძიმე საქმეებს მართლაც და ღონიერი ადამიანი უნდა. აუფრო იყო ბეთუთ სუსტი ქალი. ის ძრვიელ იფქრიანი ადამიანი იყო და ძრვიელაც ეხადვებოდა, რომ მისი ქმარი გაჭყარა, მთავოროს თავის საყვარელ ძმებს, დაჭმირდა მას ოჯახის დედა-კაცობას და გერაფრათ აუსრულა, თანაც ეს ქალები ერთი-ერთმანეთსეუდ წამოეყარდნენ... არ იცოდა, რით გაეჭარებინა თავისი დარღუბი.

სახლის საქმე ძრვიელ ცუდათ მიდიოდა, ეკარგებოდა მას ბარაქა. მოუვიდა თავში ერთი (ბეთუთ საუცხოვო!) იფქრი: ერთი წავალ და მკითხველს ვაკითხვინებ, იქნება ვინმე რამე უგდო ჩემ ოჯახს, რა ვინცა ქა ათ-ას-ხაირი ეშმაკობაა შეკვანაზედ! განა ყველა ჩემისთანა ალაღ-მართალია რა! ოხ, ღმერთო, რომ

შენ ავი, დმერთო, რომ მე არაკისთვის არ მინდა სოკოტი-მტრისთვისაც კი სიკეთე არა მშურს, სხვებს კი ჩვენთვის ჰინდა სიკეთე მშურთ... რათა, ქა, ვის რა დაუშავეთ?!!...

დაუძახა თავის უფროს ქალს, გაიანეს და მოაყვანიხა ერთი საცოდავით დაბრანძული ბებერი, რომელსაც ჩვენ ი ლოლა-ურას ეძახდნენ. შაჟუკა კარგა მძიმე ბოხხა და გასწია გამოჩენილი მკითხავისკენ. ახლა კი აიღვა ფეხი იუფემ და ერთი მკითხავიდგან მეორესთან გასოდა, მაგრამ იმის ოჯახის ფეხსუდ წამოყენება არც ერთ მკითხავს არ მოუვიდა თავში: სოკო ხატს იხეხებდა, სოკო ჟუკას, სოკო ჟუდოს აბრლებდა და სოკო იმის რძლების აე თვალს. უმისოთაც გზა და-კვალ დახლანოულს უარესათ დაუხლანოეს. საბრალამ არ იცოდა, რომლისთვის დაეჟერებინა და რომლის დარიგება აესრულებინა. მაგრამ იმას ჟუდოსუდ ბებერი რამე გაეგონა თავისი ბუბიასკან და მისი სიძლიერე უფრო სჯეროდა. ამ უკანასკნელმა გაკომოებამ უფრო უკან წაიყვანა იმისი ოჯახი. ვიდრე ეს ოსური ჟუდო შეუძებოდა თავში, მინამ მანც მინ იჯდა, თავის ქალებს წიგნს ასწავლიდა, სახლ-კარს უვლიდა; ახლა კი მიანება ოჯახი თავის ჰატრას გოგონებსა და თითონ დაბოდა ეშმაკის საქმე-ეხედ.

რძლებს ამ გვარი მისა ქცევა არ მოსწონდათ. უტანდნენ აჩახას ამბავს, რომ მისი ცოლი ხელთ უპურია ვილაც მატანტა-ლა და მტონარე დედა-კაცთა, რომ იმან თავისი ქმრის ოფლით ნაშოკნი საჩხო სულ მკითხავისუფელ გადააგო, და, აბა, რადა ბარაქა ექნება იმის: სახლსაო. აჩახას რძლებისა და ძმების სიტყვებია სჯეროდა, მაგრამ იუფესთვის ვერ ეწეინებინა, უნდოდა თითონ იმისგან შეეტყო სინამდვილე. ერთხელ მოვიდა

სამუშაოდან ახანა დადღილ-დაქანცული, ფეფე შინ არ დაუხვ-
და, ნაცვლად მისა, მას მიეგებენ ჰატარა გოგონები.

კვირა-ძალია, ღოცვისა დარეკეს; ფეფე წავიდა კვირამდლის
სანთლის ასანთებათ. უნდა გენახათ ფერ-მისდილი ფეფე, რა-
გულ მხურვალედ ღოცულობდა. რამოდენა ცხარე ცრემლს აფრ-
ქვევდა, როგორ ხელ-გაპყრობილი ეკედრებოდა ღვთის მშობ-
ლის ხატს — ეხვეწებოდა, რომ მას გაენათლებინა მისთვის გო-
ნება და ეხვეწებინა მისთვის მისი ოჯახის დამამსობელი ჯადო.
გათავდა ღოცვა, გამოვიდა ხალხი ეკლესიიდან. ფეფეც დაბ-
რუნდა სახლში კარგ გუნებაზედ. ტუუვილი კი არ უთქვამს ჩვენ
ბრწეინვაჟე კაცის გულის მცოდნე, დაუვიწყარ ზოეტს, ნიგო-
ლოს ბარათაშვილს: „ოხვრა არის შვება უბედობისა“. ფეფეს
საქმეც ისე იყო — გულმსიარულათ მოდიოდა თავის შვილებთან;
ნახა — აჩანაც დაბრუნებულყო, იჯდა კუნძზედ, ერთი ფმანვილი
მუნღთან უჯდა, მეორე ევალზედ ეხვეოდა და ეალერსებოდნენ
თავიანთ საყვარელ მამას. კარგა ხანია ამისთანა შიარული სუ-
რათი არ ენახა ფეფეს. ერთი-ორათ იქცა საწყალი დედა-კაცი,
მოუხვარა ფესს, ახანამ დანახა თუ არა ჭკითხა:

— ღოცვასზედ იყავ ადამიანო?

— მაშ სად ვიქნებოდი? ღოცვასზედ ვიყავ, გწყალბდეთ მი-
სი მადლი!

— ჭა, ჩემო ფეფე, მე ვიმუშავე და შენ ილოცე, იწინება
ღმერთმა შეისმინოს შენი ღოცვა და მტრის გულისათ არ ცა-
გესადოს... მაგრამ, ადამიანო, შენზედ ძალაან ტუდი რამეებს მე-
დაწარაკებინ ჩემი რძლები, დამცინიან, რომაო — შენ ცოლს ერთი
ფეხი აღთასა აქვს და მეორე ბაღთასაო. სად დადინარ, სად
დაწანწალებ, მე რატომ არ ვიცი? ფეფე, მითხარი თუ ღმერთი
გრწამს!

— რას ამბობ, ქა, სად უნდა დაკდიოდე? სადა ძნაღიან სანაძრულთ, ტაშუქდავის ხმით მიუგო თუიფემ.

— რა ვიცი, აჯამიანო, ქვეყანა ამას შემომხსავის: შენი დედა-კარო უტხო-რგვლად დაწანწალებს—სხვამ იცოდეს და მე ვიან ვიცილდე. სად დადინარ! ავრე ამბობენ, რომ ბოხხა ბოხხაზე გაქვს შენი სხელიდგინაო, ერთი შეითხავი აღარ გადაწხა უნახავიო. შენ რას იტყვი, თუიფე, შენი კარგი მამის სულის შხეს, მართალია თუ არა?

— რა გქნა, ადამიანო, მამ ნურავისა კვითხამ ჩვენი სისლის უბრაქობას. რა გქნა, რომ შეითხავს, ან ვიდეკ ვინც ჩვენზე მეტი ცნის—იმას არ დაუჯეროთ, განა ვუკლა ჩვენსავით ბიძღები არიან რაღა!... ათასი რამეები იციან!... ამჟამად უნასუნს თუიფემ.

— მე რე ი გუთმისნებმა რა გითხრეს, გასწავლეს უბრაქობის წამალი, ვერ გიბოგნეს ჯადო?

— იმათი თვალების დაშრეტამ, რატ გერც ჯადოები მიპოვნეს და გერც წამალი მასწავლეს!

— მაშ, მე დალოცვილი-შვილო, დოღაურანს რაზედ დაყურვინე შედავკობი ბოხხების ზიდიდით. დედა-კაცო, ღმერთი არა გრწამს! რაზე მიღუნავ რჯასს, ჩემ ნაწკავ-ნ-დაგს რაზე აძლეკ ნიავ-ღვარს! შენ თუ ქრისტიე გწამდეს, მე სულ აღარ მცოდნია რა?! ი ვიღაც ხანიაურია, თუ კარგი მისანია... იმ დღეს იმისმა დამთხვეულმა შეიღმა ამდენი ატენა ცხენი აღშართზე, რომ წელ-ურულმა გადაწარდა, ი ცხენი მოკვდა და ბიჭი ცოცხალ-შეკადარი მოჭკვანდათ. ერთი ბიჭი წინ გაგვსავნეთ ხანიაურთან—გამოსა-რდეღათ კვითხას! დედა-კაცო, აბა, თუ გათქმული შეითხავი ხარ, შეიტყვი კხლა შენი შეილი სად არისო? ხანიაურს არც აელო, არც დაკლო, უსიერცხვილოთ ეთქვა: იმას ვი ენაცვალეს თავისი

დედა, ესაა ჩემი შვილი სუფრის თავზე ზის ყანწით ხელში და მაინძლის სადღეგრძელოს სკამსა. ჯერ არც კი გაუთავებია ეს სიტყვები, ცოცხალ-მკვდარი შვილი კარზე მიაუენეს. შიდა შენა და დღეის იქით იმათ დაუჯერე რამე! შენი ჭირიბე, დედა-კაცო, შეჭსედე შენ ღმერთს, ნუ დაძღუწა. ხომ ხედავ ღვინტიკებს გიურვირებს. რომ მერ ჩემ ამხანაგებში კაცად ვითვალბოდე შეტეი. ვაი შენ ჩემო თავო! იფუფე, მე შენ ჭკუანთ დედა-კაცი მეგონე და რა საქმეზედ ამდგარხარ? .. შენ შენი ღმერთი, მიაფურთხე უმძაგს, იფუქა შინ, მათუარე შენ სასლ-კაცსა, თორემ, სჯულის მადლმა, მერ გადავარდები საითმე...

II

ბატანეს მეზობლებმა თქუვის გუთნები... აჩანამ გაგზავნა თავის მესრე სახლში გუთნის ჯერის ჩამოსატანათ; თათონაც გამოიტანა გომის წინ გუთანი — ბარ-საკვეთს უკეთებდა და ჩუმათ რაღასაც ნაღვლიანად ღუღუნებდა, თანაც გზისკენ მალი-მალ იცქირებოდა, რაღაც ცუდი სიზმარი ნახა და გუფი როგორღაც უკანსდა. აგერა ბიჭიც გამოჩნდა ხურჯინით ზურგზე... აჩანამ შორიდგანვე მიამახა — ბიჭო, რატო აგრე შიმიმედ მოდიხარ, შინ ხო მსუფდობიანობაა?

— ესაა კი მშვიდობით აჩიან, მაგრამ წუხელის შენი ცოლი ცოტა გადაჩჩა არ მოკვდა. მე ი გოგონები მებრალბოდნენ. იმათმა წივილ-ვივილმა სოიველი იფუხსე დაუყენა, უმასუხა მესრემ.

— მერე რა მოხდა, ბიჭო, რატო არ მეუბნები? მიატანა სი-სწრაფით აჩანამ.

— რაღა რა მოხდა, შენ ცოლს მესამე ქალი ეყოლა.

საწყაღ კაცს წელი მოსწყდა. კინაღამ ფეხზე ნადგომი კაცი არ გადიქცა; საბრალო რა გულის-ძუგით ელოდებოდა გაყის ხმას, როგორის აღტაცებით ელოდა ის იმ დღეს, როდესაც იგი ხელში დაიჭერდა თავის პატარა ნოდრიკოს და აჩუპრაკებდა... მერე როგო ძმასავით წამოესწრობოდა, იმასთან მიხლორში, ტყეში, სამკალში, სათიბში — სულ მუდმივ განუშორებელი იქნებოდა და ეს უკანასკნელი იმედის ნაპერწკალიც გაუქცა კაცს გულში მესამე ქალის ყოლის ხმით: სიცივის კანკალმა აიტანა; საბრალომ გადაადგო გუთანნი: კაიშალა ნაბადი გომში, მესრეს ანთებინა ციცხლი, თითონ წამოწვა ცეტხლავირას და საცოდაკის ხმით ჭებინავდა. იქნება ზოგიერთა მკითხველს ესკენოს ჩემგნით უფერულათ აღწერილი სურათი უნამდვილოდ, მაგრამ, ვინც გლეხის ცხოვრებასთან დასალოკებით გაცნობილია, ის საყუდურით ცხვირს გამიხვრეტს, რომ რიგინათ ვერ დაგსატე გლეხის მწუხარება ამ უბრალო გარემოების დროს. მაგრამ ბოდიშს ვითხოვ, რადგანაც ჩემი კალამი ჯერეთ მეტათ უღონა.

არც ფეფეს უხაროდა, იგი სირცხვილით საბნიდგან თავს ვერ ჭყოფდა, თითქო დიდი რამე დაუშვებიაო. ჩუმათ საბანქკომ იწმინდდა თვალზედ მოსულ ცრემლებს. არც ამდენათ პატარა ქალები ეალერსებოდნენ თავიანთ მზითვის გამყოფ დას: ხან ერთი დაყრიდა ქოქოლას და ხან მეორე ჩამოსწყევლიდა — ნოკკლი, გაქრი შენლა გვაკლდიო. მაგრამ პატარა დარიკო, ასრე ებახნენ ახალ შემატრეულს, რადგანაც იმათი ლოცვით არ იყო ჯაბადეუფი, არც იმათი წყევლით აპირებდა სიკვდილს. დღე-დღეზედ იხრდებოდა, ეშმაკის სიმაჩქეს და ხშირად უფრო სიანხსლეს იჩენდა. ამისთანა აუ-თვალზედ და აუ-გულზედ

გახენილმა გოგონამ თავისი სიმაღლით და ეშმაკობით თავის მამასაც კი შეაყვარა თავი. იგი მინდვრიდგან რომ მოვიდოდა, კვლავანდებულათ სწოლზე არ ეცემოდა, მაშინათვე მოიკითხავდა თავის ჯუტია გოგონას.

შექვარდა მის კუდიანობას. უნდა გვეუბრებინათ ანაჩას სიხარულისათვის, როდესაც დარიგო უკან მიეპარებოდა თავის გრძელ თმიან დებსა, როგორის სიმაღლით და სისწრაფით ჩააგლებდა ხელებს ნაწნავებში და დასწევდა რაც ძალი და ღონე ჰქონდა. არა მგონია, თუ მხიარულ ანაჩაში იცნობდა ვინმე მუშაობისაგან მოღვლილს და მოქანტულს კაცს.

მაინც ეს გოგონა გახდა რაღაც სახელობის შემავრობეულ კავშირად. ესლა ფიფეტი. თუ არ ეკლესიაში, ალარსად დადიოდა და სულ თავისი სახე-გარის მოვლაში და შეილების გურგურში იყო. უფროსი ქალიც წამოეყვარა — ახლა კი დრო იყო მისი გათხოვებისა, მოქალებისა. არც გაიანეს ესმუხებოდა ქარგაში გაბმული იერიშებისა და ფაჯრების კერვა. მოხეტობულათ ესაღიროებოდა გილანის ჩახსაკრავების ქსოვნა; ისე მარდათ ატრიალებდა ჩახსაკრავის თიროფიტებსა და აწვდიდა ახლად ჩაქსოვილს თავის მუკვავ ქალებსა, რომ ისინი ძლივს ასწრობდნენ ჩაბეჭვას. ეს გარემოება ისე არ აჯავრებდა გაიანეს, რომ ვისრიდგან მალ მალ გუფსედ გადმოზდიოდა მაჯის სიმსხო წაბლის ფერი ნაწნავი. მშვენიერი სანახავი იყო იმ დროს გაიანე, როდესაც იგი მარჯანივით ტუჩებს მოკუმძავდა, გველქაშავით სპეცაკ შუბლზედ გაწოლილს წარბებს შეჭჭმუნნიდა და სურათ ცხვირის ნესტოებს ბრანის ნიშნად გაბურავდა! ბევრ მშვენიერ ქალს გაჯავრება ამანინჯებს, მაგრამ გაიანეზე ეს არ ითქმის... გაათავა ჩახსაკრავების ქსოვა. მოუღალავი გაიანე ახლა გადაეკიდა დედას: გინდა თუ არა თავისი ქსოვნა მასწავლეო. რაც იცოდა ფიფეტი,

ეკლავიერი ასწავლა, მაგრამ რა ექნა საწყალს, რადესაც თავთის ქსოვანა არ იცოდა. გაიანეს მზითვისთვის კი ძალიან საჭირო იყო, ერთი ოცი ოცდაათი არშინა რა არ ჰქონოდა აბა რა იქნებოდა!... და თუნდაც ქსოვანა სცოდნოდა — საიუიქრო აბა ჰქონდა.

მათ მიზნობლად სცნოებოდა ერთი ჩარტკალეზული, ჩაბრწო-
წობული ფეიქარა ჯანიკური. ფეიფემ გადასწყვიტა ამ გაზაფხულ-
ობით ჭიას დავიტერ დარკოას ბედზედ და მამოდგომასზედ გაი-
ხეს ფეიქარ დედა კაცთან შავიბრდათ მივიყვანო.

დადგა გაზაფხული, ფეიფემ იყიდა ჭიის თესლი, მობიტა-
ნა შინ და ქალებს უთხრა: აბა, შეიღებო, მე ჭიას გაიჩინე და
იცოდეთ კი რა სხვენზე ასვლა-ჩამოსვლის თავი მე აღარა მაქვს,
თქვენ საქაფეთი ქალები ხართ; ჩვენში იტყვიან ხოლმე — ხუთმე-
ტი წლის ქალი ან ქმრის ქვეშ, ან ქვის ქვეშაო. ქმარ-შვილის
მოკვდა უფრო ძნელია, მინამ ჭიისა. თუ დავიტერ ჭიას, თქვენი
იმედით დავიტერ.

— შინი ჭირიმი, ოღონდ დავიჭირე და მოკვლის ჩვენ გვეცო-
დინება, — არა ქალი? მეორე ქალს ასე ეძახდნენ, — მკლავზე ხელი
მოკვდაო თავის შეათანა დას გაიანემ.

მაშ, მაშ, მაშ დედას სადა სცალიან, მაგრამ იცი დედი!...
ჩვენი ჭურტიას ბედზედ კი დავიჭიროთ, ის გასაქრობი ძალიან
ბედია!

— მეც იმის სასკლსზედ მინდა, შვილო.

ახრეშუმის ჭიას მართლა კაი ამინდი დაუდგა და ქალებიც
დიდი ხალისით ასრულებდნენ თავიანთ მოკაფეობას. ერთი-ერთ-
მანეთს ეჯიბრებოდნენ — ვინ უფრო კარგათ მოუვლისო.

გაიანესა და ქალისა უბრალოთ არ ჩაუარათ შრომამ. სამი კოფჩი ჭაის თესვადგან ხეთი სტილია აბრეშუმი აზოა-ზევის მესობლის მანქანაკჳედ.

გაიანეს ეხლა გი ძალან უხაროდა, რომ თავის საყვარელ მამას მოუქოვდა აბრეშუმის ჩახსაკრავებს. არც სკვლებ აჩანას ესამოგნებოდა, რადგანაჲ ჯვარის-წერის აქეთ აბრეშუმის ჩახსაკრავი არა ჰქროდა კოჭსჳედ. თჳითე მთელი საფხუელი ძაფის კეთებას მოუწიდა. ალაკურდამის შჳედგ მოართო თავისი უიმისითაც ბუნებისაგან მოართული და შეშეუღლა ქალი, გამოჰკრა ბახსაში აბრეშუმი და წავადგინ ჯანიგაურთან. ამ მოხუცებულ ოსტატს ძრიელ მოსწონდა, უყვარდა ყოჩალი გაიანე და ეხლა ეს ქალი მასთან საგირდით მოიყვანეს, — იგი სინარულით ფეხსჳედ აღარ იდგა.

აი, ბატონო, შენი ჭარბე, მთელი საფხუელი ამისი რთვით შრომის გიწები აძომცვივდა. ღვთის გულისათვის ასწავლე ამ ჩემ ქალს ქსოვნა, არ დააბრებინო — ღმერთი კარგ შვილებს შეგანაჩნებებს — და შჳე: თუ დედა კაცი ვარ, შენ სიკეთეს გადავიხდი, ეხვეწებოდა თჳითე ჯანიგაურს.

— რათ დავაბრკინებ, ქა, რა იგეთი ხამი მე მნახე. ბევრი შენი ქალისთანაჲ ჯეარნები დამიშინაურებია.

ბედი გქონია, შვილო, რა კარგ დროს მოხველი, გუშინ ამოგქერ ოცი ადლი თავითი, ისეთი მშენიერი იყო, რომ ეს ხელი ამ ხელს არ ანდამდა; მე გი ძალათ ხითარამ წამარბოვა ნახვარ იასათ.

— აი ამოწყდეს იმათი თავი, რა უნდომ, ქა, სულთ აქეთ რაც გეებადა ხო სუ წავკართვეს — სთჳა. თჳითე — ახლა იმასაც იზმენ აქედან გაგვალღონ და ეს ანდაჲა ჩვენსჳე ასრულდეს — გარეულმა

კატამ შინაური გააგდო. ეგ შიშში სულ გასაქრობები რატო არ დაგვეხსნებინა

— ქა, რა ნაიჩათ იმდურები, აგრე გონია კაცს — შენთვინაც დაუშავესათ რამეო.

— ახა, იმათ ხემთან რა ხელი ჭქონდათ, მაგრამ ჩემ ქმარს გადაჭკადებოდა ესაბუტა, გინდა თუ არა, ნახევარ ფასათ ქერი მომიედო, მაგრამ, კენაცვალე ღმერთსა, რომ ვერც ჩემი ქმარი შეადინა და ვერც სხვები...

იმავე დღეს დაქსელვინა აბრეშუმში და გაიანე გულს მოდგინებით შეუდგა საქმეს.

ექვსი კვირის შემდეგ გაიანემ მოიტანა მშვენიერათ ჩაყატული აბრეშუმის თავთა. იმ დროს აჩაჩაც თავის ცოლ-შვილში იყო. თავ-მოწონებით და სინაჩულით შამოირობინა გაიანემ კარებში და შემოიძახა: დედალო, მამიჯო, აი როგორ მალე გაკათავე! ვიშ, რა მიხარანს, რა ამას იქით სუ შინ ვიქსები, და რაც აქამდინ ვუღარ გიშველე, დედა, ახლა ავისჩულებ.

— ახა, შე გუდიანო, მაჩვენე, რა მოგიქსოვინა? ჭკითხა აჩაჩამ. გაშალა გაიანემ თავისი შატარა ქალბნით გაკეთებული ხელბა.

გაუგვირდა აჩაჩას. თავის დღეში არ ენახა იმის მსგავსი რამ. აღამიანო, ვერ უუუტე რა გოგო დგება ჩემი გაიანე! აი დალახურა ღმერთმა მაგის მოშტონი. ეგ როგო მოქსოვა, ეგ ესლა აღამიანის ხელით არის გაკეთებული! დიდესა შენთვის ღმერთო!

— მაშ რა გეგონა, შენი სავეედურით ცხვირი მოქონდა გახერტილი. შენ აგრე გეგონა ქალი ვი დვთის გაჩენილი არ არისო. ვინ რა იცის, რომ მაგის ხელით არ გვიწერია მიწის მოყ-

რა... ღვთის საწყინოთ კაცმა არა უნდა თქვას რა, — უზასუნა ფეფემ.

ღვთის მადლით, ჩვენ გაიანეს საქმის შნო მისდევს უკელა-ფერში, თავისი სელთ იმზადა მზითევი, ესლა თუ გამოხნდა ვინმე — შეც უკან აღარ დაეწევი, — თუ კიდე შეძლებული ოჯახისა და კარგი გვარის შვილი, — ქვეშაგებიდგან თუ სელ-საქმიდგან უკელაფერი მზათა მსაქსა.

— ფეფე, შენ, როგორც გატეობა გაიანეს გათხოვეას უზირებ, გაკვირებით ჭკითხა ანანამ.

— მაშ მწნილათ ხო ვერ ჩავდებთ. რისთვის უნდა დავახვასოთ. მალე მეორეც წამოგვეწერება, მაშინ ორის ერთათ გათხოვება უფრო არ გაკვირდებდა!

— შენ იცი, ჩემო ფეფე, ქალი შენია და ქმარიც შენ ამოურჩიე. მე კი ვერ არ მინდა გაიანეს სახლიდგან მოქორება — რას ამბობ, აღამინო, ჩვენი ყრუ ესო, სულ დაურუგდება.

— მაგისი ნუ გეშინიან, დაჩივოც საგმოდ დაახმაურებს აქაურობასა, ეს ეშმაკი გოგო იმას არ ჩამოუკარდება სიმარდით.

დედა უზირებდა გაიანეს გათხოვებას და მეზობლის ქალებიც უკვირებდნენ: გაიანე, პირი რათ ავიხვევია! ჭი შე ეშმაკო, გათხოვებას აზირებ განა? გაიანე ხელის საფოხნებს რა აღარ იშორებდა ხელებიდან — სადედუფლოთ ემზადები განა? და სხვა.

გაიანე ფიცით გუფს იგდებინებდა, მაგრამ თავის ტოლი ქალები არ უჯერებდნენ.

უკელიერმაც მოაწია. ჩვეულებისამებრ გახშირდა საქანლები, სადაც იკრიფებოდნენ გასათხოვარი ქალები და დასახიშნი ვაჟები. გამართებოდა დანირა, მუზიკა თავისი მოუღალავო ჩიგკ-ზატოტი პაწაწინათი. ჩამოურა გაიანემ ლეკური. ბიჭები თვალს არ აშორებდნენ კოხტათ მორთულს და ცქერიალა გო-

გოს, რომლის თქალებიც სიხარულით და სიაზოვნებით ერთუბოდნიენ და უფრო მომეტებულს ეშხს აძლევენ მას, მაგრამ ეწელასოდ ძალიან მაღალი ტანისა, ახლად აკოკრებული წვერუჯაშინი, კოსტა და მდიდრულათ ჩაცმული. ბიჭი გაიანეს ცქრი-ალა თქალებსაც არ გამოეშარა ეს; არც ნაკლებ ის ცდილობდა დაემსახურებინა იმ მშენიერი ახალ-გაზდის უურადლებას; დიდის ხადისით უკრავდა დაირას, მუხიკას, მოუღალავათ თამაშობდა და მღეროდა.

დაიძალა ხალხი. დაბრუნდა ფეფერ თავისი ქალით შინ. გაიანე მხიარულათ უამბობდა თავის დებს: როგორ სუყველა სუდ მაზღათ ნაშინი აკინწრა და როგორ ქმარი თუ კვერტასე ვერ ათქვეინეს ქმარი მეო. ისიც კა არ დაავიწყდა ეთქვა. რომ ერთი ბიჭი სულ იმას წინ ტაშს უკრავდა, თამაშობდა და მღეროდა. უფრათ გაიანე შედგა, შემოტრიალდა და ურებამდინ გაწითლებულმა ჰკითხა თავის დედასა:

— დედი, შენი ჭიჭიმი, ვინ იყო ი მაღალი კვერცხლის ქამრანა ბიჭი?

— ისა, შეილა, ჯანიკურას დის-წული იყო. შორის სოთელიდგან მოსულა ჩვენი ქალების გასაშინჯათ. მე მითხრეს, რომ იმას ვითომ შენ მოსწონებოდე და კიდევ მიჩხიეს, მიეცი—გარგი რჯასისა შეილია—არ ინახებო; მეც მომეწონა ის ბიჭი, მაგრამ არ ვიცი მამა შენი რას იტყვის.

გაიანემ ტარილი დაიწყო, მაგრამ გულში კი უხაროდა, რომ იმ ბიჭს მოსწონებოდა, რომელსაც თვით თავს აწონებდა.

დატრიალდა მოტკვისავით ჩარგვალბული ჯანიკურიც. გაიანათა შესამავალბა. აჩჩა გაჯიუტდა, კერც ცოლის გდრებამ, კერც მეტობრების შესამავალბამ კერც დაათქვეინეს იმას შირობა. ბიჭი უთვლიდა, თუ არ მომდგომ, მოვიტარებო, მაგრამ არც ამ

გვარმა მუქარამ შეაშინა ჩვენი გულადი შამა: ეტო ე გოგო ჩემი არ არა! მე არ გამოხდია? ვის რა უნდა? — მე ვარ და არ ვათხოვე: ანა ვნახამ, ვინ რა იქნეს მ... არ გაკათხოვებ იმ სიშორესე, ეტო, არა და რა, თუნდა იმ კაცს თამსა-ლები ეწეოს ხანდუგებშია... ეძახოდან ანა.

მართლდა ანა ჯიუტი და თავ-ქეიკა ეტო იყო, მაგრამ იმას იმდენათ უვარდა თავისი გაიანე, რომ თავ-ცრემლიანი ენახა ის — მაშინათვე დათანხმდებოდა გაიანეს კათხოვებს'ხედ. გავიდა რამდენიმე დღე. ანა წამოწოდოდა ტანტზედ, მაგრამ არა სძინავს. გაიანეს მოუვიდა დობადი, სხედან ორივენი და წინდებსა ჰქსოვენ... გაიანეს ცრემლიანი წამოსდის თავლებიდან. დაზღუბათ... ორივენი რაღაცას ჩუმათ დაშარკობენ. ანა იმე უუ-რები აცქვიტა, ცოტას ხანს დაუგდო ყური და გაიგონა, რომ მას თავისი საუვარელი ქალი ეძღუროდა, უღმერთოს და ჯიუტს ეძახოდა: ცოტა არ იყო ეწეინა, მაგრამ თავი შეიკავა. მეორე დღეს ადრე გაღვიძა ფეიქე; თავისი უფროსი რძალი და წავი-და მძახლიანთ სსსლ-გარის გასაშინჯათ მოვიდნენ ვაჟიდგანაც და დანიშნეს გაიანე. ფეიქესაც და სხვა გარეშე მიერთაც ძალიან აგვირგებდა ამ კაცის ასე გადასრუნება. მაგრამ ანა ახლა ამას გასძახოდა: კაცია და გუნება! მაგრამ გაიანემ და იმისმა დო-ბილმა ეი იცოდნენ, რომ იმათი ჩურჩული იყო მიხეზი და არა ანანს გუნება.

მზითვეზედ ბუკრი არა დაჭხარჯვია რა ანანს, რადგანაც ფეიქეს შეცადისუობით და გაიანეს გამრჯელობით წინათვე და-მზადებული იყო გოგელიკი კარგი და კეკლეტი. მაგრამ თვით-ქორწილი დაუჯდა ძვირად გულ-კეთილ შამას, რომელმაც დაჭე-და ორი თუ სამი ჭედოდა, გადაგორა ერთი კარგი მსუქანი ბურკავი და იუიდა წინამხრული ღვინო. იფიცავდა რჯულის მა-

დღეს — ერთს არ გაუშვებ ფხიზელსაო — მართლაც და ერთი გული-
ანათ მოიღვინა და ან კი რა გასაკვირველია, აჩაჩას ძლივს დადგა
მზიანი დღე, იმის წამთრის სიცვიისაგან მოკრუნხულს გულსა
იმხიარულე, იმდერ, მაგრათ ჩაიკარ შენი ქალ-სიმე გულს,
გადაესვი შენს მეგობრებს, შემოურე ალხანათი და ჩაღხანათი
სუფრას, ამდენი ჩაბუქნე, რომ სულ მტკრის კორიანტული ავი-
დის ტერში. იქნება შენს წილათ ეგ მზიანი დარი აღარ ამოვი-
დეს; მაგრამ რა გუჟობა, ჩემო გულ-გახსნილო ქართველო, შენ
არ ხარ პირველი და — თუ ღვთის მადლით დიდ-ხანს დარჩა
ქართველი კაცა ამ წუთობლობაში — იმედია შენ არ იქნები უკანა-
სკნელი. განა მართლა შენთვის დაუბანიებია ხელი შვილსაპრ
განდილ საქონლისაგან მის ღალატს და ერთმანეთის გაუტან-
ლობას? ასე შენისთანა და ათასი შენისთანა საცოდავისათვის
აუტირებით ცოლ-შვილი, აუბაღასებით სახლ-კარი. მაშ რა სი-
კეთეს უნდა მოელოდნენ აჩაჩასებრი პირ-ღია კაცები იმისთანა
მოსვლეებისაგან, რომლებსაც მოუშვიათ ქმრებისათვის და მოუ-
ხსნიათ პირი ჯიბეებისათვის? მაშ რითი გაიძღონ დასქება მუ-
ცლები, რით ამომსონ უძირკა ჯიბეები, თუ არ თქვენი სისს-
ლით და თქვენი დაობლებული ცოლ-შვილის ცრემლებით?!...

უაჩაჩობით დიდი რამ არ დაკლდა ქვეყანას! ძალიან დი-
დი საქმეა, თუ სადღაც კილატის ქალს დარბოვს შიმშილით გუ-
ლი უღონდება და ვიღაც ფეფეს ნაწლეკები ეწვის, რომ ვერა
ფერე მიუწვდია მოსასუღიერებლათ თავის ღვიძლზედ ნადები
შვილისათვის?!...

ეკატერინე ასათიანიშა.

(გავრძელება იქნება)

ამოცხადება (ამაზონი) კავკასიაში.

ერთათ ბევრ ძვირფას ცნობებთან ქველს ქვეყნებსეუ და
ზაღხებსეუდ ბერძნების და რომაელების მეისტორიეთ და-
კვიტოკეს ბერძნი იმისთანა ცნობებიც თუ მოთხრობები, რომ-
ელთ მიღება არ შეუძლიან ჩვენის დროის მეცნიერებას. ეს
მოთხრობები დიდ ხანს ჰოულობდნენ რწმენას მეისტორიებში
და მკითხველებში. საშუალო საუკუნის შემადიანენი არამც თუ
უარს არ ჰყოფდნენ მიუცათ ადგილი თავიანთ თხზულებებში
იმ გვარის ზღაპრებისთვის, როგორებიც არიან მოთხრობები
„ცალ-თვალ კაცსეუდ“, „ქონდრის კაცსეუდ“, „მდეგებსეუდ“ და
მრ. სს., სწამაგიეროდ, განგებაც რაც მართალი იყო — იმასაც ამ-
ხინჯობდნენ და სწავ ნაირად ჰყოფდნენ. ეს ასეც უნდა ეოფი-
ლიყო, რადგანაც. მათის შესედელობით, ისტორიის მიზანს შე-
ადგენდა — ემოქმედა მკითხველის ფანტაზიასეუდ და სწეობითს
შხარესეუდ, და არა ესწავლებინა რამე.

ესრეთმა დანიშნულებამ და შიმამრთულებამ ისტორიისამ
მოახწია მე XVIII საუკუნემდის. შესელოდ ამ საუკუნეში უ.
კოლტერმა თავისი მძლავრის კრიტიკით, ცოტა არ იეოს, გა-
წმინდა ისტორია იმ სწმინელი ზღაპრებიდგან და კეთილის
მიზნით გამოკონილის ტყუეილებიდგან, რამელებითაც ასე იყო
დამახინჯებული. ჩვენს დროს კიდეც, ხომ მოკესსენებათ რა
გზა დაუნჩინა მას ბკვლამ და რა მიზანი. ამისდა გვარად, რამ-
დენიც მეცნიერების სუნი ეცემოდა ისტორიას, იმდენად იქ აწე-

ჩილი საკვირველი ქმნილებები ჭლექდებოდნენ და ბოლოს სულ ერთიანად სადღაც გაჭქრენ უველანი.

ამ ბედს გადურჩა — თუმცა სრულიად კი არა — მოთხრობა ჩვენებურ ამოჩქლებსედ ანუ ამაზონკებსედ. თუმცდღეს ეკროპაში მათის ქვეყანაზედ ცხოვრების მოსარჩლე აღარ მოიპოება, მაგრამ ჩვენში მაინც აქამომდე დიდს პატრიოთა ეს მოთხრობა და არამც თუ არ იდეკება ჩვენის შეისტოროეთაგან როგორც ზღაპარი, არამედ მასედ კიდეც აფუძნებენ თავიანთ გამოკვლევებს და სსვათა-შორის ჩვენის ქალების ბედნიერს ცხოვრებას წარსულში.

ამის მიზნით ჩვენ გვინდა ამ სავანზედ ვსთქვათ რამოდენიმე სიტყვა, და იმედოც გვაქვს, რომ, თუ ჩვენ ვერ ვუჩვენეთ საფუძვლები, რისთვის უნდა ჩაითვალოს ეს მოთხრობა ჩვენთვის უმნიშვნელო ზღაპრათ, გამოვიწვევთ ვისმე მაინც, რომელმაც დაგვიმტკიცოს წინააღმდეგო.

როგორც ვსთვით, ეს მოთხრობა ჩვენს შეისტოროებს ჭეშმარიტებათ მიაჩნიათ, და რომ მოსთხოვოთ საბუთი, ძინი მამინეე მიგითითებენ შოპუნზედ, პოვაკზედ, პოუნზედ, ქართლის ცხოვრებაზედ, კურცზედ, სტრანონზედ და სს. დიას, საქმე ამაში გასლავთ და ჩვენც ამ პირების აზრების გარჩევას შეუდგეთ ვერ-ჭერობით. დავიწყოთ რიგზედ.

პოვაკის სიტყვით, ამოჩქლების შეოთეულობაში ქვეყანაზედ ეჭვი არ უნდა ეკქონდეს, რადგანაც მათზედ ცნობები მოიპოება მრავალს წყაროებში და მრავალს მწერლებს შორის. მისის სიტყვით, ამოჩქლების სახელმწიფოთ კაკვასზედ ამ ნაირად შეარდება: კაცობრიობის ცხოვრებაში, პატრიარქულის წეობილობის დარღვევას შეუდგა მკაცრის და განმანადგურებელის რმის ხანა. ამ რმების წყალობით მამაკაცების რიცხვი ხანდის-

ხანს იმდენად მცირდებოდა, რომ დედა-კაცები ხელთ გდებულა-
ბდნენ ძაღლს. აქედან ერთი ნაბიჯიღაა ამორძლების სამეფო-
მდარევი საჭიროა გამოჩნდეს ვინმე იმისთანა გამბედავი დედა-
კაცი, როგორც იყო ტომირიდა. ამისთანა დედა-კაცს შეეძლო
მძელა მმართველობა. ამის შემდეგ მამა-კაცები ან უნდა დამო-
წილებოდნენ დედა-კაცებს ან უანდუკნილიყვნენ, როგორც შესა-
ძლოა მოუხდათ კავკასიის ამორძლებს. მაშინ აწეობს სულ სხვა
რიგი. დედა-კაცის სათნოებთ ითვლება ვეკელაზედ უღაღესათ,
რის გამოც, როგორც ჰქონდათ კავკასიის ამორძლებს, ვეკელა
იმათგანა ვადდებულა, ათის თვის განმავლობაში, რომ კავკასის
თავი და მამა-კაცი აწიმიყვაროს «Сборникъ свѣдѣній о кав-
гор. 1870 г. вып. IV. Матеріалы для древней исторіи
Осетинъ.»

მეორე მწერალი, რომელიც ამ ნაირადგე ჰზადავს ამორძ-
ლების სახელმწიფოს, არის ი. შაშენი.

შაშენის აზრით ამორძლები სცხოვრობდნენ კავკასიის ქე-
დის ორსავე ბოლოს — აღმოსავლეთით და დასავლეთით. ამ აზ-
რის დასამტკიცებად შაშენი არჩევს მდინარეების სახელებს
ამ ადგილებში და გამოჰყავს რამ. მდ. ტყემიდას ნიშნავს დე-
და-კაცების საცხოვრებელს; მდი მარმოდალისიღ რომელ-
მედაც დედა-კაცებს სცხოვრობდნენ, — კაცებო მოდიო მესწავ
მნიშვნელა, აქეს თერჯსა კუმა ნიშნავს მდინარეს შეყვარე-
ბულთა; მადეარ — მხარეს გოცნისას. საჩაჩხეთთ არის ნათარ-
გმი ძუჭმუკეთა და ნიშნავს მხარეს ძუძუებისა და დასასრულ,
გოზლარი ნიშნავს ქალწულსა, ეს ადგილი მაინც საცხოვრო
ქალაქად ამორძლებსა მშაშენს «Новыя замѣтки на древній
исторіи Бавк. и ея обитателей, стр. 125. Шощені»

შესამე მწერალი, რომელიც სხვა გზით ცდა აღობს ახსნას შოთსრობა ჩვენ ამოკლებზედ, არის ა. ბასტიანი. იმის აზრით, აზიის უბინაო მეომარ ხალხების შორის უწინარეს გომეჩისა იყო ერთი ხალხი, რომლის დედა-კაცები იღებდნენ მონაწილეობას ომებში. ამის გამო შესაძლოა, რომ ჯიბრობაში სქესებ შორის ერთ დროს დედა-კაცებს დეკლანთ მამა-კაცები. ეს გზა-ჩემოებს მისცემდა საბუთს ამოკლებების სახელმწიფოს დაუგუ-ჩობას. (Pastian. Zuz Amazonen-Sagé, st. 177):

სეკონტე მწერალი — გაიდ-კლერკი არ ეთანხმება ანც ერთს სეკონტე მოყვანილს აზრებს, უარს ჭყრთვს, რომ ამ შოთსრობაში ჩმანებოდეტს რამე ჭეშმარიტება და თავის მხრით უჩვენებს სხვა წყაროს. ცაიდ-კლერკის აზრით, ამანებობათ ოქოდეტდნენ ქან-თველები იმ დროს, როცა ისინი სცხოვრებდნენ მცირე აზიაში და უწოდეს ამ მხარეს «Asia», თავის-თავს კიდეც «Amasioni» (Asia Am — არეტიქსი შემკრებელობითი და მარცვალი ni ბე-ლოში მრავლობითის რიცხვის მხვენებელი.) მისის აზრით, შემცდარმა ეტიმოლოგიურმა გაჩეკამ ამ სიტყვისამ (ბეძნე-ლათ mazos — ძუძუ და A — უ, არა) შეადგინა ბეძნებს არა-კი მეომარ დედა-კაცებზედ, რომლებიც ვითომც ომის ზასად-ფილებად იჭრიდნენ ანუ იღადავდნენ მარჯვენა ძუძუს (იხილე შოპენ) — აქვე უნდა ესთქვათ რომ შოპენი არ ეთანხ-მება ამ ეტიმოლოგიურს ახსნას. მას ეეს სიტყვა არანული ჭეანია, რომელიც ჭინშავს სრულიად დედაკაცებო ჩვენ ბეძნია, რომ თუ მართლად სადმე სცხოვრებდნენ ამოკლები და ჭეპანდნენ იმათ, როგორცსაც გვიწერენ მემატიანენი, მაშინ ცაიდ-კლერკის ეტიმოლოგია უნდა იყოს მართალი. რადგანც ევე და მასალები, რაც კი მათ შესახებ მოიძებნება, ამტკიცებენ მათ მარჯვენა ძუძუს მოკლებულ.

შესუთე მწერალი, რომელიც ესეა ამოჩძლების მეორე-
 ლობას ქვეყანაზედ, არის დ. ჰევენი. არც მასა სწამს სწო-
 რედ მათი ცხოვრება ქვეყანაზედ. ის ამტკიცებს ანუ ჰსისინს,
 რომ ვითომც ძველ დროს ჩერქეზის ქალები იყვნენ თავისუ-
 თაღნი და მამა-კაცებზედ ჰქონდათ დიდი ზედ-გაკუნა. ამ გა-
 რემოებამ გამოიწვია მოთხრობა ამოჩძლების სახელმწიფოზედ.
 ამავე აზრისაა მ. დ. ჯანაშვილიც; მხოლოდ იმ განჩევით, რომ
 ჩერქეზების ქალების ბაღდათ ქართლის ქალებს იღებს. ამის-
 თვის რაც შეიძლება ჰევენიდის წინააღმდეგ ითქვას — თითქმის
 ესევე შეგვიძლიან ვუძღვნათ დ. ჯანაშვილს (Кавказскія Ама-
 зонки — Вейденбаума, ст. 281).

ჩვენ ამით ვათავებთ მეისტორიეთ აზრებს ამოჩძლებზედ
 და სრულიად კტორებთ ქართლის ცხოვრების ნაამბობს, უ. გვა-
 რამაძისას («ქართლის ცხოვრება» გვარამაძისას, გვ. 147) და
 დიმიტ. ბაქრ, რადგანაც ვეელა ესენი თითქმის უნაკლებოდ
 არიან ამოჩძლები სტრასბურის გეოგრაფიიდან. ჩვენ თვით
 მის ნაამბობით ვიხელ-მძღვანელებთ.

ესეა ვი, სასამ ქვეათ წავიდოდეთ, საჭიროა გაკარნიოთ
 ვეელა ზემო მოყვანილი აზრები რიგ-რიგზედ.

უ. ჰევაკი თავის წინა-სიტყვაობაში ამბობს, რომ „შე-
 გვიძლიან არავითარი ეჭვი არ შევიტანოთ ამოჩძლების ცხოვ-
 რებაში, რადგანაც მათზე ცნობები აქვთ მრავალიაო“. ჩვენ ამა-
 ზედ უნდა ვსთქვათ, რომ ბევრჯერ ბევრნი მოწმობენ რომელ-
 სახე მოვლენას, მაგრამ მისი სინამდვილე მაინც არა მტკიცდება,
 რადგანაც სჩნდება, რომ ვეელანი თავის ცნობებს იღებდ-
 ნენ ერთის წყაროდგან ან ერთმანეთიდან. ამოჩძლებზედ
 ვადმონაცემებში ვეელაზედ ცხადათ სჩანს ეს. თვით ჩვენის
 ქართლის-ცხოვრების, კურცის, რუსის შემატანეთ ნაამბო-

ბი ამოკრძლებს ყელ წინაჲს შემოკლებით სტრაბონის სიტყვები; და თუ მოწმობის სიმრავლეს დაკამყარეთ სინამდვილე მოთხრობისა, მაშინ ჩვენ ნება ან გვექნება ნამდვილ ქმნილებათ ან ვაღვიარათ ქონდრის კაცები, მღეკებ, ცალ-ბავჯა-კაცები და სს., წადგანაც მათაც ბეგნი ქმოწმობენ.

ეს ნაჩვენები სხსსარი, ამოკრძლების სამეფოს დამუარებისა, რომელზედაც გვიჩვენებს ზეკავო, ანა ნაკლებ სისუსტეს წარმოადგენს. ის ამბობს, რომ შემდეგ პატრიარქელის წუობილების დარღვევის დადგა ომების ხანა. ძალიან კარგი, მაგრამ სად ანის დამტვიცება, რომ კაცობრიობის პატრიარქელის ცხოვრების დარღვევას შეუდგა ომები და შემდეგ იმისთანები, რომ კაცები სულ მთლათ გაიჟღიტენ და დედა-კაცებს დარჩათ ასეაქრობი მოქმედებისა? სად ანის ის მიჯნები, რომლებიც საზღვრიდნენ კაცობრიობას პატრიარქელ ცხოვრებაში, შემდეგ გაუწვევტელ მსედრობაში და ბოლოს ახალ-წუობილობაში? სამაგიერათ ისტორია გვიჩვენებს, რომ კაცობრიობას ერთი მხარე ისეუ იმ პატრიარქელ ცხოვრებაში ჭყავს და პეორე ევროპის უმაღლეს განათლებაში. მასსადამე ძნელია იმისთანა სამზღვრების პოვნა კაცობრიობის ცხოვრებაში, რომელნიც ამართლებდნენ ზეკავის ნაჩვენებ შემოზღუდულ ხანებს — პატრიარქელის, ომობის და ახლისა რიგისა; მაგრამ, ვსთქვათ ეს მოხდა კაცობრიობა გამოვიდა პატრიარქელის ცხოვრებიდან, შეუდგა ომებს; ამ ომებმა ორივე მხარეს თუ ერთს მამაკაცები სმინლად შეამცირა. მაშინ დედა-კაცები სჯობნიან მამაკაცებს და აქედან ერთი მიჯნადაა ამოკრძლების სამეფოების. აქ მხოლოდ საჭიროა უამოხრდეს ვინმე მძღვარი დედა-კაცი, იგდოს ხელში სახელმწიფოს მართვა, რომ დაამყაროს სრულიად სხვა-გვარი წყობილება. რომ ეს მართლა მომხდლა

ჩიუო, ღელა-გარებს, უიჭველთ, წინადაცე ომის დაწყებისა უნდა ჰქონოდათ სახეში ეს განზრახულება, და, თუ ჰქონდათ, კიდევ უნდა მზადებულიყვნენ იმ შეთქმულების სასარულად და სახლის რიგის დასაწყობათ, თორემ მეტათ გულ-ქვაგი ღელა-გატები ჩნდებიან შთავის ამორძლები, რადგანაც ომში დაწვეტილ და დაკრძილს ქმრებს, რომლებიც ბრუნდებიან შინ, მიტოების და გულში ჩაკვირის ბაღლათ, რომორც უნდა მომხდარიყო, ისინი ქვას ესვირნი და გარეთ ერევირნი. აქვე უნდა შევნიშნათ, რომ, შთავის აზრით, ჰატრიაჩული წყობილება იწვევს ომებს და სხვა განწყობილებას, რადგანაც უკუღმა უნდა მომხდარიყო. ე. ი. ომებს უნდა დაეშალა ჰატრიაჩული ცხოვრება და სახლი რიგის სამიკველი ჩაკვლა.

ასე იყო თუ ისე, წინეთ ჰქონდათ ქალებს მომზადება ამ საქმისთვის თუ უსაბედად მოუხდათ, ყოველ შემთხვევაში იმათ დააკრეს თავიანთი განსაკუთრებული სახელმწიფო. შემდეგ შინაურის განწყობისა შეუდგნენ გარეშე საქმიების გამართვას და სხვათა-შორის შეჭკრეს პირობა შეზობლათ მცხოვრებს სახლთან შემკვიდრეთ საყოლათ. ეს ჰატრიოსანი, მაგრამ საქმი იმაშია, ვინ იყვნენ ეს შეზობლები ანუ გარეგარეები, რომლებთანაც შეჭკრეს ეს პირობა? იმ გარემოებიდან, რომ გარეგარეებმა მიიღეს ამორძლების წინადადება, სხანს რომ ეს სახლი შეადგენდნენ კატების საზოგადოებას, რომლებიც გამოეკრეანათ სხვა ამორძლების სამეფოდგან. თუ ეს მივიღეთ (რომ არ მივიღოთ — არ იქნება), მაშინ უნდა ვსთქვათ, რომ იმ ქალების სახელმწიფოს, საიდაგანაც ეს კატები იყვნენ გამოეკვიდნენ, უნდა ჰქონოდათ შეკრულად პირობა სხვა რომელიმე მამაკატების საზოგადოებასთან; იმათ კიდევ სხვასთან. ამ ნადავლ ცხოვრების ტერორთან თუ გაუკვირებ ჩვენ უნდა მხვდეთ, რომ ჰატრიოსანობა ერთ დროს ყოფილხ

ორ გუნდათ გაყოფილი, რომელთაც ქქონიათ საკუთარი სამეფოები და მმართველობანი. ერთ ამათგანს შეადგენდნენ ქალები და მეორეს კაცები. ახლა ვიკითხოთ, არის რამე ამ ნაირი მცნებებებისაგან კაცობრიობის წარსულ ცხოვრებაში ცნობილი? უნდა ვაღვიაროთ, რომ აწიდილიც კი არსად მოიპოვება ამისთვის რამესი. მაშასადამე ჩვენ ნება გვაქვს პეევას თეორიის მიუღებლობისა, რადგანაც მას ისტორია არღვევს.

ჩვენ ასე დიდ-ხანს გავჩერდით ამ თეორიის განხილვად ამისთვის, რომ სხვების თეორიებიც, რომლებთანც სწამთ ამოცმელების ცხოვრება ქვეყნაზედ, ბევრით წაგვანან ამას. მაგ., შოპენი თითქმის ამ ნაირადვე ამყარებს ამოცმელების სამეფოს, მხოლოდ თავის მხრით უმატებს წყლების და ქაღალტების ახსნას ამ მოთხრობის ჭეშმარიტების საჩვენებლად. ჩვენ არ ვიცით არც ის სიღაბიური ძიროთადი ენა, არც ის ძველი ირანული ენა, რომლებთანაც ასე მარჯვეთ ჭხნის შოპენი ყოველს რთულს ეტნოგრაფიულს ვითხვებს. — ამისთვის გვრც შევალთ მის სიტყვების ახსნის განხილვაში. მაგრამ ამას კი ვერაინ დაგვიშლის, რომ მისი ფილოლოგია უსაფუძვლოთ მივიღოთ, რადგანაც არ მოჭყავს მას არავითარი საბუთი, რომ კაკვასის წყლების ზოგიერთა მხარეების სახელები მართლად ირანული არიან. სამაგიეროდ ჩვენ ვნახეთ, რომ სიტყვა A — magos — ბერძნულათ უფრო კარგა ირჩევა. აგრეთვე შეგვიძლიან ყველამისგან მოყვანილ სიტყვებზედ ვსთქვათ. მეორეც, თუბც მისი ახსნა სინამდვილეს წარმოგვიდგენდეს, მაინც არაფერი გამოვა აქედგან, რადგანაც ჩვენ არ ვიცით, რომელი წინ უძღოდა — ზღაპარი ამოცმელებზედ თუ წყლების სახელი და ქაღალტებისა. შესამლოა ზღაპარს გამოეწვიოს ეს სახელები ისე, როგორც დღევანდლამდეს ამერიკის დიდი წყლის ამოცონის მდინარის

სახელი გამოიწვია ცრუ-მოწმუნობამ, რომ ვითომც ამ მხარეზე
 რუსულ ამორძლები სცხოვრობდნენ. მესამეც, მისგან (შოპ.)
 ახსნილი სახელები წყლებისა და მხარეებისა ძლიერ დიდს ად-
 გძლს ახვეებს მათს საცხოვრებელად, მაშინ როდესაც უძველეს-
 ნი მწერალნი მათზედ ამორძლებს სახელებს კავკასიის ერთს
 რომელსაჲ კეთხეში. შოპენის აზრით სხანს, რომ ამაზონები
 ჭთულობდნენ მთელს კავკასიის ქედს დასავლეთიდან აღმოსავ-
 ლეთამდინ. (მაგ. თერმ ხეობას, ყუბის ხეობას, მადეარის ხეო-
 ბას (ტოტია ყუბისა, საკუთარი ხეობა), ტერ. ხეობას და სხ.).
 მეოთხეც, ჩვენ გეწმუნებით გვიდენბაუმის აზრს შოპენზედ, მისის
 შეხედულებით შოპენის შრომას უფრო კეთილნი დაეჭვას
 სახელი დასალი გამოკვლევა კავკასიის ძველი ისტორიის დასა-
 ბნელებათ, ვინემ ის, რაც ჭქვიან. ამავე შიხს — შოპენის ფი-
 ლოლოგია სამასხაროდ მიხნია. (Кавказскія Амаз ст. 251)

უ. ბასტიანის აზრი, ვითომც ამაზონელების სამეფო არის
 შედეგი ჯიბრისა ორ სქეს შუა ომის დროს, რომელიც ვითომ
 ჭსუთეკდა ერთს აზიურს უბინაო ხალხში, და დედა-გატებისგან
 მამა-გატების დაჯანისა — არ შეიძლება მივიღოთ, რადგანაც არა-
 ვითარი საბუთი არა გვაქვს, რომ ძველის დროს კავკასიის გე-
 ლურ ხალხებში ამ ნაირი ჯიბრობა ყოფილიყოს სქესებს შორის.
 აქ საჭიროა მარტო ვსთქვათ, ჩვენ ან გვწამს მაგნირი ჯიბრის
 არსებობა კავკასიელთ ხალხების სქესებს შორის, რადგანაც არა-
 ვითარი მაგალითი არა გვაქვს, რომ ბასტიანის თეორია დაიშა-
 ლოს. მას ამ აზრის გასამარტებლათ არც ერთი ფაქტი არ
 მოეპოვება კავკასიის ისტორიიდან.

რაც შეეხება გაიდ-კლერკის მოსაზრებას, ვითომც სიტყვის
 ამაზონს შეცდომილმა ეტიმოლოგიურმა გარჩევამ დაბადა ეს
 ზღაპარი, და ვითომც ამ სახელით ქართულები იწოდებოდნენ.

მაშინ, როდესაც ისინი სცხოვრობდნენ მცირეს აზიასში, შესაწყნარებელი არ არის, რადგანაც თავის მსჯელობას არაფერს ხელმოსაჭიდ სასუთზედ არ ამუხრებს. ჩვენ არ ვიცით და არც მოგვეძებნება რამე მის შესახებ — იწოდებოდნენ ქართველები ოდესმე ამაზონებათ თუ არა? აგრეთვე არ ვიცით — მათ მისცეს მცირე აზიას თავისი სახელი, თუ ადგილმა მათ თავისი სახელი დააჩქო. ხშირად მოხდება ხოლმე, როგორც ერთი ისე მეორეც. ამას გარდა, თუ ქართველებს ეწოდებიანთ ეს სახელი მცირეს აზიისთვის, მაშინ ამ სიტყვას უნდა ჰქონდეს რაიმე მნიშვნელობა მათ ენაზედ. მაგრამ აქამომდე სიტყვა აზია ჩვენთვის უმნიშვნელოა. ან რატომ არ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ თუ ვი მართლა ქართველები ოდესმე იწოდებოდნენ ამაზონებათ, ეს იყო ისევე ზღაპრის შედეგი? დიას შესაძლოა იყო ამაზონების ქვეყანა სწორედ არ სცოდნოდეთ და შეცდომით ქართველების მიწა-წყალს მოსჩვენებოდეთ მათ ქვეყნათ და თვით ქართველებისთვისაც მათი სახელი დაეჩქათ. მაგრამ ევლასთვის ცხადათ უნდა ჩაითვალოს ეს შეცდომა, რადგანაც ზღაპარი ამაზონებაზედ თითქმის ჩნდება მაშინ და იმ პირობისაგან, რომელნიც კარგათ იცნობდნენ ქართველებს და მათ მიწა-წყალს, მაშასადამე აქ სჩანს თავდაპირველადვე ამაზონებს უწოდებდნენ სხვას ვისმე და არა ქართველებს. თუნდ კიდევაც მართლათ მივიღოთ ამ შემთხვევაში გაიდ ქლერკის აზრი, მაინც ეს მიზეზი ჩვენ ვერ აკვისსნის ვერც ამერიკის, ვერც ევროპის და ვერც აზიის ამოჩქებების ისტორიის საქმეებს. უოველგან არ შეიძლება ეს მიზეზი იყოს, და თუ იქ სხვა მიზეზია, აქაც შესაძლოა სხვა იყოს და არა ეტიმოლოგიური შეცდომა მართლაც, არის ერთი მაგალითი მის შესარჩებლათ, რომელზედაც ქვევით ვიტყვი, მაგრამ რადგანაც იმ მაგალითის სხვალები ჩქარა დამტკიცდა,

ამისთვის ჩვენ მას ვნიშნავდით ან ვადექვით. დასასრულ უმეტესი მწიქლები უჩვენებენ მხოლოდ საცხოვრებელს კავკასიის ბედს იქით და არა მცირე აზიამა, ხისინი სძირად ქართველების მოსამზღვრეკმით ითვლებიან და ხან თვით ქართველებათ.

მეორე მხარე შეესება დ. აფხუზიდან სტატიას, ვითომც შეეღს დროს ჩერქეზის ქალები იყვნენ თავისუფალნი, ჭქონდათ დიდი სუფა გავლენა კაცობაზე და მოსალოდნელია მათ მიერათ საბუთი ბერძნებისთვის ამ ზღაპრის შესადგენათ — უნდა უარ იყოს შემდგომის საბუთების გამო: 1, ჩვენ არა გვაქვს არავითარი თაქტი, რომელიც ამტკიცებდეს, რომ ჩერქეზები სცხოვრობდნენ ქ.-შობის წინეთ იმ ადგილას, სადაც ესა სცხოვრობენ. 2, ვერაფრით შეგვიძლიან დავამტკიცოთ, რომ მაშინდელი ჩერქეზების ქალები ისეთივე ანუ უფრო მეტათ თავისუფალნი იყვნენ, როგორც ესა სასაქლები. 3, გარდმოცემა, როგორც უნდა მოველოდეთ ამის წინააღმდეგია: «ქმრები (მეუღ ჩერქეზების ჩვეულებაზედ არის ლაპარაკი) სთქლიან თავიანთს ცოლებს სრულს მონებათ; ყოველთვის და ყოველ-გვარ შემთხვევაში იმათ ცოლებმა უნდა იქონიონ შორჩილება, ცოლებს არათუ ნება არა აქვთ წინააღმდეგობა გაუწიონ რაშიმე, საყვედურიც არ შეუძლიანთ უთარან.» (Исторія Адигейскаго народа — Шора — Бекмурзинъ — Нагмовъ, ст. 32).

ამ ნაირად, თუ მკითხველიც დამეთანხმება არც ერთი აქ მოყვანილი მოსაზრება არა სდგას მკვიდრს სათუშველზედ, ამისთვისაც უკელა ესენი რომ უარ ვყავით, ჩვენ ძალა უნებურად უნდა სულ სხვა გზას დავადგეთ და იქნება იქიდგან უფრო მარტივად აიხსნას უკელა ის, რაც ვერც ბფავის თილოსოთიან და ვერც შობუნის თილოლოცამ ვერ ახსნა.

ამოქმედები სცხოვრებდნენ ევროპაშიც, სახელდობრ ბონგემიაში და ფინლიანდიაში. ამოქმედები თითქმის სტრახონის ამოქმედები გამოდგნენ ახლანდელ განსრუკის დროს და ამისთვის უუყრადღებოთ დაჩნენ. (Настольный словарь Ф. Толля, ст. Богемская война женщины). ფინლიანდიიდან კიდევ ისინი გამოჭყარა, თუ არ ვსცდები, ისტორიკოსმა ბოკლმა, როცა ახვერა, რომ შეცდომილმა ეტიმოლოგიურმა განჩევამ ფინურის სიტყვის *Rebandia* შეედურად — საიდგანაც გამოდიოდა „დედა-კაცობა“ — შეადგინა ზღაპარი ფინლიანდიაში ამოქმედებზედ. (Бокль, Исторія цивилизаціи — т. I, гл. VI.)

აფრიკის ამოქმედებიც ცალის მხრით წაგავდნენ სტრახონის სუბს და შეორეს მხრით მათი ადგილის პოვნა განჭირდა, რადგანაც დიოდორ სიცილიუდის განდმორცემით ისინი სცხოვრებდნენ აფრიკის დასასრულზედ. მაგრამ რომელს დასასრულზედ, ჩრდილოეთისკენ, სამხრეთისკენ, აღმოსავლეთისკენ თუ დასავლეთისკენ არას ამბობდა. აფრიკა დიდი ხანია შემოკლილია; მისი ნაპირები, სადაც კა კაცი იცხოვრებს, დიდი ხანია ნახულია, მაგრამ მანც იმ ხაიჩნი მცხოვრებნი არსად არ აღმოჩნდნენ ამის მიზეზით აფრიკის ამოქმედებზედ მოთხრობა რადაც კეთილგანზრახულებით გამოტონილ ზღაპრათ უნდა ჩათვლილიყო. ვინ იცის თვით დიოდორე სიცილიუდმა შესთხარეს ზღაპარი, თუ სხვამ ვინმემ სტრახონის ნაამბობი კავკასის ამოქმედებზედ მას აფრიკელებზედ უამბო და იმანაც თავის წიგნში მოაქცია — აფრიკის დასასრულს ამოქმედები სცხოვრებნო. დაჩნენ მხოლოდ კავკასის და ამერიკის ამოქმედები ყველაზე დიდ ხანს ისტორიაში. ბოლოს, როგორც იყო, ამერიკის სუბსაც მეცნიერებამ ბოლო მართლ. ერთის მხრით ნემეტის მოგზაურმა შემოუჩნდა და შეორეს მხრით დაჩნინმა თავის

თხზულებით — „ადამიანის მოღვაწე“. პირველმა იმით, რომ შე-
მოაინათ ვეკლას ის ადგილები, სადაც კი უნდა ეცხოვრნათ ამო-
რძლებს და — რომ ვერც ერთი იმათგანი თავადით ვერ გაიცინა, —
მოსწერა ევროპელებს: „სამწუხაროდ, ჩვენი იმედი — შეგვეტო-
რამე ნამდვილი ამ კაცების მსგავს ზღაპრულ ქალებზედ, ანაშ-
თუ ან გამართლდა, ანამედ ჩვენმა მოგზაურობამ იმ ადგი-
ლებში, სადაც ისინი თოვლების მცხოვრებლათ, სრულად სად-
ღაც გააქრო ისინი.“

თითქო ეს საკმაო ან იყო — დარკინმა დაიჭირა და გა-
ჩნია ეტნოგრაფიულათ თუ ანატომიულათ ვეკლას ის ტომები, —
რომელთ ქვეუბრეშიაც კი ისახელებოდნენ ამორძლები, და ბო-
ლოს დასკვნა: „სხეულის მოყვანილობით და თმის სისქიანით
ამერიკას შეკვიდრ მცხოვრებთ სქესებს შორის ბევრად ნაკლები
გაჩნევა, ვინც სხვა ადამიანის ტომებში. მთელ ამერიკაში
კაცებს შეგვიძლიან უწვერობები დაუქანათ... რც კაცზედ თითქ-
მის თვრამეტი ბუნებით მოკლებულები არიან წვერს. შარბკე-
ლები გაიჩნევიან სხუებისგან მით, რომ ნიკაშზედ აქვთ რამდე-
ნიმე ბუსუსი. კიშარებს და კვერებს სიბერისას გამოსდით ბუსუ-
სი პირზედ. კაცებს ძალიან მცირედ აქვს ბაღანი იმ ადგილებ-
ში, სადაც ევროპელებს ხშირი ბაღანი აქვთ. . . . თმები კი
მხოვზე რთავე სქესს თითქმის დედა-მინამდის დასთრფს-
თმის სიდიდე რთავე სქესს სიმშენიერეს შაჩნიათ. მთელს
ამერიკაში — რომ გრძელი თმა გამოუჩნდეთ — იცნენ ნაწნუებს
თმაში. თუმცა ასე შეიჭრისა მათთვის თავზედ თმები, პირ-
ზედ ბანლის გამოსვლა საძაგლობათ შიანხიათ და თათ-თ-
თათ ივლევენ. ეს ჩვეულება არის გვრცელეულები ჩრდილო-
თით ამერიკის კუნძულთს ვაკუნ-უკლდგანს სამხრეთ ამერიკის
სხეულის მინამდის“ (Происхождение человека. Ч. II, стр.

357 — 397). ჩვენ ძალიან შეკამოკლეთ დაწვინის აზრებისა, რომ
საგნის შესახებ და თუ ვისმეს ესურვება ვრცლად წაჯიბნება,
ჩვენ ვურჩევთ ზემო ნაჩვენები გვერდები წაიკითხოს, ამ ცნო-
ბების მოპოვების შემდეგ ცხადია იყო, თუ ვინ უნდა ყოფილიყო
ნენ ის ძეგლიანი ანსებანი, რომლებსაც ისპანიელებმა ამოკრძა-
ბი უწოდეს. ეგელასთვის გამოჩნდა, რომ კარგესმის მსგავსებამ
ერთავ სქესისამ შექმნა ზღაპარი და ბოლოს ჭეშმარიტებათაც
აქცია. ან კი რა უნდა ეთქვინათ ესპანიელებს, რომლებსაც მათ
დანახვარედ გარბოდნენ დედა-კაცის მსგავსი კაცები, უწვერ-
ულვაშოები, დედა-მინამდის დაშვებულის თქვით, ნამდვილი
იყო, რომ ესპანიელებმა, რომელთაც არ ენახარ თავის სიჭრ-
ცხლეში ამ ნაირი კაცები, მიიღეს ესენი დედა-კაცებათ მსწავ-
ლული ვინმე რომ ყოფილიყო მათში — იქნება არ შემცდარიყო,
მაგრამ ესპანიელები არც იყვნენ მსწავლულნი, და არც ჭეშინდათ
ეს აზრათ. იმათთვის საკმაო იყო ენახათ დედა-კაცის მსგავსი
კაცი, რომ ეთქვათ დედა-კაციაო. ჩვენ რასაც მატარებდითვე
ვხედავთ, ის დიდობაში აღარ გვაკვირვებს. სულ სხვა კარგობა-
ბაშია კაცი, რომელსაც თავის დღეში არ უნახავს სხვა იგონის
ან მოყვანილობის კაცი და რომელიც წინველად ჭებდას ამ
გაგას რასმე. იმისთვის ცოტა რამეც საკმაოა, რომ ჩახული
სულ სხვა ნაჩნათ გამოხატოს ამის მაგალითები ბევრია ჩვენ
მოდის ვუჩვენებთ: კიტაიელებმა რომელთაც ბრტყელი მან-
გალაქნი ცხვირი აქვთ, წინველად რომ ნახეს გრძელ ცხვირს
ცოცხლის მცხოვრებნი — იმათ ნისკარტიანი კაცები დაარქვეს.
ნეგრებმა წინველად ევროპელებს თეთრი მამულები დაუხანეს.
ერთი სიტყვით დღეს ამ ბრტყელულად უნდა მივიღოთ, რომ
ესპანიელებმა ამერიკის კელთებიანი და უწვერო კაცებზე ქალებ-
ათ მიიღეს და ევროპაში მოიტანეს ამავალ ამერიკაში ამოკრ-

ლები სცხოვრობენო. მათს მოტყუებას, ამ მიზეზის გარდა, კიდევ სხვა გარემოებანიც უწიობდნენ ხელს, მაგრამ ჩვენ იმათზედ არას ვიტყვით, რადგანაც ზირკველი ადგილი ამ ჩვენგანთ ნაჩვენებ ნიშნებს ეკავათ და შეორევ—უიმისათვის ძრვიელ ჭიანურდება წერილი.

ჩვენ გადავიდეთ ესლას ისევ კავკასიის ამოძღვრებზედ. უკვლავზედ უძველესი და ვრცელი გადმოცემა მათზედ არის სტრახონისა. როგორც სვეითაც ვსთქვიით, თითქმის ყველა მემატია-ნეს, ჩვენსას თუ სხვისას, ამის სიტყვები გაუმეორებია მცირედის შეცვლით და გადმოუღია. ამისთვის ჩვენთვის ძვირ-ფასია თვით სტრახონის ნაშრომი. სტრახ. აქვს ეს თავის მსოფლიო გეოგრაფიის მეორე მუცე წიგნის მეხუთე თავში. აი რას ამბობს: „ამბობენ, რომ მთებში ალბანიის მადლა ამოძღვრები სცხოვრობენო. თუთანე, თანამოგზაური ჰომეისა, მის ლაშქრობის დროს ალბანიაში, ამბობს, რომ ამოძღვრებს და ალბანელებს შორის სცხოვრებენ სვეითების ხალხი — გულები და ლეგები, რომელთაც მდინარე მერმადალისი ჭეოტის პირველებიდან სხვები კიდევ, როგორც სკვპტიკი მეტროპოლიტი და გიფსიკარტი, რომლებიც ამ ადგილის უცოდინარნი არ არიან, ამტკიცებენ, რომ ამოძღვრები სცხოვრებენ ძეზობლად გარგარიებისა ჩრდილოეთით კავკასიის იმ მთის კალთებზედ, რომლებსაც ჭქვან ქეჩაუნის მთები, — რომ ისინი სჯამანობენ, როგორც მიწის შემუშავებით, აგრეთვე პირუტყვის მოშენებით, განსაკუთრებით ცხენებისა; მამანნი იმათგანნი ვინც არიან, ისინი ხშირათ ნადირობენ და ლაშქრობენ. ყველას პატარაობიდანვე უდაღვენ მარჯვენა ძუძუს, რომ მარჯვენა ხელი მარჯვედ იხმაროს ისრის გაკვრაში და სხვა საქმეში; ისინი ხმარობენ შვილდისაჲს, ცულებს და ფარებს; გარეულის პირუტყვის ტყავიდან

იკეთებენ ქუდს, წამოსასხამს და ქამარს. ორს განათვნიან თვეებს ისინი ატარებენ ასლას მთასედა, რომელიც ჰყვარს მათ გარჯარებიდან. ეს უკანასკნელი ძველის ჩვეულებით ამოდან ამავე მთასედა იმისთვის, რომ დედა-კაცებთან ერთად მსხვერპლი შესწირონ და მათ შისტენ შეილები. შემდეგ იმისა, შეერთდებიან ხალხე ღამის სიბნელეში ვინც ვისთან მოხვდება. როცა დედა-კაცები დაორსულებიან, გარჯარები გაისტუმრებენ მათ. გაჩენილ ქალებს ამოკმლები იტოვებენ თვითონ და ვაჟებს კი აძლევენ გარჯარების გასაზრდელათ. ყველა ამ უკანასკნელებთან სინამდვილე იყვანს ზრმას, რადგანაც უცოდინრობით თავისათ მიანიხია... მთიდგან ჩამოქცნარე მერმადღისი ტანულის ამზონების მხარეს, სისაკენიან შუაში მდებარეს უდაბნოს და ბოლოს ერთვის მეოტის ზღვას.

ი. ხ — ღი.

1883 წ., თებერვლის 12.

(დასასრული შემდეგში)

შინაური საქმეების მარხვარად.

(ძმური მასლაათი)

თქვენ, ჩემო შვიტსეულო, უოკელგვარ ამბავს ხშირად კითხულობთ ჩვენ უერნალ-გაზეტებსში. მაგრამ თვით მწერლებსე კი ან სულ არაფერს კითხულობთ, ან არა და — შეტად ცოტას. ეს, სწორედ მოგახსენოთ, თქვენთვის კარგი არ არის, მაგრამ რა გაეწეობა, როდესაც მწერლობა მწერლებსედ ან სულ არაფერს ამბობს, ან თუ ამბობს — ისე მალალ კილოთი, რომ არა თუ თქვენასთანა შუასთანა კაცი, თვით არისტოტელიც კერას გაიგებს. არ ვინა მწერლობას რა დაუშაკეთ თქვენ ისეთი, რომ ის ასე გეზერობათ. ეს მისთვის უფრო საკვარველია, რომ არც თქვენ და არც სხვებს ჩვენი მწერლობა არა სოგავს.

ჩვენი მწერლობა ისე ბაში-ბუზუყუყრად არის აღსრდილი, რომ იმას კერძო ცხოვრებაც კი არაფრად მიანნია და უოკელ-შემთხვევაში ქქელავს კაცის პირკონობას, სტანჯავს მას, თითქო მწერალი გეხელი მიმინო იყოს და კაცი კიდეც ბუღკითოლა ჩიტო... ამბობენ, ერთმა ვილაც ფილანსოფონმა (ჩვენ სემენარისში იკითხე, ვინ იყო ეს ფილანსოფონი, იქ გეტყვიან, ფილანსოფია მარტო სემენარისში ბუდობს) სთქვა, რომ კაცის კერძო ცხოვრება მაგრად უნდა იყოს

კედლებით შემოხლულუღონ. ჩვენმა კაცის პიროვნობას მაგარი კედლები კი არა. უბრალო ღობეც არა აქვს შემოკლებული. ეს მათ უფრო საჩუქარია, რომ ქართველი კაცი მტკიცედი ფასის უძრავ მამულსაც კი ღობეს აკლებს და ღობეს კიდევ უკვიდრან ვადავს ადებს, მაგრამ უნებოთი პიროვნობა კი ღია და შემოუღობავი რჩება და ამასათვის უკვლავ ამ პიროვნობას ჰქვია, უკვლავ მას შეუჩინებელი აყენებს. თუ თქვენ, მკითხველო, უჩვენო თომას არა ბრძანდებით, უნდა იწმინდოთ, რომ, რასაც გუთნებო, მუდმივი მოგვინა. რასთვის არას ასე, ეს სულ სხვა კითხვაა, მაგრამ სწორედ რომ ასეა. როგორც გუთნებო, ესეც ჭეშმარიტებაა. —

ამბობენ, საფრანგეთში ვენახებს ღობე არ ატყვიათ. მე იქ არ ვყოფილვარ (და ან ვინ აღიარებდა „იმედის“ მწერალს ამ დიდობას!), მაგრამ ესეც კი ამბობენ, როგორც მე თქვენ მოგასხენეთ. თუ ეს მართალია, საფრანგეთი მეტად ბედნიერი მხარე უნდა იყოს, — იქ თავის საკუთრებას ანაგის შინებია... მაგრამ თუ ვენახებს არა ვიცო რა ვინ ვიცი, რომ იმავე საფრანგეთში კაცის პიროვნობას ხომ მაინც დიდი ღობე აქვს შემოკლებული და ძნელად თუ ვინმე ამ ღობეს გადაჭქვიავს და ზედ გადააღაფებს. ჩვენში? ჩვენში პირველად ესა, რომ რაც დრო გადის, უფრო და უფრო მაღალ ღობეებს აგებენ ვენახებს, საკუთრება არ გაგვიქვლიათ და კაცის პიროვნობა კი დაუცველი რჩება — შიშველი და იმედები ჰქვია, რამდენიც გეპრობანება. დაშლელი ვინ არის. კიდევ ახარდებით, რომ ჩვენც ხაჯნი კართ და სხვანაცა. თუ თქვენ მართლაც ბრძანებთ, რისთვის ღობევენ ჩვენზე ვენახებს და კაცის პიროვნობას, მის კერძო ცხოვრებას კი ღიას და დაუცველად სტოვებენ?

ჩვენში იქმდისინ მიაღწია კაცის პიროვნობის შეუჩინებელი...

ფაშ, რომ უთქვამს წუთს შიშისა და ელდას ქვეშ ხარ. შირუთებ
 ხელად ვრავისათვის ვერა გითქვამს რა; ეგელას საბოლოო ბაძი
 უნდა იყოს, თორემ იცით რა? მაშინვე დაწვინა და გიწვი-
 რენ და მანდად რა ნაიხად გამოგლანძობო, და ელანძობენ
 ვიდრე შენ იხად რთობენ? სულ შენ გერძო ცხოვრებასე და-
 შარავობენ, მატრამ ამას რა მნამუნელობა უნდა ჰქონდეს სასო-
 ვადობისათვის, ეს ვის რად უნდა ეპიტანებოდეს. ეს ვისთვის
 არის საჭირო გერძო ცხოვრება კაცისა, თუ ვი ამ გერძო ცხო-
 ვრებაში სასოვადობრივი ელემენტი არ მოიხლოება. თუ ვი ეს
 გერძობა სასოვადობის საზრებლობას არ არღვევს, ბგანში
 ამას რადი ვითხულობენ და ან რისთვის უნდა იკითხოს, რთ-
 დესაც ხვანში ბგერმა ჯერ ისიც არ იცის გარკვევით — რომლის
 მხრით გერძო კაცი შეიძლება მწერლობას მასადად, სიხად გა-
 ხდეს. ამისთვისაც არის, რომ ხვან დღიური მწერლობა, ის
 მწერლობა, რომელსაც შატრა შრესსას უწოდებენ, თავიდან
 გნებაჟი თუ ბადადგან, სულ ჭორივანობასე არის ამეკ-
 იული, ამისთვისაც არის, რომ უთქვამს ნებავსე თავლებში ბა-
 შიბურსეობა ტეტაკებთ. ჭორივანობა და ბაშიბურსეობა სწო-
 რედ რომ საყოველთაო მოკლებათ შეიქა. შემეტვრობა მას
 ესარჩლება და ბევრჯერ თავანსა სტემს.

როდესაც შარშან ამომამ — ამ საკვირთა და მაშასადამე
 უფრო დიდის ღირსებით შემეუღმა. ბაშიბურსეობა — გაცის ში-
 როვნობის ქელვას მიჭეო სელი («ივერიაში» დარბეება მისცა;
 მაგრამ «ივერიას» ვინ უცოხებს!), შროვანციებში სასოვადობე
 ადტატებში მოვიდა: შენ ვი გენაცვადე, ამომამა სწორედ ხვე-
 ნი საქმე ყოფილად, სწორედ ხვან გემოს მასდევსო. არც მთ-
 სტეუვდა სასოვადობა, რომორც თვით ამომამა არ მოსტ-
 უვდა და მალე, ძიელ მალე ჩავდა ჩვეულებრივ ყალბობაში,

ნ. ი. შიშ 1881 წ. #5 87 84

ძიელ მალე მიჰყვა საზოგადო ფეხის ხმას. ან რა უნდა ექმნას ხმა? .. პროვინციალური მკითხველები აღზრდილნი არიან დი-ტურატურულ ჭორიკანობაზე და სრულებითაც არ კითხულობენ მოწინავე სტატიებს. იმათ მწერლობა და ნადირობა ერთი და იგივე ჰგონიათ. ამანა-და-ამან ესა-და-ეს დაუწერა ამას, არ წაგიკითხავსო? — როგორ არა; მაგრამ, აბა, ასე იმასაც და-ცალკეა — აი რა მსჯელობა და პასი ისმის პროვინციებში, როდესაც უურნალ-გაზეთებს ხამოკარდება დაპირაკი. «მატარა მსჯელობა» ხელს უწყობს ამ მიმართულებას. კიდევ მოჭევიბით ებუღობას, რომ ჩვენი მწერლობა საზოგადოებას არ ემსახურება, მკითხველების. მაგის-ტემა არ ეუფრება. როგორ თუ არ ეუფრება? მაშ რა არის ეს უთვალავი რიცხვი კორკესპონდენტებისა, რომელნიც თვალებს უხევევენ მკითხველებს, თუ არა ცხოვრების მავის ცემის ვაგება?

ასე კორკესპონდენტებში — ერთი თუ მართალი გამოდგება ხელში: ოთხმოცდა ცხრაშეტი სულ ჭორიკანობენ და თქვენ კიდევ ბრძანებთ, რომ ჩვენ კორკესპონდენტებში ცხოვრება ხამდობ-ლად არ არის აწერილიო. და ან თუ ასეც არ იყოს, მაშ მეტი რაღა სინამდვილე უნდა, როდესაც ცხოვრების სინამდვილე ჭორიკანობის მეტს არას წარმოადგენს!... რა ნამდვილ ფაქტებს აგიწერენ, როდესაც თვით მწერლობა უმეტესად ჭორიკანობას მისდევს და სადაც უკვლავ ფასის კაცი ერთი და იგივე კორკესპონდენტია. ქალაქების მცხოვრებლებს ვი ჰგონიათ, რომ ჩვენი შინაური საქმეები კარგად ვცდითო, ბუჯითად შეკვიძლიან გითხრათ, რომ ამა და-ამ პროვინციაში ესა-და-ეს ხდება. საწყალი ქალაქელები! არა, ბატონებო, თქვენ სრულებითაც არ იცით რა და თუ გსურთ შეიტყობთ რამე, ისევე თქვენი ფეხით წაბძნდით პროვინციებში და იქ შეისწავლეთ ცხოვრება, იქ გადაიკითხეთ „შინაური მიმხილვა.“ —

რას შედეგი უნდა ჰქონდეს „შატარა პრესისის“ ამ გვარ მიმართულებას? ერთი მიუცილებელი — სასოციალისტების აზრის დაბნელება, მისი უნებობის დამხონა. ამ მეტად სამწუხარო და მავნებელს ხელობას დასდგომია ჩვენი შატარა მწერლობა და მუყაითიც არის თავის ხელობისა. სწერს და ჭორიკანაობს, ჭორიკანაობს და სწერს. მაშ რაღად ვიკვირთ, რომ სასოციალისტებს მარტო იშასა კითხულობს — „თუ რომელია რომელია რა დაუწერა“.

აი ამისთვისაც არის, რომ წვილილი მწერლები მკითხველებს ვეკლავიერსე კლავიერებს, მაგრამ თავიანთ თავჩეკი განუმეხულები არიან. ეგ ხომ ბიჭობა არ არის, რომ სსკების კერძო ცხოვრებაზედ მამაცურად ბანსობთ და თქვენი თავი კი გუსებებ დაგიმალავთ!

ნაპოლეონ მესამე (განსვენებული ისტორიკოსია იყო!) კარლ დიდის ისტორიას სწერს, გამოაცხადებს ერთსეუ ერთს შარიულ გასეთში, რომელიც ჩვენებურად ჭორიკანაობდა ნეტავი იმ დროს მომასწრო, რომ კარლ დიდს დაეწეროს ნაპოლეონ მესამის ისტორია, უზასუნეს ჭორიკანა გასეთის თქვენც ეს უზასუხა უკეთუხით, ჩვენს ვაუ-ბატონებს, თუმიცა არც თქვენს ხართ ნაპოლეონები და არც ჩვენ კარლ დიდები. მაგრამ ესეც ბევრი იყო შატარა მწერლებზე, ჩვენ კორრესპონდენტებსე — ამ ჩვენს, რეპუტილაციის სიტყვებისა არ იყოს, „людишки, пишущая тварь“ებსე.

მე მოგახსენეთ „ესეც ბევრი იყო“ მეთქი, მაგრამ ორი სიტყვის ნება კიდევ მიბოძეთ. ჭორიკანაობას კინ იტყვის, უბედურობა ის არის კიდევ, რომ ჩვენმა „пишущая тварь“ებმა კალამი სავაჭრო სავნათ გახადეს, მწერლის სინიდიის დახმეს. ერთ მამლან სადილათ რა ხაირიც კორრესპონდენტია ენებავთ.

იმ ნაიჭს იყიდით. ურთხ დატანტყუებ და მანქანო- ვატუოებენ კიდევ აქებენ კადევ... ან რისთვის არის, რომ თავ დაზიანებულია ტყუილად, რომელიც უამისუზუყუნად ხაღხს ჭქელავს, ხაღხის მომხტეთ არის გამოყვანილი... სინიღისიც გაჭვიდეს, ლიტერატურულად ვატუოსხებაც. სინიღისთან კანს ბევრჯერ ეთავილესა გასეთში კოლხესზონდესცია გაგზავნოს— ვინ მერწიუნება, თავს შევირცხვენიო. კიდევ არა სწიქენ, კიდევ არ ვინით— რას ჭთიქრობს და როგორ სცხოვრობს პრთუინცია, რას აკეთებენ ნამდვილად ჩვენი ხაღხის წურბუღავები. კალამს ვატუოი აკვარა, ტაუშამარმა კუჭმა განდევნა კეთილ შობილურა გრძობები, ჭეშმარიტება ალებ-მიცემობათ გარდაიჭვა. და ამის შქიდევ კიდევ ჩვენი ცრუ-პროტიკოსები ამტვიცებენ, რომ კუჭი არათუერი და პოლიტიკა ვი ჭოვო! მამ რისათვის არა უთფილა ჩვენი მწერლობა ბედნიერი! ან თვით საჭრანგეთში ცხონებულმა გამბეტამ (თუ ცხონდება ის საცოდავი უეკლეისიათ!) რამდენი გაზეთები მოისიფიდა და ცოტას გასწიდა იტალიის შთელი მწერლობა ხელში არ ჩაიგდო. განა ჩვენსიაც მუდამ არა ვხედავთ სინიღისას გაყიდვას, თუ ვი მართლად რამე ლიტერატურული სინიღისი მოგვეპოვებს?!...

წერილი მწერლებადგან თვით მწერლობის დაწერილმანეზედ რომ გადავიდეთ, საოცრად მოკლენას შეეცნებით. ჩვენმა ლიტერატურულ ქალებმა შთლათ თავი მოიყარეს გაზეთის ბნელ ქვემო-ეტაჟში. ყველა ამ ქვემო ეტაჟისკენ მიეშურება და ძნელად თუ ვინმე გამოვა ისეთი მამაცი, რომელსაც შეეძლოს ცოტა სემოდ ასკლას, აბიჯებს იმ ადგილას, სადაც მოწინავე სტატუიები იწურება. ხშირად, შეტად ხშირად სემო ეტაჟაც ისეთივე მდგმურებით არის სავსე, როგორც ქვემო ეტაჟა. იშვიანად თუ შესვდებით ასეთს ნაწიქს, რომელსაც საგნას

ცოდნა, შრომას გაწევა, ბეჭითი შესწავლა ეტუობოდეს. საჭი-
როა მოსწიკბული სიტყვა. მსუბუქი კაღაში, ცოტა ლაზათიანი
ენა და... ოსუნჯობა. მეტს აწაფებს გონივრს. კიდევ ამის-
თვის ჩვენი ფელეტონები მარტო აწინებენ მკითხველს, ახარ-
ხარებენ მას, მაგრამ სულაც არ ჩააფიქრებენ ხოლმე საგანზე,
სულაც არ ამუშავებენ გულის. მართლაც და ვინ არის ჩვენში
გარკი ფელეტონანტა? ის, რომელსაც ღამაში ლიტერატურული
კაღა აქვს. ამისათვის ჩვენში ყველა გარკვეულ სიღაზათეს მის-
დეებს, ყველა ლიტერატურულ კილოს სწავლობს, ამისთვის —
ჩვენში გარკველობა სძლეეს შინაარსს, ფორმა — აზრს. ბევრჯერ
ფელეტონში ერთი ჭეჭიანი და მეტის ხმაკებისაგან გაცვეთი-
ლი აზრია გატარებული თავადგან ბოლომდის და ფელეტონს
გი აღტაცებაში მოჰყავს მკითხველები. რისთვის? — მისთვის, ჩემო
შატონო, რომ გარკვეობით ფელტონი მართლაც რომ კოსტა
და კეკელუცია და, აბა, სხვა რაღა რაღა საჭიროა... ზეციურ
მოვლინებათ ჩაჩაცხავთ, თუ გი ფელტონში რომელიმე ღრმა
და საზოგადოების გამღვიძრებელი აზრი შეგხვდათ. ამ გვარ
აზრებს არც მისდევენ და არც საზოგადოება ყურს ათხოვებს
მათ. და ან რისთვის ათხოვებს ყურს? აზრის დაწვლილმანებამ
საზოგადოების ლიტერატურული გემო გააფუჭა, მას მარ-
ტო გარკვეანი სიღაზათე შეეყვარა. კიდევ სჩივიან, რომ ჩვენი
საზოგადოებრივი აზრი არ იზრდება! რა ეშმაკი გაზღის, რომ
დესაც გაზღას გი ანა. მის დაჭეჭებას შესდგომიან...

აბა ახლა სხვა გზით გასინჯო ჩვენი მწერლობა. შეინს
წავლეთ უნიობითი მხარე ჩვენი მწერლობისა. მათ ამაყობას
ზომა აღარა აქვს. მუდიდრობას — სამწიღვარი. თუ ზუბლიცის
ტია ვინმე, თავის-თავი არმან კარელი ჭკანია, თუ ფელტონი-
სტი — რომელიმე, თუ კიდევ თუატრალური რეცენზენტი — თვით

წარჩინებული სიძსე და სს... საჭიროა და საკმაო ორი-სამი ფელტონის დაწერა, რომ მეორე და მესამე დღეს ამაყობით შეივსო და გუფში ღრმად ხანგრძლივად წადილი, რომ შენც უკველად მომავალ ჰანტონში ადგილი გაჭირვოს, შენი სახელი ამძებნებდეს მწერლობის ისტორიის ფურცლებს... და რატომაც არა, როდესაც ჩვენში ასე ადვილია ლიტერატორობის სახელი? მაგრამ რომელ ჰანტონში დაეტევა ეს აუარებელი ჩიტი სსზოგადობრივ მოღვაწე პირთა? ერთი იქ შეჭურვილია ვერცელი ვერცხიული მეცნიერებით, მისი სუტადით», მეორე აქ—ავტორული სქოლასტიკივით ამტკეკვს ფრანგებს—ეს «დეტერმინიზმი», ეს კიდევ «ფატალიზმი» და აი ეს—ესა-და-ეს «იზმი», მესამე... მაგრამ ვინ გაათავებს, ყველას ვინ ჩამოთვლის... თვითვეული ჰანტონში ითხოვს ადგილს, მაგრამ რა ღონის-ძიებით შეუძლიან ჩვენს უიმისოთაც ჰაწაწინა სამშობლოს ყველა წარჩინებული გვამის ჰანტონში დატევა, როდესაც ეს აუარებელი ხრეკა წარჩინებულთა გვამთა თვით საქართველოშიაც ამ მოკლე მომავალში ვერ მოთავსდება, თუ კი რომელიმე გეოლოგიური მოკლენით ჩრდილოეთის გავსის მთებმა ჰატარა იქ არ გაიწიეს!... საწყალი რაჭველებიც კი ვერ მოთავსებულან და რუსეთისკენ მიეშურებიან!... ეგ ხომ ცილსა სწამებთო, მაგას ხომ სუმრობთო, მეტყვის ჩემი მკითხველი. არა, ჩემო ბატონო, სწორედ ნამდვილს ამბავს მოგასხეუბთ. მაშ, აბა, მაგალითები სად არიანო, მკითხავს კიდევ ჩემი უწმუნო თამა. მაგალითები?—რამდენიც გნებავთ. ნეტავი მაგალითებსე კი მივარდეს საქმე, თორემ მაგალითებს იმდენს მოვიყვან, რამდენიც გნებავთ.

აი თუნდა «შრომა» აიღოთ თავისი მეორე ეტაჟში მდგომარით—უ. პოსტკულით. სასაცილო არ იყო თუ ეს მეტათ

ამაყა და ყოყოპი კრიტიკოსი, რადესაც იგი აღემხედრს და უკვდავი სერვანტისის ჩანდივით გამოილანქრა „იმედსუნი! წყეული და შეხვეწებული იუოს „იმედისათვის“ დაუვიწყარი 1882 წ.! თქვენ ყველანი სულელები და გიჟები ხართო, არც ისტორიის იცით და არც ლიტერატურაო, ყველაფერი მე ვიციო, ფუკიდიდიც მე ვარ და ჭეშოდოტიცო, ყველაფერი მე მივითხავსო— გისო, ტიერი, მიძლე, შლოსსკერი, პრესკოტი და სხვა და სხვა... ისტორიული განონებიც მე ვიცი და ეშმაკებიცო, ერთის ლექსით — სრულიად საქართველოს სიბრძნის დასაბამიც მე ვარ და დასაწყისიცო... ღმერთმა ქმნას, მაგრამ... საცოდავი ჩანინდი!

საიდგან ბრძანდება ეს „შრომის“ თავში ხმაღ-დაკრული ბაიარდი? — გვითხე ერთს ჩემ ნაცნობს. მართლაც რომ გიჟი ყოფილხარო, მიწასუსა ნაცნობმა. ვერ ატყობ საიდგანაც არისო, სუნზე არ ეტყობაო. ბოსლევი — ბოსელი... აქ სიტყვები აურის ნაცნობმა. მართლაც და, მკითხველო, რა ზნეობით ნიდაცზე იშვა ეს ბავშვური ყოყოპობა, ეს ახალი ყალიბის ბაშბუზუყობა, რომელიც უსწორ-მასწორად ფუნქციონირებს კაცის პირადგნობას, თუ არ ლიტერატურულ? .. თუ არ ლიტერატურულ?... არ მინდა ვსთქვა! ნუ თუ პატარაგოური მოკლეა არ არის ეს ახლად აღმოცენილი ლიტერატურული „კეზელ-ბოსლევილშინაა? რით, რომელი ღვაწლით დამსასურეს უფლება ამ ჩვენმა გაუბატონებმა, რომ ერთი ქველავს ი. ჭავჭავაძეს, უ. ერისთავს და უ. მესხს, მეორე კიდევ „იმედს“ თავის თანამშრომლებით და ისიც მერე როგორ? — განა მართლაც საგმობა ერთი საცოდავი ფელტონი დაბდავრო ქალეზზე (მერე ისიც რა ფელტონი — სადაც ქალზე ისეთი შეხედულობა გაქვს, რომელიც მარტო ოსმალებთან ფაშას და ან სპარსეთის ხანს შეიქმნის) და მერე

შირ-და-პირ ლანძღვა გინება დაუწყო ასეთ პირებს, როგორც ჭკუჭკუაძი, ერისთავი, მესხი, და იმედის მალაქანი, რომელნიც დღე და ღამეს ასწორებენ, რაგულს ღვრიან, იღვნიან. ეს კიდევ აწა-
ფერი ლანძღვა-გინება — შირან ცხება არისო, ემბანში მონათკ-
ლათ, ასე აღვიანა ბოსლევედმა. სულ ცოტა, უნდა გრცხვენოდეთ, თორემ დაწმუნებით, აბა, ვინ რას დაგარწმუნებთ, თუნდა თვით მილლის ღოდიატ რომ თავსეუდ გადაგამტკრიონ... და თქვენ კიდევ ახარდებით, ვითომც ჩვენი მწერლები უსაფუძვლოდ არ აწაყუ-
ბენო...

ამ წინაზედ ერთ ღრმად მოხუცებულთან შეხდა ბახი: ღანაჩავი ჩამოვარდა სულად ავამყოფობასე. საბა სულხან ობედიანი, მაწყა ღრმად მოხუცებულმა, სამ-ოც-და-სამ სულადიერ ავამყოფობას მოსთვლისო, სულადი, გიუი, ტუტერი, ტუტუტი, შეთანნი, ყუყუნი, ბრიფი, ცოფიანი... და სხ. და სხ... თვით იული ცუხარის მესიერება რომ შეხნოდა, მაშინაც კი არ შემეძლო ყველა ტერმინების დანსაგნა. (მოხუცებულს ვსთხოვე ღრთებაშია გაგზავნე შეთქი. აღმითქა კიდევ). უოკე-
ლი კაცი სამოც-და-სამში ერთი ავამყოფობით მაინც არის შემეობილი, თორემ ბეკს ხომ ბეკჯერ წილად სან ხუთი ერკე-
ბა ხალხის, განაგრძო მოხუცებულმა. როგორ დავიჯერო, რა-
დესაც თვით ბეტიერმა მამამ თავის სული შთაბეჭა პირველ კაცსა, შეთქი. ის პირველი იყო და ვინ იცის ჩვენ მერავდენუ-
ნი ვართო... და მოჭევა დაბაისლურად თავის აზრის განმარ-
ტებას. მე, სწორედ მოგახსენოთ, ძიელ დავლანდი. ეს რაღა უბედურებაა, თუ კი მართლს ყველა კაცი სულთ ავამყოფიან და ერთიც არ მოიზოგება სადი, შეთქი. რა უყოთ, მანტყე კა-
არისო და, აბა, ჩვენ რა შეგვიძლიანო...

დავწყვიტე. ბევრი, ბევრი ვიფიქრე. რისთვის ვართ
 ასე ამაკები, რა მცხენით ვყოფილხართ, როდესაც აკერ თვით
 გენცოხი დაჩვიანი ისე წესარი და თავ დაბალი ყოფილა მეთქი.
 ისევე სიბა რაბუღიანი მომაგონდა. აღმოჩნდა, რომ არათუ მარ-
 ტო ჩაღვე კანის, ლიტერატურის ავთმეოფობაც კი ყოფილა?
 და ან რატომაც არა? ლიტერატურა ხომ კანთა სუფიერი ნა-
 წარმოებია... როდესაც საგნის შესწავლას შეუდეგი და ვიღაც
 ჯანაბა მსიხარტები გადავიკითხე, დაკრწმუნდი, რომ ერთგვარა
 ლიტერატურული ავთმეოფობა ყოფილა — «ტვიენუტუბითი ლე-
 ტერატურული თავის თავზე სჯა» (литературное самомнение).
 სწორედ მაშინ შევიტყუა, რომ ჩვენ ვაუ-ბატონებსაც ეს ლიტე-
 რატურული ავთმეოფობა შეჭრიათ. და განა ეს ტუფილია?
 თუ არ ლიტერატურული ავთმეოფობა, მაშ რა უშავია ეს
 უუღაფესი შეხედულება თავის-თავზე, ეს შედიდურება, ეს გაზვი-
 ადებული «литературное самомнение»? ან დაავიერდით, რა კი-
 ლათი სწორენ ჩვენი ვაუ ბატონება. — სეტავი ჩვენში განათლე-
 ბა სალხოსნურ ნიადაგზე დაშინადეს და ბელადობა მე მივისრ-
 ნიათ, ასე გამადაცხადა შინის კეხელმა. რომელი ბელადია კე-
 ხელი, იქნება კოხტა ბელადი იუოსო, ღაზარაკობდნენ შროვინ-
 ცალურ ლიტერატურულ წრეებში კარგიც რამ დაქართება, თუ
 მართლაც კოხტა ბელადი იქნებათ! (თუ არ გიტყუებდით, კო-
 ხტა ბელადი თუა, რომელიც ერგულში ასინისის რამი სრმულით
 შეაზე გააპო). ან რომელი შესტალაცია კეხელი, რომ ბელა-
 დობას გუპარდებს?! ან ვიდეკ — გადმობძანდა თუ არა (იგივე კე-
 ხელი), მაშინვე რუსთველს და დავით გურამიძეებს ებუკრა.
 რუსთველი... დავით გურამიძეელი -- და კეხელი... როდესაც
 ეს ამაკი წავიკითხე, მაშინვე სვიძტის გულჯერი და ლილი-
 ჰუტები მომაგონდნენ ... საწყალი ლილიპუტები! კიბუები მიი-

დგეს და მაშინაც ძლივას ახახდნენ გუღივერზე. რუსთველი გე-
 ზუელის ხელში! განა ეს გუღივერ-ლილიზუტობა? არ არის?! ოს,
 ნეტავი ნახევარ წოთს მანაც წამოგახვდა შენ, შოთა, ჩვენო სა-
 შუაღ საუკუნოების უკვდავო დანტე — ასე ვინატრობდა მაშინაც.
 დანტეს შესწავლისათვის რაკინის, თუ რომელიღაც უნივერ-
 სიტეტში ცალკე გათვრდა დააწესეს და ჩვენ ვი... კმზელი ვი...
 საუკეთესო ჭრთველები რუსთველის თითო სიტუვასე დღე და
 დამ ბასობენ, სჯიან, მოსვენებაში არ არიან და კმზელი ვი...
 თუ ვი აკაკი ლექციებს ვითხულობს? აკაკი და კმზელი... ვი-
 დეკ დაუვიწარი სვიტტის გუღივერი და ლილიზუტები მომა-
 გონდნენ... დაღახვრთ წმინდა გიორგიმ, ცოტას ვი არ სჯე-
 რდებიან — უველას აკაკიაობა უნდა!...

აი, ჩემო მკითხველო, სხეობრივი სასე ჩვენი მწერლო-
 ბისა, მათი ფორმა და ფიგურა. ორი მაგალითი მოგიყვანე,
 მაგრამ რამდენი შემოდლო ვიდეკ მომეყვანა! და ვიდეკ უბედურე-
 ბა ეს არის, რომ ამ სიამაყეს მასდეკენ ახალ-გაზდები. სკელებს
 უფრო დარბაისლობა ეტეობათ, უფრო ღირსეული ვილც და
 ბეკრიც სსვა რამე კარგი. მე აქ იმათსე ჟერ კერას გეტევი
 იმათ სხვა შესწავლა უნდა, სსვა შრომა. იმათსე მასლაათი არ
 გამოდგება, იმათსე დალაგებით უნდა დაზარაკი. და კერასაც
 ილაზარაკებ, თუ ისინი ღრმად არ შეისწავდე. მაგრამ ესეც უნ-
 და ვაწნობო, რომ ახალ-გაზდობაშიაც არიან, ბეკრნი თუ არა,
 ცოტანი მანც, რომელნიც იმედს გვამდეკენ, კულ-
 ში სასობას ვეობადაკენ. ესენი მშვიდობიანად და მუყაითად
 იღვიან და ზოგიერთებს არ... აღარ მინდა ვავიმეორო ის წყე-
 ული სიტუვა! და ან რა სიკეთეს მოკვიტანს მედიდურობა? სა-
 კმაო როდია ერთი-ორი, თუნდა ძლიერ კარგი კრიტიკული
 სტატია დასწერო, მეკე დობიჯი შემოიყარო, ცხვირსე აზანსეკ

ჩამოიკდო და შენი თავი უდადეგ ქმნილებათ წარმოიდგინო. საჭიროა მუდმივ და დაუღალავად შრომა, სწავლა და სხვების სწავლება, ჯეროვანი წინამძღოლობა. ცალიკა სიტყვებით ვერც პესტალოცოზას გასწევ და ვერც კრიტიკოსობას — დობროლაუბაკობას. წარმოიდგინე, ჩემო მეითხველო, რომ მე შემდეგ ამ ჩემის უმანკო და უბრალო «ქმერის მასლათისა», ჩემი თავი ნიჭიერ ფელეტონისტათ წარმოვიდგინე. რას იტყვი? როგორ შემამკობ? სულ ცოტა, უსუსურს, უძუძურს და გონებით დღენაკლებს მიწოდებს. განა ასე არ მოსდით, თუ ყოველთვის არა, სძინად მანც, აწინდელ ჩვენ გაუ-ბატონებს?!...

მაგრამ უფრო სამწუხარო ეს არის, ჩემო მეითხველო, რომ შინაგანი ღიწმეობა ჩვენი მწერლობის, მოშორებული უნდა იყოს მედიდურობას. კარგი კიდეც, როდესაც ყოყონობს რომელიმე ღიწმეული მწერლობა. ეს კიდეც მას ცოტად თუ ბევრად მიეტყვება, მაგრამ როდესაც ყოყონობს აი თუნდა „შრომა“, მაშინ სიცილისა და ხანხანის მეტი არა გამოდგება რა... წვრილმანობა და უფერულობა აწინდელი ჩვენი ღიწმეობისა ისეთი ცხადი მოკლენაა, რომ მას არა თუ მარტო გონებით ბრმა, თვით ორთავე თვალებით ბრმაც კი შენიშნავს. და ამის შემდეგ კიდეც მედიდურობენ!... საკმაო როდია «ივერია» «იმიღის» სჯობდეს (თუ კი მართლა სჯობიან) და თუნდა «შრომა» «ღრობას». მე რომ მარტო ის ღიწმეობა მქონდეს, რომ «იმიღის» ვილაცა კოტომ-კორტოხტებს ვსჯობდე, განა ეს საკმაო იქნება, განა უნდა გაყვადისჯორდე და ება-მოტყნადი უბადრუკივით მოკვევე ლულულს — რა, რა უდადეგსი ქმნილება ვარ მეოქი?...

უფერულობა და წვრილმანობა... მთელი ჩვენი გონებითა ძალა პატარა გახეთქებაში მოძრახობსო, ნიჭი, გარეგანის მხრით, წვრილმანდებაო, პატარა გახეთქა სძლია ყოველთვიური ურუნა-

ლო და სხ... ასე სწილდა რამოდენიმე წლის წინად ემილ ზოლდა ერთს თავის წყრილში. უსუუძულა ჩავიდა. იქ, ზოლდას სამშობლოში, გონებით ძაღის გარყვანი დაწვრილმანება სრულე-ბითაც არ ნიშნავს ძაღის მინაგანი ღირსების დაწვრილმანებას, აქ გარყვანს დაწვრილმანება მწერლობის სიტყვების ღირსებას მოასწავებს, ხაზებს გონებით ძაღის ძაღლი განვითარებას. პოლიტიკური და სოციალური ცხოვრება ისეთ სიმაღლეზე შე-ჩტა ზოლდას სამშობლოში, რომ თვით წარჩინებულნი მსწავლე-ღნიც კი პატარა გაჩეთებში იღვწიან. ჩვენში? — ჩვენში მწერ-ლობის დაწვრილმანება უფრო გონებით. სიტყვაკვს და საილა-ჯობის გვაუწყებს. და ეს გოდვე შედეგია თვით ცხოვრების შე-ნახვის სიტყვაკვს.

აი კიდევ სხვა მოვლენა ავიღოთ. ზოლდას სამშობლოშიც ხშირად — იქნება კიდევ ძაღის ხშირად — ვსედავთ დიტურატურულ ბაშბურეუობას. თუნდა ისევ ცხოვრებულნი ვამბეცა აიღოთ. რას არ სწერდნენ — და ისიც როგორ — ამ საკვირველს ვაცხებ!... მთელი მისი კერძო ცხოვრება გადმოსაბრუნეს. მაგრამ იქ სევას, ჩვენში კიდევ სევას. საქმე იმასია, რომ იქ თითქმის უფულოვე საზოგადოებრივი მოღვაწე პირი რომელიმე პოლიტიკური და სხვა გვარი პარტიის წარმომადგენელია და როდესაც ქველავ, მაგ., რომელიმე კერძო ვაჭარს, მაშინ ამითი ქველავ უფრო უმე-ტესად მის დროშას, მის ასეთს თუ ისეთს რწმენას, „სიმკაცრე-საწმენობას“. არც ერთა პარტიისანი ფრანტუში არ იკადრებს ვაჭარს კერძო მსაჭეს შეხარს, თუ კი ეს კერძო ვაჭარი თავ-გა-მოღებით არ ემსახურება ისეთს პარტიას, რომელსაც მეორე ფრანტუში არ თანაუგრძნობს. იქ ისე მაღლა სდგა ვაჭარის პი-როვნება, რომ თვით ნაპოლეონ მესამის გარყვნილნი ბაშბურე-უებებიც კი არ იკადრებდნენ რომელიმე ასე შეუხარობლად გა-

ქელვას, თუ ამ უკანასკნელს მადლა, მადლა თაბორის მთასზე არ ამერთა სხვა დროს... ჩვენში? ჩვენში სად მოიხლოებიან არა თუ სხვა გვარი, უბრალო ლიტერატურული პარტიებიც? ამ დღეებში ძლივას იშვა „მამულის-შვილობა“ და ეს წამ ისეთი უმანგო კრავია, რომ თვითვეუფი ჩვენგანი მზად არის გაჭვირებაში მას ალერსიც დაუწეოს და სხვა რამეც — კიდევ ამ მოკლე ხანში სხვა რაღაც ირკვევა — ეკონომიური მემართულება... ირკვევა, თუმცა ჯერ ეს არ გამოჩნდება... აი ჩვენი ბანირადები! სხვაბი სად არიან? ჩვენში ჩვენში პარტიები დაიბადნენ, ნეტავი ეს პედნიკა მადლა ეკონომის და იმდენი მქელეთ, რამდენიც გსურთ, თუმცა არც მაშინ — თვითვეუფად რომ ავიღოთ — გასამართლებელი იქნება დაშობულები, რადგანაღ დაუიწეარი 1789 წლიდან აქამომდე სულ იმას უვირბან, რომ გერძო გაცის ცხოვრებას თავის კედლები უნდა ჰქონდეს...

უფერულბას!... ჩიდექ უფერულბას... რას ჩანცივდი მაგ სიტყვას? — მკითხავს ჩემი მკითხველი. ისე მაგრად შეუბოტნია უფერულბას ჩვენი მწერლები, რომ თვით დიოგენიც თავის ფანით ერთს ლიტერატურულს სახეს ვერსად იპოვინს. უკვლანა ერთს ყალიბდ არიან მოთავსებულნი, უკვლას ერთი და იგივე უფერი სდევს. მთლად ჩვენი მწერლები (ძველებსეც არ მოგახსენებთ. ისინი ამტაც გვჯობიან), ერთი და-იგივე „ლიტერატურული ფილოსოფიის“ მექონენი არიან. გადაჭრით ვერ იტყვიან — აი ესა-და-ეს მწერალი ამა-და-ამ სახისა არისო. სხვაგან, აი თუნდა რუსეთი ააღეთ, ერთი მწერალის სახე სხვა არის და მეორესი კიდევ სხვა. ფილოსოფიის ისე გამოჩნდება, რომ, მაგ., მახილოვსკიმ თავის სტატიას თუნდაც სახელი და გვარი არ მოაწეროს, მაინც — თუ შეტად ბუნებისაგან

დახაგრული ანა ხარ—მაშინვე გაიგებ, რომ ეს მისხილოვსკის
 ნაწერი. ჩვენში?—სასოგადო უფერულობას ზედ ერთვის
 «ლიტერატურული ფიზიონომიის» უფერულობა. რა არის ამის
 მიზეზი? ბევრი მიზეზები არიან, ძალიან ბევრი... მაგრამ დავი-
 ღაღე. იქნება ერთი მიზეზი ჩვენი მწერლების სიზარმაცეც
 იყო. ქართველმა ცოტადენი თუ გააკეთა რამე, თუ დიდ
 ხანს არ განსვენა, მომავდინებულ ცოდოდ მიანნა. მას რა-
 გორ იქნება, ან თვით ჯათა და ქვეყნის შემოქმედმაც ვი მეშვი-
 დე დღეს განისვენა და დაქრობს ქართველი. მწერლებიც ასეთნი
 არიან. ქართველი დასუსტს ერთ სტატის და მიეცემა განსვენ-
 ნებას. ხანგრძლივს მშვიდობიანობას... რომელი უშმაკური ძა-
 ლის მეოხებით აღორძინდება ჩვენში მწერლის «ლიტერატურუ-
 ლი ფიზიონომია»? —

მაშ ეგ არის ჩვენი მწერლობა? — მკითსავს ვიდევ ჩემი
 მკითხველი. ჭო, ჩემო ბატონო, მაგრამ... ამ ბოლო დროს
 რალამაც ჩუჩუნი დაიწყო, ახრი შოძრლობს, —

«ЧТО ТО ВИДНО ВПЕРЕДИ»...

Z

იანვარი.

Handwritten notes in purple ink:
 11 ნოტიო ნიჭი
 ბიუროსთვის
 11 ნოტიო ნიჭი
 ბიუროსთვის

Handwritten notes in blue ink:
 11 ნოტიო ნიჭი - 88 -
 "უბრალოდ" 1881 წ.
 11 ნოტიო ნიჭი - 88 -

მომავალს 1883 წელს ეოველ-დღიური გაზეთი

„დროება“

გამოვა იმავე პრინციპებითა და წესით, როგორც აქამდე
გამოდიოდა.

რედაქციას იმედი აქვს, რომ სოციალურ-სახლი თანამშრომლებისა და სხვა ღონისძიების შემსწავლითა და მთავადის წლიდამ გააუმჯობესოს თავის გაზეთი და ისეთი ცვლილება შეჰქონდეს ამის გამოცემაში, რომლისთვისაც შეითხვედნენ კმაყოფილნი დატყუიან.

ხელის-მოწერა მიიღება:

თფილისში: «დროების» რედაქციის კანტორაში, გაღუნის პრესბუქტსკი, თ. ივ. კ. მუხრანსკის სახლში, კლუბის ქუჩით.

ქუთაისში: — ჭილაძეების წიგნის მაღაზიაში, ბუღვართან.

ბათუმში: — ლ. შტედლიძეებთან, საკუთარ სახლში.

ქალაქ-გარეშე მცხოვრებთა ამ ადრესით უნდა დაზიარონ გაზეთი:

Въ Тифлисѣ въ редакцію «ДРОЕБА».

ფასი ხელის-მოწერისა:

ერთის წლით	— 9 მან.		საში თვით	— — 3 „
ნახევარის წლით	— 5 „		ერთის თვის	— — 1 „

სხვა კადით ხელის-მოწერა არ მიიღება. ხვედრი ფული ხელის-მოწერაში გაზეთის დაზარებისათვისავე უნდა გამოგზავნოს რედაქციაში. ვითნაკეთ აკრეფენ, რომ თავის სახელი და კარი და საცხოვრებელი ადგილი გარკვევით დასწავრონ.

გამომცემელი სტ. მელიქიშვილი

რედაქტორი სერ. მესხი

474
1883

1883 წლის ჟურნალ „იმედზედ“ ხელის მოწერა მიიღება ქ. თბილისში — მხოლოდ რედაქციაში, რომელსაც ამყოფება კუკიაში, ან დროევსკის ქუჩაზედ, № 14.

გარეშე მცხოვრებელთ შეუძლიანთ დაიბარონ ჟურნალი ამ ადრესით: Вь Тифлисъ, вь редакцію грузинскаго журнала «ИМЕДИ».

ფასი წლიურის გამოცემისა	გაგზავნით სხვა ქალაქებში და თბილისში შინ მიტანით	— — — — —	8 მან.
ნახევარი წლისა	— — — — —	— — — — —	4 მ. 50 კ.
სამი თვისა	— — — — —	— — — — —	2 მ. 50 კ.
ცალკე ნომერი ღირს	— — — — —	— — — — —	1 მ.

ვისაც ჟურნალი მისდისთ და სვედრი ფული ჯერ არ შემოუტანიათ, ვთხოვთ ძალე გამოგზავნონ.

ვისაც რომელიმე ნომრები ჟურნალისა არ მისვლიათ, ან არ მიუვიდესთ, ვთხოვთ გეპწნობონ და დაკარგული წიგნები გაგზავნებათ ხელახლად.